

Т.М. Сидоренко, Л.Г. Стороженко

СТРУКТУРИЗАЦІЯ ТЕКСТУ

Навчальний посібник

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ
ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ТЕЛЕКОМУНІКАЦІЙ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА ПІДПРИЄМНИЦТВА
КАФЕДРА ДОКУМЕНТОЗНАВСТВА ТА ІНФОРМАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Т.М. Сидоренко, Л.Г. Стороженко

СТРУКТУРИЗАЦІЯ ТЕКСТУ

Навчальний посібник

*Рекомендовано до друку
Вченою радою Державного університету телекомунікацій*

КИЇВ

2018

Рекомендовано до друку
Вченою радою Державного університету телекомунікацій
(протокол № 21 від «10» квітня 2018 року)

Рецензенти:

Гурбанська А.І., доктор філологічних наук, професор, професор кафедри документознавства та інформаційно-аналітичної діяльності Факультету соціокультурної діяльності Київського національного університету культури та мистецтв

Варенко В.М., кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри української мови та культури Навчально-наукового гуманітарного інституту Національного авіаційного університету

Сидоренко Т.М., Стороженко Л.Г.

Структуризація тексту: навч. посіб. / Т.М. Сидоренко, Л.Г. Стороженко.
– Київ: ДУТ, 2018. – 132 с.

У навчальному посібнику викладено зміст курсу «Структуризація тексту». Розглянуто основні теоретико-методологічні засади вивчення дисципліни. Досліджено основні напрями та особливості текстів у документації різних видів. Особливе значення надається створенню та редагуванню управлінських документів.

Посібник призначено для студентів вищих закладів освіти, які здобувають освіту за спеціальністю 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа», а також усім, хто цікавиться проблематикою правильного оформлення документації згідно з ДСТУ.

ЗМІСТ

Передмова	6
Структуризація тексту як наука й навчальна дисципліна	7
Текст як об'єкт лінгвістичного дослідження. Текст і дискурс	14
Семантична організація тексту	28
Структурна організація тексту	40
Мовні зв'язки між компонентами тексту	53
Структура тексту, типи й стилі мовлення	58
Лінгвістичний аналіз тексту	70
Створення й редагування текстів	80
Практичні завдання	85
Джерела і література	131

Передмова

У контексті підготовки фахівців з документного забезпечення управління важливе місце займає вивчення дисципліни «Структуризація тексту», стрижневим поняттям якої є стиль тексту та інші питання, пов'язані з поняттям стилю. Особлива увага приділяється роботі з текстами різних стильових різновидів української мови і, зокрема, офіційно-ділового стилю.

Мета викладання дисципліни – формування системи знань про специфіку структурної та змістової організації текстів службових документів; умінь моделювати тексти службових документів різних жанрів відповідно до певної комунікативної ситуації.

Завдання дисципліни «Структуризація тексту»:

- закріпити знання зі стилістики української мови, про стилі літературної мови та їх диференційні ознаки;
- удосконалити набуті вміння під час вивчення споріднених дисциплін;
- розширити й поглибити базові знання з української літературної мови і забезпечити теоретичне й практичне опанування мовними нормами;
- опанувати теоретичними засадами культури ділового українського мовлення;
- вивчити правила побудови та мовного оформлення уніфікованих текстів службових документів;
- пізнати і засвоїти принципи організації україномовного тексту щодо його комунікативних властивостей у конкретних сферах функціонування, пов'язаних із професійною діяльністю й зумовлених життєвою потребою;
- сформувати вміння аналізувати структуру тексту, визначати змістові, структурні та мовні хиби, укладати й оформлювати документи, їхні основні і допоміжні елементи.

Інтегровані вимоги до системних компетенцій з навчальної дисципліни

У результаті вивчення дисципліни «Структуризація тексту» студент повинен:

- розрізняти диференційні ознаки офіційно-ділового стилю мовлення;
- володіти відомостями щодо видів комунікації, їхніх засобів;
- знати особливості розвитку документної лінгвістики, основні напрями її досліджень та взаємозв'язки з гуманітарними, філософськими, технічними галузями знань;
- розуміти основні критерії класифікації та специфіку, особливості текстів службових документів;
- володіти знаннями щодо лінгвостилістичних норм текстів службових документів;
- бути знайомим зі стандартами України, що регламентують сферу документознавства й документотворення;
- послуговуватися принципами, методами редагування.

Професійні компетенції:

- створення текстів службових документів різних жанрів із використанням відповідних усталених мовних зворотів;
- здатність самостійно аналізувати текст документа і робити висновки щодо його мовної (лексичної, граматичної, орфографічної) правильності;
- виявлення авторської інтенції службових документів, оцінювання їхньої результативності та комунікативної ефективності;
- внесення виправлень до тексту й до загального оформлення документа;
- уміння використовувати набуті знання на заняттях з інших курсів циклу професійно-орієнтованих дисциплін.

Місце дисципліни у структурно-логічній схемі:

Місце дисципліни у підготовці фахівців зумовлене практичною спрямованістю її цілей. Вивчення даного курсу є основою для подальшого засвоєння спеціалізованих дисциплін з фаху.

Структуризація тексту як наука й навчальна дисципліна

Зміст

1. Становлення структуризації тексту як науки
2. Предмет, мета, методи дослідження
3. Зв'язок структуризації тексту з іншими науками
4. Структуризація тексту як навчальна дисципліна

Література

1. Валгина Н.С. Теория текста : учеб. пособ. / Н. С. Валгина. – М. : Логос, 2003. – 280 с.
2. Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования / И. Р. Гальперин ; [изд. 5-е, стереотипн.]. – М. : КомКнига, 2007. – 144 с.
3. Дигмай В.Н. Абзац, сложное синтаксическое целое, компоненты текста. Общее и различное / В. Н. Дигмай // Филол. науки. – 2002. – № 2. – С. 56–66.
4. Загнітко А.П. Лінгвістика тексту. Теорія і практикум : наук.-навч. посіб. / А. П. Загнітко. – Донецьк : ДонНУ, 2006. – 289 с.
5. Кочан І. М. Лінгвістичний аналіз тексту : навч. посіб. / І. М. Кочан. – К. : Знання, 2008. – 423 с.
6. Мельничайко В.Я. Лінгвістика тексту в шкільному курсі української мови / В. Я. Мельничайко. – К. : Рад. школа, 1986. – 168 с.
7. Москальчук Г.Г. Структура текста как синергетический процесс / Г.Г. Москальчук. – М. : УРСС, 2003. – 296 с.

1. Становлення структуризації тексту як науки

Знання про текст є фаховими знаннями для представників багатьох гуманітарних професій, оскільки подібні знання визначають характер діяльності зі словом. Без знань про предмет діяльності немає і самої діяльності: робітник ніколи не складе велосипеда, якщо він не знає, що таке велосипед і як поєднуються його деталі; лікар не вилікує людини, якщо він не знає будови її організму. Отже, журналіст, наприклад, не напише

досконалого матеріалу, редактор не відредагує замітки, якщо вони не знають законів організації тексту.

Наукові знання про текст є основою для оволодіння організованим, професіональним писемним мовленням. Ці знання прищеплюються людям ще зі шкільної лави, але більш серйозно і повно вони розкриваються у закладах, що готують фахівців філологічної орієнтації.

Щоб знати правила побудови конкретних текстів (конкретного жанру, стилю), необхідно насамперед знати загальні закони текстотворення.

А що ж таке «структура тексту»? **Структура** (лат. *structūra*, англ. *structure*, нім. *Struktur*) — це характеристика складу та просторова картина складу об'єкта, речовини, взаєморозміщення формацій, частин, деталей, елементів, певний функціональний взаємозв'язок складових частин об'єкта, внутрішня будова.

Структуризація тексту склалася як наукова дисципліна в другій половині ХХ ст. на перетині низки наук – інформатики, психології, лінгвістики, риторики, прагматики, соціології. Незважаючи на велику кількість міждисциплінарних перетинань, у наш час структуризація тексту має власний статус. Структуризація тексту охоплює будь-які знакові послідовності, однак основним її об'єктом є текст вербальний, тому під час характеристики й опису тексту важливі дані, накопичені лінгвістикою.

2. Предмет, мета, методи дослідження

У контексті підготовки фахівців з документного забезпечення управління важливе місце займає вивчення дисципліни «Структуризація тексту», стрижневим поняттям якої є стиль тексту та інші питання, пов'язані з поняттям стилю: стилі мови і стилі мовлення, мовленнєва системність функціонального стилю, стилістична норма, стилістичне значення, стилістичні засоби. Особлива увага приділяється роботі з текстами різних стильових різновидів української мови і, зокрема, офіційно-ділового стилю.

Мета дисципліни – формування системи знань про специфіку структурної та змістової організації текстів службових документів; умінь

моделювати тексти службових документів різних жанрів відповідно до певної комунікативної ситуації.

Основні методи дослідження структуризації тексту: описовий, аналіз тексту, структурний.

3. Зв'язок структуризації тексту з іншими дисциплінами

Зв'язок структуризації тексту з іншими науками зумовлений самим предметом вивчення, який є спільним для багатьох наук, а також активними інтегративними процесами, притаманними сучасній науці, необхідністю розглядати певне наукове явище з урахуванням досягнень різних наукових дисциплін.

Текст як комплексне явище потребує саме комплексного міждисциплінарного аналізу із залученням даних із літературознавства, філософії, психології, соціології, етнології тощо та лінгвістики в цілому.

4. Структуризація тексту як навчальна дисципліна

У межах наукових знань про текст як продукт організованого писемного мовлення обов'язковим є розмежування понять «твір» і «текст», «тема» і «предмет розповіді», «розробка» і «розкриття» теми. Вирішальним для формування професійних знань є також розуміння теми як основного атрибута тексту. Ці знання мають аспектуальний характер, що передбачає наявність у свідомості мовця різних підсистем знань:

знання про текст як продукт знакової діяльності автора;

знання про текст як предмет читацької перцепції;

знання про текст як фрагмент інформаційної системи суспільства;

знання про текст як засіб впливу.

Текст має **ознаки**, що виражають загальні особливості його системно-структурної організації. До таких ознак варто віднести *архітектоніку тексту, його структурованість і системність, цілісність, просторово-часову дискретність*.

Елементами тексту слід вважати *рубрики, основний текстовий блок (корпус тексту), автор тексту, абзац, виноску, рядок, графічне слово, графічне речення, літеру та пунктуаційний знак.*

До **одиниць тексту** відносяться такі фрагменти тексту, котрі мають особливу семантику й стандартизоване характерне оформлення: *переліки, цитати, посилання, дати, числа, скорочення, знаки, власні назви, умовні позначення.*

Текстовими засобами, або засобами актуалізації семантики тексту, є шрифтові (*гарнітура, стиль, кегель*) й не-шрифтові (*розрядка, втяжка, лінійки, колір*) виділення, спеціальні архітектонічні засоби тощо.

Є різні **види** текстів: *віршований, драматичний, прозовий, таблиці і виводи, нотний, формульний, бібліографічний; покажчики, реферати, епіграф, присвята, колонтитули, титульний текст* тощо. Останні шість видів тексту є також елементами апарату видання.

Коротко про деякі з названих понять, що характеризують текст.

Архітектоніка тексту. Це його будова, форма, виражена шрифтовими й нешрифтовими засобами, у вигляді певного співвідношення між елементами й одиницями тексту.

Структурованість і системність тексту. Структурованість - це ознака тексту, яка виражає наявність певних зв'язків між елементами та одиницями тексту. Системність - ознака, що вказує на існування певних елементів та одиниць тексту, між якими існують зв'язки.

Цілісність. Текст є викінченою графічно-знаковою формою, що сприймається як єдине ціле, яке характеризується межею сприймання: текст перетворюється в не-текст за умови, коли графічно-знакове оформлення виходить за межу допустимого сприймання певного предмета як тексту.

Просторово-часова дискретність. Текст, що розташований на двох і більше матеріальних носіях, є просторово розірваним (дискретним). Наприклад, дві сторінки, на яких видрукуваний текст, роблять текст протяжним у просторі та часі під час його і написання, і читання.

Одиниці тексту – переліки, цитати, посилання, дати, числа, скорочення, знаки, власні назви, умовні позначення – добре описані у редакційно-видавничій літературі.

Текст служить засобом впливу, що має свою структуру. Ця структура залежить від багатьох факторів, зокрема від предметного змісту комунікативної мети – задуму.

Текст це «слово для справи». Виходячи з цього, можна сказати, що текст у будь-якій формі (графічній, магнітній – запис на плівку, магнітний диск), який має типологічну структуру, виконує роль засобу впливу на маси.

Цікавою є взаємодія вербальних і невербальних способів впливу на свідомість у ЗМІ. Стосовно сфери мас-медіа традиційне визначення тексту як об'єднаної смисловим зв'язком послідовності знакових одиниць, основними якими є зв'язність і цілісність, виходить за межі вербального рівня, наближаючись до семіотичної інтерпретації понять, які мають на увазі послідовність будь-яких, а не тільки вербальних знаків. Текст у ЗМІ послідовно розгортається одразу на кількох рівнях: вербальному, відеографічному та рівні звукового супроводження, утворюючи єдине ціле.

У періодиці більшість статей доповнюють фотографіями, ілюстраціями, які створюють разом із текстом єдиний семіотичний ряд. Зоровий образ, який швидко й ефективно впливає на свідомість і підсвідомість, нерідко може змінити весь зміст статті. Глядачі забувають, що саме їм говорили про героя сюжету, але запам'ятовують супровідний візуальний образ. Однією з реалізацій цього прийому може бути повідомлення істинної інформації у супроводі показу хибного чи маніпуляційного навантаженого відеоряду. Правда забувається, тому що зорові враження мають сильніший вплив на свідомість.

Текст як об'єкт лінгвістичного дослідження. Текст і дискурс

Зміст

1. Текст як наукове поняття
2. Функції тексту
3. Основні категорії тексту
4. Закони текстотворення
5. Класифікація текстів
6. Текст і дискурс

Література

1. Валгина Н.С. Теория текста : учеб. пособ. / Н. С. Валгина. – М. : Логос, 2003. – 280 с.
2. Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования / И.Р. Гальперин ; [изд. 5-е, стереотипн.]. – М. : КомКнига, 2007. – 144 с.
3. Дигмай В.Н. Абзац, сложное синтаксическое целое, компоненты текста. Общее и различное / В. Н. Дигмай // Филол. науки. – 2002. – № 2. – С. 56–66.
4. Загнітко А.П. Лінгвістика тексту. Теорія і практиcum : наук.-навч. посіб. / А. П. Загнітко. – Донецьк : ДонНУ, 2006. – 289 с.
5. Кочан І. М. Лінгвістичний аналіз тексту : навч. посіб. / І. М. Кочан. – К. : Знання, 2008. – 423 с.
6. Мельничайко В.Я. Лінгвістика тексту в шкільному курсі української мови / В. Я. Мельничайко. – К. : Рад. школа, 1986. – 168 с.
7. Москальчук Г.Г. Структура текста как синергетический процесс / Г.Г. Москальчук. – М. : УРСС, 2003. – 296 с.

1. Текст як наукове поняття

Дослідження тексту як явища думки і мови останніми роками приваблює все більшу кількість учених. Так, у [ЛЭС 1990:507] текст витлумачено як «об'єднану смисловим зв'язком послідовність знакових одиниць, основними властивостями якої є зв'язність і цілісність», ще текст інтепретують як «витвір мовлення, відтворений на письмі або в друці». Поза

всяким сумнівом, текст цікавий насамперед як послідовність вербальних (словесних) знаків; допускається, що текст може бути письмовим й усним, при цьому правильність його побудови визначається текстуальністю. Під останньою мається на увазі комплекс чинників: внутрішнє осмислення, можливість своєчасного сприйняття, реалізація адекватних умов комунікації та ін. Адресант не просто добирає слова у висловленні відповідно до предметів і явищ, що його оточують, а «будує» висловлення відразу як *цілісне* (див. праці: М.Ф. Алефіренка, Т.Я. Андрющенко, Т.В. Ахутіної, М.М. Бахтіна, Л.С. Виготського, І.Р. Гальперіна та ін.).

А.М.Шахнарлович і М.Авраховують комунікативний досвід особистості, що фіксується письмово у вигляді певного набору еталонів, що постають суб'єктивною характеристикою певного індивіда. Текст стає все більшою мірою одним із способів репрезентації людської комунікації як процесу; водночас наголошується на принциповій неоднозначності тексту як засобу спілкування, співвідносно з двома його аспектами – комунікативним і когнітивним.

Текст, на думку Ю.М. Марчука, Н.І. Жинкіна, Г.І. Богіна, І.П. Севбо, М.А.Шахнарловича та ін., є продукт і засіб реалізації комунікативного завдання, що постає одночасно перед автором і реципієнтом і що прямує до когнітивного пізнання, тобто фіксації як процесу набуття знань і досвіду, так і його результату. Когнітивне розуміння, за Г.І. Богіним, є розуміння, що завмирає у знанні. Перед реципієнтом стоїть завдання віднайдення властивостей предмета, взятого в певній ситуації. Процес когнітивного розуміння – це перехід від неопрацьованих вихідних даних до їхньої осмисленої репрезентації, що не існує поза комунікацією.

Отже, когнітивне розуміння (когніція) найчастіше позначає пізнавальний процес або сукупність психічних (ментальних, мисленневих) процесів – сприйняття світу, простого спостереження за довкіллям, категоризації, мислення, мовлення та ін., що виступають засобом опрацювання інформації, яка надходить до людини або зовні різними

почуттєво-перцептуальними каналами, або уже інтеріоризованої і реінтерпретованої людиною.

Когніція – це вияв розумових, інтелектуальних здібностей людини і включає усвідомлення самого себе, оцінку самого себе і довкілля, побудову особливої картини світу, в цьому разі шляхом тексту. При цьому інформація трансформується, опрацьовується мозком, перетворюючись у ментальні репрезентації різного типу. Мовець завчасно готовий шукати нові знання в тексті. Настанова на пошуки нових смислів полегшує фіксацію дій адресата в цьому напрямі, а багаторазове звернення до цього мовленнєвого повідомлення створює ту достатність «фонових знань», що перетворюється в ментальні репрезентації, яка уможлиблює вияв опертя для тих чи інших знакових сигналів. При цьому смисл формується з опертям на мовні, енциклопедичні й ілокутивні знання реципієнта, а одиницею репрезентації ілокутивних знань адресата є ілокутивна дія, яка використана ним і яка розкриває сутність комунікативного наміру автора. Отже, текст – це інструмент комунікації, причому *комунікативна функція тексту визнається як основна*, тобто для об'єкта притаманна власна структура, і як одиниця комунікації він існує у взаємодії з іншими компонентами/елементами системи комунікації (пор. подібний погляд Т. ван Дейка).

Текст – поняття, що належить до *системи мови або формальних лінгвістичних знань, лінгвістичної компетентності*. М.А.К.Голлідей і Р. Гасан визначають текст як «одиницю в ужитку».

Проблема смислу тексту – це проблема вияву цього смислу, віднайдення його в тлі тексту. Як свідчать спостереження, текст здатний впливати на власні складники, хоча при усій членованості завжди залишається семантично і когнітивно цілісним. Саме тому доцільно розмежовувати поняття зв'язності (когезії) як зовнішньої упорядкованості тексту і цілісності (когерентності, інтеграції) як його змістової і смислової упорядкованості.

Такий підхід до тексту є наслідком пошуку ефективних шляхів пізнання текстової інформації, розв'язання реципієнтом комунікативних завдань. Так, М.М. Кожина наголошує, що «...текст не можна пояснити поза комунікацією, поза функціональними завданнями. Саме вони і визначають групування текстів».

Комунікативний характер усього тексту передбачає в кожній його одиниці виділення, перш за все, змістових ознак у широкому сенсі (наміри комунікантів, денотат, ситуацію та ін.). На думку Г.В. Колшанського, саме ці ознаки належать до компетенції тексту. Від комунікативної функції тексту залежить і його членування, що спрямоване на те, щоб допомогти адресату сприйняти інформацію щонайповніше й адекватно.

У науковому тексті предмет (об'єкт) може об'єктивуватися в загальній картині наукового знання шляхом проміжного етапу його відображення в науковому дослідженні. Цей етап являє собою процес трансформації об'єкта дійсності в об'єкт гносеологічного, наукового аналізу. Однією з ланок процесу пізнання й інтерпретації тексту є створення єдиного категорійного апарату, що уможливорює абстрагування від конкретних, одиничних об'єктів реальної дійсності і на дуже високому рівні абстракції приписування об'єкту, наприклад, письмовому тексту, статусу елемента системи наукового знання. Письмовий текст є складним багатовимірним об'єктом, цілісною системою, що складається з компонентів, кожний з яких являє собою одновимірну структуру.

Взаємодія компонентів цілісної системи зумовлює утворення внутрішньої організації тексту (його загальної структури) і, як наслідок, породжує притаманні цілому якісні особливості або його універсальні властивості. Це дає підстави говорити про таку особливість тексту, як його структурність. Лінгвістичний текст, як свідчать спостереження, також характеризується певними категоріями, універсальними для всіх типів текстів. Велике значення має логічна послідовність викладу, що є

невід'ємною частиною будь-якого зв'язного тексту – художнього або наукового.

Існує цілий ряд визначень тексту, в яких вчені (М.М. Бахтін, В.С. Біблер, М.І. Жинкін, Г.І. Богін, В.В. Одинцов, Ю.О. Сорокін, Г.В. Колшанський, І.Р. Гальперін, М.М. Кожина, Г.П. Немец, Л.Ю.Буянова, М.П. Котюрова, О.С. Кубрякова, М.Я. Димарський, В.В. Красних, Л.О. Ісаєва, В.М. Комісаров та ін.) особливу увагу приділяють процесам породження і розуміння тексту в його когнітивному і соціокультурному аспектах, що розглядається з позиції комунікативного спрямування. При цьому наголошується, що комунікативні засоби вербальної мови є більш придатними для виконання моделювальних функцій, завдяки здатності переводитися із зовнішнього у внутрішній план в актах інтеріоризації, а внутрішні перцептивні моделі текстів виявляються здатними включатися в процеси міжсуб'єктної комунікації, завдяки актам екстеріоризації.

Процеси еволюції, становлення особистості когерентні з процесом освоєння й осмислення нею навколишньої реальної дійсності, що виражається у формуванні матеріального субстрату результатів пізнання світу у мовних формах – засобі об'єктивації мислення, що, у свою чергу, пов'язано з проблемою кодифікації, означування реалій цієї дійсності, предметів, явищ, дій, ознак, властивостей, емоцій, почуттів та ін. за допомогою відповідних одиниць і категорій. В основі цієї абстрагувальної діяльності людського мислення, внаслідок якої сформувалися усі мовні сутності, закладена процедура порівняння. Життя мови, її існування були б неможливі без цієї діяльності особистісної свідомості, що напрацювало і стратифікувало основні одиниці – конституенти концептуальної картини світу (предметність, процесуальність, дія, властивість, час, простір, кількість, самоідентифікація, приналежність, володіння тощо).

Мовна екзистенція особистості може модифікуватися в межах текстового середовища (однорідна сукупність знаків з певним значенням). Текстове середовище інтерпретується як один цілісний знак з невизначеним,

але потенційно визначуваним значенням. Реалізація емотивно-прагматичного аспекту в процесах лінгвістичної креації знаходить своє вираження і на рівні вербальних засобів, і на рівні невербальних знаків, до яких належать гетероярусні засоби мови.

Репрезентуючись й актуалізуючись у межах текстового простору, мовна особистість непрямо проектує мовну свідомість шляхом особливого коду. Текст сприймається як феноменологічно спроектований первинний спосіб існування мови. Текст можна інтерпретувати як простір, де відбувається процес утворення семантичного каркасу. Текст підлягає спостереженню не як завершений продукт, а як продукування, що відбувається на наших очах, що підключене до інших текстів, інших кодів (сфера інтертекстуальності), пов'язуючись тим самим із суспільством, історією, але пов'язується не відношеннями детермінації, а відношеннями цитації. Процес формування значень і смислів постає як зумовлений мовленнєвим наміром прогресивний відбір функціональних і дійових потенцій вихідних елементів, їхня значущість універсальна. Його можна інтерпретувати і як процес індивідуалізації функцій, що визначені в системі мови, встановлені загалом або щодо певного класу й позначені формально. Смісловий каркас тексту не залишається в ньому автономним: він піддається мутації, розчиняється у множинності інших одиниць.

Сміслова індукція тексту розвивається нелінійно, асоціюючись з рухом. За Гаспаровим, відкриті смислові поля, що вливаються в повідомлення, не розривають його із середини і не розмивають його текстуального оформлення. Більше того, принцип текстуального оформлення і цілісності тільки підтримується й посилюється в міру відцентрового розростання матеріалу, з якого виростає його смисл. Текст як духовний конструкт може інтерпретуватися за допомогою поняття моделі побудови, буття, функціонування й еволюції мовної картини світу, що відображає мовну свідомість усіх суб'єктів певної єдності.

Таке тлумачення загалом узгоджується з характеристикою і художнього тексту, що є феноменом / творінням особливої мовної особистості – естетичної, в мовній свідомості якої домінують суперконцепти «краса» і «прекрасне». Виражаючи в тексті свій внутрішній світ, мовна особистість експлікує в ньому квінтесенцію власного неповторного «я», екстраполюючи власне буття і його сутність. Це дозволяє інтерпретувати текст як вербальну голограму, копію, як семантико-психологічний негатив внутрішнього «єго» автора дискурсу.

Особливо важливим є пізнання прихованих смислів у художньому тексті. В межах стилістики тексту є необхідним аналіз не тільки і навіть не стільки мовних фактів, скільки способів їхньої організації, їхніх зв'язків і співвіднесеності. Очевидно, чітке розмежування предметів дослідження (лінгвістики тексту, граматики тексту, стилістики тексту) навряд чи можна реалізувати внаслідок складності і багатоаспектності самого предмета дослідження. Тому кожне досить серйозне дослідження з вивчення тексту завжди є комплексом різних підходів.

Текст – це письмове або усне цілісне утворення, що становлячи лінійну послідовність висловлень, об'єднаних тематичними, логічними, смисловими, сюжетно-композиційними та формально-граматичними зв'язками, виступає комунікативною одиницею: Під час розкопок археологів на тих чи тих територіях України часто знаходять тризуб, який, на погляд науковців, мав важливе значення для одного з давніх слов'янських племен. Це міг бути або його символ, або знак влади вождя племені. Згодом, у часи Володимира Святославовича (його ще називали Володимиром Великим), тризуб з'являється на монетах Русі й стає князівським знаком, добре знаним і за її межами. Його разом із владою успадковують Володимирові наступники на престолах. Тризуб часто зустрічається на варязьких мечах (тих, які були на службі в київських князів), знайшли його і в гербі Анни Ярославни, доньки Ярослава Мудрого, королеви Франції. Цим знаком володарі руських земель скріплювали договори з іншими державами, він був на поясах княжих

дружинників. Яке значення вкладалося в тризуб? Єдиної відповіді на це запитання в істориків немає. Одні вважають, що він уособлював три стихії: повітря, воду й землю. Інші переконані: тризуб – це обожнення рибальського знаряддя (покликаються на те, що знаходять його в інших країнах). Ще інші наполягають: це стилізоване зображення сокола. Є й версія про те, що він – відтворення предмета, схожого на булаву – символ влади. Таких тлумачень декілька десятків. Отже, єдиного усталеного погляду в поясненні тризуба немає. Науковці сходяться на основному: він найбезпосереднішим чином пов'язаний з княжою особою та символізує її владу. Тут ніяких суперечок бути не може.

У комунікації текст виступає серединним компонентом між відправником (адресантом) та отримувачем (адресатом): відправник (адресант) → текст → отримувач (адресат). Відправник у тексті кодує (вербалізує) певну інформацію та відповідні її ситуативні мотивації, завдання ж отримувача декодувати не тільки інформацію, а й увесь загал позатекстових мотивацій.

Рівні тексту. Текст має рівні своєї організації, з-поміж яких слід розрізняти:

- 1) рівень окремих речень;
- 2) рівень складного синтаксичного цілого (надфразної єдності);
- 3) рівень структурних частин (параграфи, розділи в науковому, офіційно-діловому текстах; окремі вірші в поетичній збірці та под.); \
- 4) рівень великих за обсягом компонентів (частини в художньому тексті, пор.: роман Панаса Мирного «Хіба режуть воли, як ясла повні?» тощо);
- 5) рівень цілісного твору (новела, роман – художній текст; закон, указ – офіційно-діловий і т. ін.).

2. Функції тексту

Кількість функцій тексту є надзвичайно великою. До основних функцій належать:

- а) контактна (текст спрямований на активізацію вияву адресант → адресат);
- б) комунікативна (текст реалізується у відповідних ситуаціях в умовах спілкування);
- в) мисленнева (в кожному тексті виявлювані розумові структури);
- г) естетична (текст доносить естетичні цінності);
- г) організаційно-виховна (текст та його структурні елементи умотивовують дії тих чи тих суспільних структур (організаційно-інституційна функція (закони, накази, постанови, інструкції тощо), організаційно-виховна (казки, оповіді і под.) та ін.

3. Основні категорії тексту

Категорії тексту

Визначальними категоріями тексту в його організації постають категорії:

- подійності (основу кожного тексту становить певна подія, що розгортається в часі та просторі),
- суб'єктності (текст створюється тим чи тим суб'єктом),
- об'єктності (текст завжди має свого адресата),
- часу (в тексті все розгортається в певному часі) та • місця (кожний текст пов'язаний з конкретним місцем).

З визначальними категоріями безпосередньо взаємодіють категорії

- цілісності (текст завжди є цілісним, з якого не можна редукувати певну частину без втрати смислової завершеності),
- зв'язності (формальної – формою вияву є ланцюговий, паралельний та інші зв'язки, а також смислової),
- дискретності (кожний текст членований на окремі компоненти (абзаци, розділи тощо),

• інформативності (той чи той текст несе в собі інформативність). Категорія антропоцентричності в тексті реалізується через авторську настанову (створення будь-якого тексту розпочинається із задуму та послідовної його реалізації).

4. Закони текстотворення

Речення в тексті між собою пов'язані, внаслідок чого утворюється їхня лінійна структурна та смислова послідовність. Основними такими зв'язками виступають:

а) ланцюговий та б) паралельний.

У першому складному синтаксичному цілому більшість речень пов'язана між собою ланцюговий зв'язком, що передбачає безпосередню взаємодію елементів контактних речень – синонімія, антонімія, родо-видові зв'язки.

Засобом вираження цього зв'язку є:

- 1) контекстуальні синоніми (тризуб, цей знак);
- 2) лексичний повтор (тризуб – у першому, другому та третьому реченнях);
- 3) займенникові слова (тризуб – перше речення, це – друге речення, його – третє речення та ін.);
- 4) слова однієї тематичної групи (тризуб, знак, герб, монети тощо) і под.

Друге складне синтаксичне ціле ґрунтується на паралельному зв'язку, основою якого виступає паралелізм структури поєднаних речень. Засобом реалізації цього зв'язку є:

- 1) паралелізм видо-часових форм дієслів-присудків (вважають (третє речення), наполягають (п'яте), сходяться (дев'яте));
 - 2) протиставлення (одні (третє), інші (четверте), ще інші (п'яте)) і под.
- Паралельний зв'язок може посилюватися:

а) словами однієї лексико-тематичної групи (уособлював, символізує, зображення, відтворення);

б) вставними словами (одне слово, на думку науковців і т. ін.) тощо.

5.Класифікація текстів

Різновиди текстів слід встановлювати з урахуванням:

а) їхнього функційно-стильового закріплення (відповідно до наявних стилів мови): наукові, офіційно-ділові, художні, художньо-белетристичні, конфесійні та ін.;

б) особливостей жанрового закріплення (у межах кожного стилю наявні відповідні жанри): наукові (анотація, резюме, реферат, доповідь, монографія тощо); офіційно-ділові (указ, закон, постанова, наказ тощо); художні (новела, етюд, оповідання, повість і т. ін.) та інші жанри;

в) закономірностей фіксації: усні та письмові;

г) рівня стандартизації: стандартизовані (усі тексти з наявною лінійною послідовністю речень) та нестандартизовані (різні написи на дверях (Вхід), квитки, квитанції, списки (орфографічні словники, телефонні, адресні книги), дитяче мовлення (наша іграшка грати);

г) за авторською належністю (тексти Івана Франка, тексти Тараса Шевченка і под.);

д) за специфікою мети та змісту висловлення: роздум (логічно передано міркування як доказ чогось, робляться певні висновки; обов'язкові три частини: тема, докази, висновок), опис (словесне зображення певного предмета через опис його ознак, елементів; бувають: пейзажні, портретні, інтер'єрні, характеризувальні (предмета, людини)), розповідь (послідовно повідомляється про ті чи ті події; структура: початок, розвиток, кінець події; різновиди: оповідання, повідомлення, оголошення, відповідь, перелік).

6.Текст і дискурс

Ознайомлення з роботами сучасних дослідників виявило, що термін «дискурс» по-різному трактується авторами, адже являє собою об'єкт вивчення різних наук: філософії, мовознавства, психології, психолінгвістики, соціолінгвістики, логіки, стилістики тощо. З різними типами дискурсу ототожнюються характеристики учасників комунікації (соціальні, вікові,

статеві), що дає підстави виділяти політичний, молодіжний, феміністичний дискурси, дискурс влади та інші. Значний ступінь варіативності визначень «дискурсу» простежується й в роботах лінгвістів. Розглянемо погляди дослідників на це поняття.

Останнім часом поняття «дискурс» все ширше використовується мовознавцями. Так, Г.Г. Почепцов вживає «дискурс» як синонім до понять «мовлення» або «зв'язне мовлення»; В.Г. Костомаров, Н.Д. Бурвікова сприймають дискурс як складне синтаксичне ціле, надфразну єдність; для Є.В. Клобукова дискурс є комунікативним цілісним і завершеним мовленнєвим витвором; Н.Д. Арутюнова визначає його як певний тип ментальності; Т. ван Дейк дискурсом називає складне комунікативне явище, яке містить поряд із текстом позамовні чинники, що впливають на його витвір і сприйняття; Е. Бенвеніст, В.В. Богданов, М.Л. Макаров описують дискурс як третю складову сосюривської опозиції, ототожнюючи дискурс із мовленнєвою поведінкою, здійсненням мовленнєвих намірів мовця та інтерпретацією їх слухачем; Ф.С. Бацевич і В.І. Карасик сприймають дискурс як статусно-орієнтовану категорію.

У лінгвістиці можна виокремити вузьке та широке розуміння дискурсу. У першому випадку його тлумачать як вияв мовленнєвої діяльності, обмін репліками без особливого мовленнєвого замислу. У другому, широкому, розумінні дискурс досліджують як текст, інституційно заданий вид спілкування, усне діалогічне мовлення, комунікативну ситуацію. Саме широке розуміння дискурсу покладено в основу різних напрямів лінгвістики, що мають антропоцентричну спрямованість: соціолінгвістики, психолінгвістики, когнітивного напрямку, прагмалінгвістики.

Ф.С. Бацевич, розуміючи розмитість терміну «дискурс» у лінгвістиці, намагається об'єднати різноманіття його тлумачень. Він пропонує ємну, всебічну характеристику цього поняття. Ф.С. Бацевич тлумачить «дискурс» як «тип комунікативної діяльності, інтерактивне явище, мовленнєвий потік, що має різні форми вияву (усну, писемну, паралінгвальну), відбувається

у межах конкретного каналу спілкування, регулюється стратегіями і тактиками учасників; синтез когнітивних, мовних і позамовних (соціальних, психічних, психологічних тощо) чинників, які визначаються конкретним колом «форм життя», залежних від тематики спілкування, має своїм результатом формування різноманітних жанрів».

Іншими словами, дискурс, за В.С. Бацевичем, – це «сукупність мовленнєво-мисленнєвих дій комунікантів, пов'язаних з пізнанням, осмисленням і презентацією світу мовцем і осмисленням мовної картини світу адресанта слухачем (адресатом)».

Ф.С. Бацевич вважає дискурс одночасно живим процесом спілкування та найзагальнішою категорією міжособистісної інтеракції.

Серед чинників, які визначають вибір того чи іншого дискурсу, Ф.С. Бацевичем виділено такі:

1) чинник комунікативного акту (референційні та тематичні аспекти спілкування, що різняться за такими критеріями як істинність / неістинність інформації, приналежність до різних сфер життя людей (політичні, релігійні, світські тощо), функціонально-жанрові види інформації (побутові, наукові, публіцистичні, художньо-белетристичні та інші), власне-функціональна параметризація інформації (інформативні, евокативні, емотивні, фатичні, поетичні, метамовні);

2) комунікативний контакт між учасниками спілкування, який здійснюється:

- за різними каналами комунікації: а) за формою прояву (усний, письмовий, друкований, комбінований типи дискурсів); б) за сприйняттям органами (зорові, слухові, комбіновані); в) відповідно до «технічних» каналів проходження інформації (радіодискурс, теледискурс, газетний дискурс тощо);

- за критерієм виявлення міжособистісних відносин: власне-комунікативні, псевдокомунікативні, автокомунікативні та інші типи дискурсів;

- за типом зв'язку між комунікантами: офіційні – неофіційні, серйозні – несерйозні, інформативні – фатичні, рівноправні – нерівноправні тощо;

- за функціонально-прагматичним ефектом: деонтичні, аксіологічні, епістемічні (дескриптивні);

3) чинник особи адресанта впливає на вибір тональності дискурсу: демократичний, авторитарний, тоталітарний, змішаний тощо;

4) чинник адресата: корисні та патогенні дискурси, звичайні та прецедентні;

5) чинники мовного коду є основою численних класифікацій типу: підготовлені – спонтанні, вербальні – невербальні – комбіновані, з прямим та непрямим мовленнєвими актами тощо.

Задля розрізнення тексту та дискурсу Ф. С. Бацевич пропонує таку таблицю:

ТЕКСТ	ДИСКУРС
Предикативна одиниця	Мовленнєва дія, мовленнєвий акт
Висловлення	Комунікативний хід
Діалогічна єдність (мікротекст)	Інтеракція
Абзац	Трансакція
Макротекст	Макродіалог (мовленнєва подія)

Беручи участь у процесах комунікації, створюючи тим самим різноманітні дискурси, адресант і адресат одночасно створюють текст. Дискурс і текст пов'язані між собою як процес і його результат. «Як «зупинений», «вичерпаний» дискурс, текст перетворюється на структуру з певними характеристиками. Разом з тим, потрапляючи до «споживача», текст наповнюється особистісними інтенціями і смислами цього споживача і стає джерелом творення нових дискурсів».

Семантична організація тексту

Зміст

1. Основні семантичні ознаки тексту
2. Заголовок тексту
3. Тема, мікротема, підтема тексту, основна думка тексту
4. Поняття контексту
5. Поняття про актуальне (комунікативне) членування речень у тексті

Література

1. Валгина Н.С. Теория текста : учеб. пособ. / Н. С. Валгина. – М. : Логос, 2003. – 280 с.
2. Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования / И.Р. Гальперин ; [изд. 5-е, стереотипн.]. – М. : КомКнига, 2007. – 144 с.
3. Дигмай В.Н. Абзац, сложное синтаксическое целое, компоненты текста. Общее и различное / В. Н. Дигмай // Филол. науки. – 2002. – № 2. – С. 56–66.
4. Загнітко А.П. Лінгвістика тексту. Теорія і практикум : наук.-навч. посіб. / А. П. Загнітко. – Донецьк : ДонНУ, 2006. – 289 с.
5. Кочан І. М. Лінгвістичний аналіз тексту : навч. посіб. / І. М. Кочан. – К. : Знання, 2008. – 423 с.
6. Мельничайко В.Я. Лінгвістика тексту в шкільному курсі української мови / В. Я. Мельничайко. – К. : Рад. школа, 1986. – 168 с.
7. Москальчук Г.Г. Структура текста как синергетический процесс / Г.Г. Москальчук. – М. : УРСС, 2003. – 296 с.

1. Основні семантичні ознаки тексту

До визначення тексту можна підходити з різних позицій. Одні лінгвісти вважають, що текстом може бути тільки писемне мовлення, інші вчені до уваги беруть передусім не форму мовлення, а структурно-семантичні ознаки. Існує кілька типологічно відмінних визначень тексту, зіставлення яких дає підстави для встановлення диференційних ознак тексту і визначення викінченої дефініції тексту.

1. «Текст — це витвір мовленнєвого процесу, що відзначається завершеністю, об'єктивований у вигляді писемного документа, літературно опрацьований у відповідності з типом документа, витвір, який складається з заголовка і ряду особливих одиниць (надфразних єдностей), об'єднаних різними типами лексичного, граматичного, логічного, стилістичного зв'язку, і має певну цілеспрямованість і прагматичну визначеність» [Гальперин].

2. «Текст – певна з функціонально-сислового погляду упорядкована група речень або їх аналогів, які являють собою завдяки семантичним і функціональним взаємовідношенням елементів завершену смислову єдність» [Одинцов].

3. «Існує два типи тексту — монологічний і діалогічний, які характеризуються спільними закономірностями текстоутворення, що визначають природу всякого тексту, але відрізняються між собою як з погляду структури, що становить основу мовленнєвої ситуації, так і з погляду закономірностей текстоутворення, які в них діють. Монолог, який передає інформацію, закінчений зміст, являє собою текст» [Пленкин].

Кожне з наведених тлумачень актуалізує ті чи інші диференційні ознаки, нівелюючи водночас інші, у силу чого дефініція втрачає свою вичерпність і достатність. У всіх дефініціях наявні також спільні ознаки, які підкреслюються як суттєві для розуміння лінгвістичної природи тексту: 1) цілісність, 2) зв'язність, 3) структурна організованість, 4) завершеність.

Під поняття тексту можна підвести найрізноманітніші висловлення, часто зовсім не співмірні за обсягом, побудовою тощо. Підтвердженням цього є і розгляд співвідношення тексту і речення, тексту й інших синтаксичних одиниць.

2. Заголовок тексту

Роль заголовку велика. Заголовок називає текст, орієнтуючись на його тему, ніби відповідає на питання: про що текст. Заголовок відокремлює один текст від іншого. Структурує текст. Нерідко ми розуміємо заголовок тільки

після прочитання всього тексту. Прикладами таких текстів можуть стати «Мертві душі», «Грозовий перевал».

С. Кржижановський писав про заголовки: «Це не шапка, а голова, яку ззовні до тілу не приладнати».

За рахунок повторів заголовка в цілому тексті або окремих його компонентах, твір «скріплюється», організується. Наприклад, у повісті П. Проскуріна «Доля» заголовної слово повторене більше 20 разів. Причому не просто повторюється, а в різних значеннях, у різному контекстному оточенні. Заголовок – це графічно виділена частина тексту, його поріг, кордон. У заголовок, крім самої назви, можна включати та ім'я автора, місце і рік видання та навіть епіграф. У короткій словесній формулі назви тексту «згорнутий» авторський задум, текст «стиснутий». Є вірші без назви і тоді заголовком умовно вважають його перший рядок. Цікаво, що аж до XVIII століття твори були безіменні, так як праця письменника довгий час вважався негідним, особливо для осіб шляхетного походження. Про це можуть свідчити назви типу «Мої безделкі» (Н. Карамзін, І. Дмитрієв), цим частково можна пояснити наявність псевдонімів. Автор ніби завойовував собі право бути і під словесної характеристикою: «Листи російського мандрівника по Європі» (1802). «Плуг і соха: писано степовим дворянином» (1806).

Нерідко ми зустрічаємо асоціативні заголовку з алюзіями та ремінісценціями: «Леді Макбет Мценського повіту» (М. Лєсков), «Гамлет» (Є. Винокуров), «Еврідіка», «Есхіл» (А. Тарковський). «Війна і мир» Л. Толстого, мабуть, орієнтоване на репліку Пімена з пушкінського «Бориса Годунова»: «описує, не мудруючи лукаво, все те, чому свідок у житті будеш – війну і мир, управу государя...» Цікаві заголовки із закладеною контрастністю: «Мідний вершник», «Кам'яний гість», «Панночка-селянка» (О. С. Пушкін), «Живий труп» (Л. М. Толстой).

На початку читання майже кожна назва сприймається як тема твору, а потім після глибокого прочитання, воно наповнюється концептуальним змістом, що відображає інтерпретацію авторського задуму.

Заголовок до тексту документа

Зазначений реквізит є невід'ємною частиною тексту документа, що оформляється на бланку або аркуші паперу формату А4 незалежно від його виду і призначення (крім телеграм, телефонограм, повідомлень та відповідей на листи громадян).

Цей реквізит мусить відбивати головну ідею текст, його смисловий аспект. Формується він зазвичай за допомогою віддієслівного іменника у вигляді відповіді на запитання.

Наприклад:

наказ (про що?) про створення підрозділу установи; протокол (чого?) засідання експертної комісія; посадова інструкція (кого ?) документознавця

Якщо у документі порушується кілька питань, заголовок формулюється узагальнено. Крапка в кінці заголовка до тексту не ставиться.

Мета створення заголовка - прискорити процес опрацювання документа і його проходження через структурні підрозділи установи та службових осіб безпосередньо до виконавця.

До початку виконання документа з його змістом ознайомлюються завідуючий канцелярією, референт, секретар та інші особи. Кожен з них не завжди має час повністю читати документ.

З'ясувати, про що в ньому йдеться, їм допомагає саме заголовок до тексту, який з цією метою й створюється виконавцем документа.

Перенесений на реєстраційну картку (в базу даних) заголовок до тексту визначає її рубрику і тим самим дає змогу знаходити та використовувати документ в період його перебування в установі.

Заголовок до тексту має бути лаконічним, точним, максимально повно розкривати зміст документа, граматично узгоджуватись з його назвою. Якщо останній складається на основі уніфікованої форми, постійна частина

заголовка, що входить у назву форми документа, доповнюється інформацією, яка конкретизує його зміст.

Друкується заголовок до тексту малими літерами через один міжрядковий інтервал (1/6 дюйма). Максимальна довжина рядка не повинна перевищувати 73 мм (33 знаки). Загальний обсяг заголовка до тексту не повинен перевищувати 150 знаків (5 рядків машинописного тексту з довжиною рядка 28 друкованих знаків).

Не рекомендується завершувати рядок багаторядкового заголовка прийменником, сполучником чи числівником; їх краще переносити на наступний рядок.

У заголовку до тексту допускається скорочення слів. При цьому необхідно дотримуватись правил скорочення й написання скорочених слів та словосполучень, що встановлені стандартом «Інформація та документація. Скорочення слів в українській мові у бібліографічному списі. Загальні вимоги та правила. ДСТУ 3582-97».

Допускається, як виняток, продовження заголовка до тексту при його великому обсязі до межі правого берега документа й розташовувати його центровано над текстом.

Наприклад:

«Про вдосконалення системи ректорського контролю знань у підрозділах Європейського університету в місті Севастополі та Дніпродзержинську Дніпропетровської області на 2013-2014 навчальний рік».

Відділяти заголовок від тексту необхідно трьома міжрядковими інтервалами зверху та знизу.

Не прийнято розміщувати назви (заголовки) складових частин тексту в нижній частині аркуша, якщо під ними менше 5 рядків наступного тексту. В цьому випадку заголовок нової складової частини тексту документа краще починати на наступному аркуші.

3. Тема, мікротема, підтема тексту, основна думка тексту

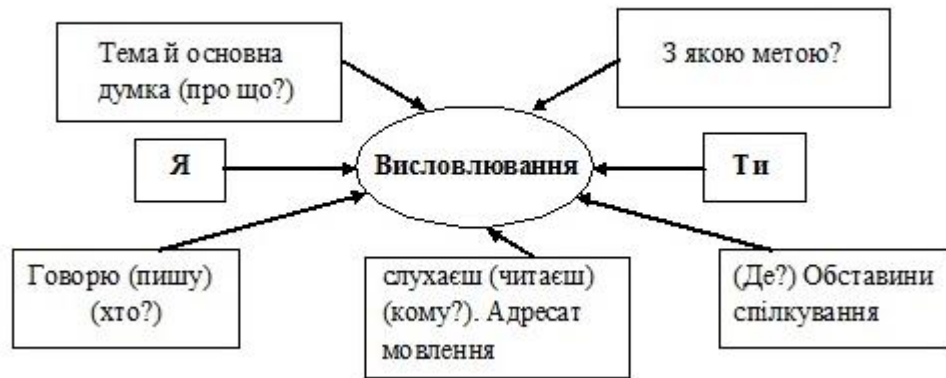
Прослухайте текст.

Українці у світі

Усього у світі живе понад 46 мільйонів українців. Сучасні кордони України не збігаються з межами розселення українського народу. Упродовж недавньої історії Україна пережила кілька хвиль еміграції, тобто переселення українців у інші краї. Перша значна хвиля припадає на XVIII століття, на час знищення козацького устрою та Запорізької Січі. Українці переселялися на Кубань, у турецькі володіння. Згодом у кінці XIX століття із західних земель до Америки виїхало чимало українських родин у пошуках роботи. Під час громадянської війни 1918 – 1921 рр. – нова хвиля еміграції, а після Другої світової війни – ще одна. Нині за межами України проживає понад 10 мільйонів українців. Значні українські поселення розташовані в країнах, що межують з Україною, а також США, Канаді, Австралії та інших країнах світу... (За В. Іванишиним). Окрема людина невіддільна від народу, а народ невіддільний від Батьківщини: у цьому сила народу і міць його, невмирущість і безсмертя. Я люблю свій рідний край, що зветься Україною. Перша держава східних слов'ян одержала назву Русь, або руська земля, а історики назвали її Київською Руссю. В Україні живуть угорці, румуни, греки, німці, чехи, словаки, татари, гагаузи та інші. Українці являють собою сталу спільність людей, яка історично сформувалась і зберегла стабільність культури, етнічну самосвідомість.

Виділіть смислові частини в тексті. Як би ви поділили цей текст на абзаци? Чи потрібні вони? Яке значення вони мають?

Занотуйте подану схему:

Кожен текст містить у своїй змістовій основі тему та основну думку.

Тема – це ті події, явища, про які йдеться у висловлюванні.

Основна думка – ідея, що закладена в тексті.

Заголовок, підібраний автором або читачем, відображає тему та основну думку висловлювання.

Визначена тема та основна думка тексту допомагають осмислити зміст викладеного повідомлення, висловлювання тощо.

Тема тексту може ділитися на підтеми (мікротеми). Частиною тексту, де саме розкривається суть підтеми (мікротеми), називають *абзац*.

Прослухайте текст. Виділіть мікротеми.

Символ страдництва і міці. Нарівні з тополею дуб згадується з тими деревами, під якими проносились язичницькі жертви. Збереглася і донині повага до рослинного царства.

Дуби живуть до тисячі років. Їх шанують як святиню і християни, і мусульмани. Дубове листя, як і вінок з тернини, символізує страждання Христа. Наші дуби могутні.

Сягають вони до 40 метрів заввишки. У поодиноких крона крислата, розлога, а стовбур – майже у три обіймища. Такі дуби заслуговують шани як пам'ятки природи та історії, адже за їхнього життя змінилося кількадесят людських поколінь.

4. Поняття контексту

Основна мета створення дискурсу – організувати комунікативну взаємодію адресанта та адресата і при цьому сказати у контексті більше, ніж міститься у тексті, «втиснувши» в межі дискурсу інтенції автора, норми викладу, екстралінгвістичні умови, архетипи комунікантів, а також врахувати глобальний обмежувач контекстів – мовну картину світу. Це означає, що частина повідомлення (особливо це стосується прагматичної інформації) залишається власне поза межами тексту та потребує особливого середовища для свого декодування – контекстів, на основі яких відбувається реконструкція смислів. За М.В. Нікітіним лексичне значення може сполучувати два типи змісту – когнітивний та прагматичний, або обмежуватися одним із них. У певних контекстуальних умовах та мовленнєвій ситуації слова можуть отримувати різні прагматичні смисли, які будуть похідними від взаємодії із контекстом і ситуацією.

Під власне контекстом розуміють семантико-граматичну й комунікативну єдність певного текстового елемента (слова, висловлення, періоду) із текстовим і ситуативним оточенням як індикатором значення й функціональної ваги цього елемента.

Дискурс включає у себе екстралінгвістичні фактори (знання про світ, думки, установки, цілі адресата), які необхідні для розуміння тексту. В такому розумінні дискурс як складна система ієрархії знань передбачає наявність інтегрованих моделей обробки дискурсу. При побудові моделей тексту відмічається, що текстові репрезентації у пам'яті суб'єкта мають ієрархічну природу і включають мікроструктури, які організовані за допомогою лінійних структур. При конструюванні моделі тексту до інформації включається семантична, прагматична інформація, а також схематичні структури. Зокрема, зазначається, що адресат має три види даних: інформацію про події, інформації про ситуацію або контекст і інформацію про когнітивні пресупозиції.

Розглянемо основні концепції щодо типів контексту, які можуть слугувати основою для нашого дослідження. За А.П. Мартинюк найширшим типом є дискурсивний контекст – ситуація комунікації, або текст + ситуація. До дискурсивного контексту поряд із лінгвістичними складовими залучаються екстралінгвістичні складові комунікативної ситуації, що є дискурсивно релевантними.

Наведемо класифікацію контекстів, що входять до складу дискурсивного контексту, запропоновану Л.Р. Безуглою:

- онтологічний контекст – час, місце, фізичне середовище комунікації, присутні/спостерігачі; код і канал зв'язку;
- комунікативний контекст – комуніканти, їхня комунікативна компетенція, цілі, стратегії та тактики;
- соціальний контекст – біосоціальні ролі, статуси комунікантів, інституціональні аспекти комунікації;
- психофізіологічний контекст – психічний і фізичний стан комунікантів;
- культурний контекст – культурологічні й соціально-історичні аспекти комунікації;
- когнітивний контекст – знання комунікантів, включно знання один про одного та метазнання, когнітивні операції комунікантів;
- психолінгвістичний контекст – лінгвістична компетенція комунікантів.

Зовнішній контекст дискурсу звернений до комунікативної ситуації, її соціальних, культурних, психологічних, мовних складових, а внутрішній контекст постає ментальним відображенням зовнішнього і є знанням про нього. Фактори зовнішнього контексту можуть впливати на комунікативну діяльність, лише ставши частиною внутрішнього контексту. Транссеміотичний контекст відсилає до фізичної, соціокультурної та психологічної реальності. Семіотичний контекст є інтерпретацією сформованого в певній лінгвокультурі бачення світу, когнітивні підстави

комунікативної діяльності індивіда або пресупозиційний фонд. Окремо розглядається метаконтекст, пресупозиційний фонд – імпліцитний компонент змісту, що повинен бути істинним, аби не викликати відчуття семантичної аномальності або недоречності.

5. Поняття про актуальне (комунікативне) членування речень у тексті

Актуальне членування речення відображає комунікативну структуру висловлювання.

Процес розробки вчення про актуальне членування нараховує вже двісті років. За свідченнями В. П. Даниленко, основні поняття актуального членування, зокрема реми, подано ще в роботах французьких і німецьких дослідників другої половини XVIII століття.

У самому терміні «актуальне членування» полягало одночасно як співставлення із синтаксичним членуванням, адже актуальне членування розглядалося як елемент структури речення, так і протиставлення синтаксичному членуванню, тому що ця структура має інші властивості та власний набір формальних засобів. Для позначення компонентів актуального членування В. Матезіус запропонував терміни «основа» (або «вихідний пункт висловлювання») і «ядро висловлювання».

І. Распопов порушив питання, які ще не було розглянуто дослідниками або вирішено остаточно. Так, зокрема вчений торкнувся проблеми співвідношення граматичного й актуального членування, а також мовної природи цього явища. І. Распоповим було розв'язано питання зв'язку актуального членування з категорією предикативності та засобів оформлення актуального членування речення. Як зазначає О. Крилова, «Саме в цій роботі було розкрито предикативне значення поєднання компонентів актуального членування, що знайшло відображення і в термінах, якими було позначено ці компоненти: перший, вихідний пункт висловлювання, основу, тему, учений назвав, як і Матезіус, «основний», а другий (ядро, рему) – «предукованою частиною». І. Распопов наголошував на залежності актуального членування

від комунікативного завдання. Він писав, що якщо немає відповідності між уміщеним в реченні висловлення та певним комунікативним завданням, то немає і речення як такого, хоча б ця конструкція й вміщувалася в найбільш типову для речення синтаксичну схему. Отже, після опублікування монографії І.П. Распопова до підручників і описових граматики почали вміщувати синтаксичний аналіз речення з урахуванням аспекту його актуального членування.

Актуальне членування речення - членування речення за змістом на дві частини: предмет мовлення і те, що про нього говориться.

У кожному висловлюванні усного і писемного мовлення відображений рух думки від того, що вже відоме, що назване мовцем або знаходиться перед очима співбесідників, до того, що ще невідоме слухачам. Думка мовця відштовхується від відомого і переходить до того, що мовець хоче про те відоме сказати. Таким чином, речення має дві змістові частини: одна з них називає предмет мовлення, інша позначає якусь нову інформацію про нього. Друга частина є головною. Вихідна частина висловлення (дане, відоме) називається темою, а та частина, яка щось стверджує про тему (нове), – ремою. Ці дві частини відповідно ще називають психологічним (логічним) суб'єктом і психологічним (логічним) предикатом.

Наприклад, речення Я приніс вам книжку шляхом інтонаційно-змістового членування можна перетворити на чотири фрази, які матимуть одну й ту саму модель речення, одне й те саме лексичне наповнення, але різне актуальне членування і відповідно різний зміст.

Я приніс вам книжку. Ремою є я, і фраза має значення «не хтось інший, а саме я це зробив»;

Я приніс вам книжку. Ремою є приніс, і фраза відображає ситуацію, за якої співрозмовник вимагає повернути книжку, а мовець відповідає йому, що книжку він уже повернув;

Я приніс вам книжку. Рема вам акцентує на тому, що книжка принесена саме для цієї особи, а не для її брата, сестри, товариша тощо;

Я приніс вам книжку. Рема книжку передбачає, що комусь принесли декілька речей - книжку, журнал, газету тощо і той хтось хотів би знати, що приніс йому співрозмовник.

Чим більше слів у реченні, тим більше можливостей його різної актуалізації.

Основними засобами актуального членування є інтонація (постановка логічного наголосу) і порядок слів. У всіх вищенаведених випадках актуальне членування здійснювалося засобом інтонації. У випадку використання засобу порядку слів тема розміщується на початку фрази, а рема – в кінці.

Структурна організація тексту

Зміст

1. Речення й текст
2. Поняття про автосемантичне речення
3. Складне синтаксичне ціле
4. Розмежування складного синтаксичного цілого й абзацу

Література

1. Валгина Н.С. Теория текста : учеб. пособ. / Н. С. Валгина. – М. : Логос, 2003. – 280 с.
2. Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования / И.Р. Гальперин ; [изд. 5-е, стереотипн.]. – М. : КомКнига, 2007. – 144 с.
3. Дигмай В.Н. Абзац, сложное синтаксическое целое, компоненты текста. Общее и различное / В. Н. Дигмай // Филол. науки. – 2002. – № 2. – С. 56 – 66.
4. Загнітко А.П. Лінгвістика тексту. Теорія і практикум : наук.-навч. посіб. / А. П. Загнітко. – Донецьк : ДонНУ, 2006. – 289 с.
5. Кочан І. М. Лінгвістичний аналіз тексту : навч. посіб. / І. М. Кочан. – К. : Знання, 2008. – 423 с.
6. Мельничайко В.Я. Лінгвістика тексту в шкільному курсі української мови / В. Я. Мельничайко. – К. : Рад. школа, 1986. – 168 с.
7. Москальчук Г. Г. Структура текста как синергетический процесс / Г. Г. Москальчук. – М. : УРСС, 2003. – 296 с.
8. Орлова Л. В. Структура сверхфразового единства в научных текстах / Л. В. Орлова. – К. : Наук. думка, 1988. – 154 с.
9. Филиппов К. А. Лингвистика текста : курс лекций / К. А. Филиппов. – СПб. : Изд-во Санкт-Петербургского университета, 2003. – 336 с.

1. Речення й текст

Структура тексту - це глобальний спосіб організації його як цілісної величини. Під час вивчення будови тексту необхідно врахувати три аспекти:

матеріальні елементи-складники, відношення між ними, їх характер та цілісність об'єкта.

Текст може складатися з одного речення (прислів'я, загадки, коломийки, крилаті вирази, сатиричні вірші-мініатюри), але частіше тексти складаються з кількох узгоджених між собою речень, причому кожне наступне доповнює, уточнює, розвиває або заперечує думку, висловлену в попередньому реченні. Речення як мінімальна комунікативна одиниця дає змогу реалізувати один мовленнєвий акт - привітатися, відмовити, запитати тощо. Між реченням і текстом постає проміжний елемент, така комунікативна одиниця, як складне синтаксичне ціле.

РЕЧЕННЯ — ССЦ — ТЕКСТ

Залежно від послідовності і логіки вербального матеріалу відбувається структурно-когнітивне і смислове членування тексту, основу якого складають судження. Судження – це форма думки, в якій стверджується або заперечується щось щодо предметів і явищ, їхніх властивостей, зв'язків і відношень і якій притаманна властивість виражати або істину, або неістину. Судження є основною логічною формою мислення, що або відображає у процесі мислення об'єктивну дійсність, або узагальнює її. Ядерним судженням тексту, поза яким останній як єдина логічна цілісність існувати не може, вважається співвідношення $S \rightarrow P$, де S – тема, P – ідея судження. Тема – базова категорія тексту, її вибір залежить від контексту, а підмет функціонує всередині речення. Лінгвісти функціонального напрямку Лі і Томпсон, розмежовують властивості теми, ідеї судження. Перша функція теми – позначення «центру уваги», уточнення сфери, щодо якої правильна предикація. Інша її функція реалізується в зайнятті початкової позиції в реченні. Загалом тема не визначається дієсловом і не визначає форму дієслова. Сама тема визначена адресантом. Будуючи висловлення за принципом «тема – рема» (в іншій термінології «дане – нове»), адресант стежить за тим, щоб згадування відповідних референтів (тем) випереджало згадування тем, невизначених адресатом. У ході продукування тексту

адресант повинен викладати подію за властивою для них логікою; дотримуючись правил побудови цілого, суттєво прагнути в тексті до мінімалізації відстані між різними номінаціями тієї самої теми. Для досягнення поставленої мети для сприйняття тексту повинна бути правильно скоординована і здійснена послідовність дій. Т. ван Дейк наголошує, що внаслідок попередніх дій (повідомлень про тему) повинні бути створені адекватні початкові умови для постпозитивних нових суджень. Тому в цьому разі витримане одне із основних правил створення тексту, зокрема і фахових, художніх текстів, – спочатку повідомляється та інформація, що необхідна для правильної інтерпретації останньої, тобто враховується поділ інформації на попередню (пресупозицію) і нову (інтродукт). Закономірності актуалізації в тексті інформації мають значення для сприйняття останнього, оскільки інформативність тексту являє собою одну з категорійних домінант. І.Р. Гальперін визначав як основні такі текстові категорії: 1) інформативність, 2) когезія (зчеплення), 3) континуум (логічна послідовність, темпоральний і/або просторовий взаємозв'язок окремих повідомлень), 4) членованість, 5) автосемантика окремих уривків тексту, 6) ретроспекція (віднесеність до попередньої змістово-фактуальної інформації), 7) проспекція (віднесеність до наступної змістово-фактуальної інформації), 8) модальність (суб'єктивно-оцінна характеристика думки), 9) інтеграція (об'єднання складників в єдине ціле за відносної нейтралізації автосемантичності), 10) завершеність (вичерпне вираження замислу з погляду автора). Усі вони притаманні будь-якому тексту.

Повідомлення не може бути зрозумілим адресатом за відсутності в нього спільної з адресантом семантичної бази. У цьому разі слід говорити про особливий принцип вияву нової інформації – чергування компонентів «старого і нового знання» (за М. Бахтіним). Під час читання в будь-якому тексті наявні два його аспекти: те, про що йде мова (предмет мислення), і те, що говориться про предмет мислення.

Утворювані судження пов'язані між собою, причому судження не нанизуються одне на одне, а перебувають у відповідній системі. Такий зв'язок суджень (за Г.Я. Солгаником) характеризує рух думки, що дає розвиток кожному наступному судженню. У мовній дійсності судження постають граматично оформленими реченнями. Усі судження і речення об'єднуються у смислового плану. Вимоги щодо розгортання висловлень повинні бути реалізованими у процесі розгортання як тексту загалом, так і окремого речення. Ізольованому реченню поза текстом притаманне лише лексико-граматичне оформлення, виражене ним судження не буває цілком визначеним. Означеність судження вимагає не тільки лексико-граматичного оформлення відповідного для нього речення, але і його вживання в писемному мовленні. Кожне судження (за Н.І. Жинкіним) виконує різні смислові функції: уточнення, конкретизації, об'єднання, перерахування тощо.

Отже, всі судження в тексті об'єднані певною однією темою, яка розкривається адресантом. Здебільшого це часткові інформаційні блоки про те саме явище, локалізовані в різних частинах тексту, що складають контекст, необхідний для розуміння реципієнтом фрагмента мовлення.

Такі «інформаційні блоки» (інформаційні згустки), що зустрічаються в різних частинах тексту, реалізуються надфразними єдностями. Під останніми маються на увазі уривки мовлення у формі послідовності двох і більше самостійних речень, об'єднаних спільністю теми в смислові блоки. Надфразні єдності (складні синтаксичні цілі) наявні в усному і писемному, діалогічному і монологічному мовленні, в прозі і поезії тощо.

Вони можуть дорівнювати абзацу, можуть бути більшими або меншими, ніж абзац.

Надфразна єдність розглядається як об'єкт лінгвістичного дослідження; вона інтерпретується часто з погляду більш / менш повного розкриття смислового змісту тексту, вияву його прагматичності. Актуальним є

вивчення надфразних єдностей щодо особливостей їхньої семантики, синтаксису, актуального членування.

Існування надфразних єдностей являє собою об'єктивне явище, призначенням якого є допомога читачеві у сприйнятті читачем інформації щонайповніше і щонайадекватніше, що зумовлює оптимальну реалізацію комунікативної функції тексту. Саме цей зв'язок між надфразними єдностями постає основною, домінувальною кореляцією, що забезпечує передумови цілісності тексту як його визначальної характеристики. Водночас надфразна єдність стала розглядатися не лише в межах цілісності тексту, але і в плані специфіки його членування. Саме комунікативний характер усього тексту примушує в кожній його одиниці, в тому числі і в надфразній єдності вичленовувати насамперед змістові ознаки (інтенція комунікантів, денотат, ситуація, жанр тексту, пресупозиція та ін.), тобто такі ознаки, що належать до компетенції не речення, а тексту. Мотивується це тим, що у процесі переходу до більших комунікативних одиниць – надфразних єдностей і текстів – наявне не лише нарощування смислових компонентів за рахунок взаємодії внутрішніх частин, але й перегрупування елементів смислу в їхньому підпорядкуванні комунікативному завданню цілого. Саме тому текст як складний поліярусний об'єкт являє собою цілісну систему, що складається з компонентів, а взаємодія компонентів такої цілісної системи зумовлює утворення внутрішньої організації тексту, його структури.

У лінгвістиці тексту виокремлюється ще одна одиниця структури тексту, його цілісності і членування – абзац. Останній являє собою відрізок писемного або друкованого тексту від одного правобічного відступу до наступного, що здебільшого містить у собі надфразну єдність або її частину, зрідка – одне просте або складне речення, період.

Членування тексту на абзаци підпорядковане замислу адресанта, його прагматичній настанові. В текстах з аргументуванням і чіткою послідовністю розвитку думки, що притаманне фаховому мовленню, абзаци сприяють створенню найважливішої властивості наукового (науково-професійного та

ін.) тексту – логічної послідовності викладу матеріалу. Абзац наукового мовлення – це структурна, тематична і комунікативна єдність. Тематична єдність абзацу виявляється у висвітленні тільки однієї теми. Структурна єдність полягає в його структурному завершенні, що репрезентована в так званій «класичній» формі абзацу з притаманною для неї організацією: зачин, розвиток, кінцівка. Комунікативна єдність тексту орієнтована на пізнавально-комунікативну діяльність як адресата, так і адресанта, що реалізується через вербальне мислення. Продуктом цієї діяльності є текст, і в комунікативному плані абзац як смислова частина тексту покликаний сприяти логічному розвитку думки, а членування тексту на абзаци повинно сприяти реалізації поставлених адресантом комунікативних завдань.

Основна мета абзацу – вплив на адресата, саме на це спрямований візуальний маркер – абзацний відступ, що завжди концентрує на собі увагу. Тому зміст початку абзацу постає в сильнішій позиції щодо його наступних частин. Він у силу психологічних закономірностей краще закріплюється в пам'яті реципієнта.

Оскільки в наукових, фахових текстах кожний абзац корелює з оформленням і символізацією певної думки автора, дуже часто наявний ізоморфізм надфразної єдності й абзацу.

Отже, початок абзацу у своєму практичному втіленні «повертається» до адресата новою, несподіваною гранню, реалізуючи настанову на емоційний вплив, одночасно заторкуючи інтелектуальний аспект філософсько-аналітичних роздумів. Іншими словами, адресант використовує можливість поділу інформації на пресупозицію й інтродукт, передбачаючи з адресатом спільну семантичну базу, що особливо актуалізується в наступному абзаци. До того ж, реалізується експресивна функція тексту, що дозволяє виразити відношення адресанта до написаного: *З такої екзистенційної перспективи всі згадані позиції мають свою порцію правди.* Наступні речення реалізують логічну похідність фактів з початкових речень абзацу, носіїв основних інформаційно-когнітивних положень тексту.

Початкові речення абзацу є організаторами дискантного смислового зв'язку з наступними реченнями абзацу. Феномен кореляції надфразних єдностей й абзаців у науково-фаховому мовленні підтверджується у ході ґрунтового аналізу функцій абзаців. Здебільшого науково-фаховому мовленню притаманна пряма кореляція прагматичної настанови автора і прагматичної настанови тексту, внаслідок чого межі надфразної єдності збігаються з межами абзацу (за Н.А. Левковською). На думку Дж. Галтунга, який аналізував культуру писемного мовлення, таке явище особливо властиве для наукового стилю США й Англії.

Автор наголошує, що характерною ознакою його є прагнення автора до суворої логіко-смислової структури, лінеаризації, емпіризму, продукування гіпотез індуктивним шляхом та ін. У фаховому книжному мовленні кореляція меж надфразної єдності й абзацу вважається явищем стійким, тому співвідношення «абзац – надфразна єдність» слід кваліфікувати як типове для функціонального стилю наукового і науково-технічного мовлення. Загалом визначальним у тексті постає його організація як цілого, напруження, наявне між абзацами. Це значною мірою підтверджується послідовністю речень в абзаці, що відображає безперервність логічно пов'язаних думок. Кожне речення в абзаці виконує відповідну структурну функцію, залежно від якої розмежовують: 1) головні, або основні, речення, основним призначенням яких є введення предмета мовлення; 2) речення розвитку теми, що розкривають предмет висловлення, або другорядні речення; 3) речення-кінцівки, що не додають ніякої нової інформації про предмет висловлення.

Головні, або основні, речення, основним призначенням яких є введення предмета мовлення, виражають основну ідею. Це досягається: а) шляхом повтору, неодноразових повторів основної думки; б) шляхом контрасту, при показі читачу, що реалізує основну думку, або шляхом вказівки на те, що вона позначає; в) вказівкою на приклад, перед такими реченнями можна вставити слова: наприклад, пор. (for instance, for example); г) шляхом

твердження, пропонуючи відповідні аргументи для підкреслення думки; г) в кінці розміщені речення-кінцівки, що завершують висловлення. Так, коментуючи перебіг оцінки наукових студій Д.Чижевського, автор констатує: *У певному сенсі, відчуття совєтських ідеологів, що ворог за дверима та що «Історія» Чижевського – це «диверсія», також було точним. З іншого боку – в царині інтелектуальної історії – навіть ще більшим жартом є те, що історія пішла зі сцени, як *dues abconditus**, а коментуючи контекст студій Д. Чижевського через кореляцію «Чижевський – Яус – Велек», Г. Грабович цитує Р. Якобсона, застосовуючи прийом інтертекстуальності другого ступеня.

2. Поняття про автосемантичне речення

Речення в тексті – нерівноцінні ланки єдиного ланцюжка. Серед них є такі, що відзначаються відносною самостійністю і несуть найважливішу інформацію. Такі речення називаються автосемантичними (самозначними), за термінологією Н. Валгіної – фрази-зачини. Вони визначають тематичну і структурну перспективу всього ССЦ. Інші речення допомагають уточнити, поглибити, конкретизувати зміст цих речень.

Автосемантичні речення відіграють важливу роль у структурному і смислову відношеннях: вони є тематичними віхами тексту. Якщо поєднати автосемантичні речення в єдиний текст, відкинувши всі інші компоненти ССЦ, то вийде стисле оповідання без деталізації та пояснень.

Між вербальним і зображувальним компонентами, які з допомогою різних знаків кодують зміст креолізованого тексту, встановлюється різний ступінь взаємозв'язку, виникають різні види відношень. Основними видами внутрішньотекстових структурно-семантичних відношень між обома компонентами є **автосемантичні** та синсемантичні відношення.

Для автосемантичних відношень характерна автономність, відносна незалежність і смислова самостійність вербального компонента від зображення. Для синсемантичних відношень характерна смислова залежність

вербального компонента від зображення: вербальний компонент не може розглядатися окремо від зображення.

Автосемантичні відношення властиві текстам, основна ідея яких експлікується у вербальному компоненті. Зображувальний компонент при цьому пов'язаний із вербальними наступними типами відношень. 1. Прямоденотативна співвіднесеність: обидва компоненти позначають однаковий предмет/предметну ситуацію. Зображення частково відтворює візуальними засобами вербально виражену інформацію. Так, у дитячих книжках зображення ілюструють ту інформацію, яка вже виражена вербально. 2. Опосередковано денотативний зв'язок: обидва компоненти позначають різні, але асоціативно пов'язані предмети / предметні ситуації. Зображення поглиблює зміст вербального компонента. Як приклад можна розглянути екологічну рекламу «Захистимо нашу воду», в якій між вербальним компонентом і малюнком (зображення черепа людини) виникає символічний зв'язок: відмова від «очищення води» і забруднення призведе до загибелі людини. негомогенних частин: вербальної (мовної/мовленнєвої) та невербальної (такої, що належить до інших знакових систем, ніж природна мова)».

Отже, креолізовані тексти – це ілюстровані тексти, в яких вербально виражена інформація сполучається із зображенням. У креолізованому тексті вербальний і зображувальний компоненти утворюють одне візуальне, структурне, змістове і функціональне ціле, яке забезпечує комплексний, прагматичний вплив на адресата. До таких текстів належить значна частина газетно-публіцистичних, науково-технічних текстів, тексти-інструкції, ілюстровані художні тексти, реклами, афіші, комікси, тексти наочної агітації (плакат, листівка) тощо.

3. Складне синтаксичне ціле

Висловлювання (речення) є нижчою, закінченою за змістом одиницею тексту. Вища одиниця - складне синтаксичне ціле (М. Пospелов). Зустрічаються й інші, синонімічні наведеній, назви: надфразна

єдність (Л. Булаховський); міжфразна єдність (Н. Валгіна); довгий період (В. Виноградов); велика синтаксична сполука (І. Білодід); прозаїчна строфа (Г. Солганик); складна синтаксична єдність (М. Жовтобрюх).

Складне синтаксичне ціле (ССЦ) – це група простих чи складних речень, які об'єднані тісними логічним і синтаксичним зв'язком і являють собою більш повний, порівняно з реченням розвиток думки. Найменша тема – це тема, обмежена одним ССЦ. Перехід від однієї мікротеми до іншої є межею ССЦ. ССЦ завжди монотематичне.

У ССЦ структурно виділяють три частини: зачин, у якому окреслено тему ССЦ; основна частина, де розкривається тема, визначена в зачині; кінцівка, що завершує тему, підводить підсумок висловленого. Автосемантичне речення, як правило, стоїть на початку ССЦ.

4. Розмежування складного синтаксичного цілого й абзацу

На семантико – структурному рівні виділяють такі одиниці тексту: висловлювання, ССЦ, фрагмент блок(кілька ССЦ), а на композиційному рівні одиницями членування є: абзац, параграф, розділ.

Семантико – структурний – висловлювання: інформаційні, верифікативні.

Інформаційні – повідомлення типу опису, роздум. Верифікативні – висловлювання впливові, переконуючі.

Характерним для висловлювань є наявність диктуму (головного) і модусу (другорядного).

ССЦ можуть бути трьох основних видів: описовий (опис предметів, природи, осіб, тому бувають – пейзажні, портретні; ознакою є наявність прикметників, слів з часовим значенням, відсутність динаміки; Оповідні ССЦ (на першому плані подія, обов'язково є висловлювання описового типу); Роздуми (теза, доказ, висновки).

Композиційний рівень:

Абзац – це відносно закінчена, зовнішньо обмежена двома відступами цілісна одиниця тексту, що відтворює його композиційно стилістичне членування.

Абзац – композиційно – стилістична одиниця членування тексту. Як абзац може слугувати окреме слово і речення. Види абзаців: 1) аналітико – синтетичний (пояснювальна частина на першому плані, а в кінці абзацу - висновки); 2) синтетико – аналітичний (починається із загальної фрази, яка потім розгортається і пояснюється); 3) кільцевий (коли перша і остання фрази абзацу перегукуються, майже однаково); 4) композиційне зіткнення (перше висловлювання робить посил на попереднє, а друге на наступне); 5) стрижнева фраза (міститься логічний висновок або уявлення про нову мікротему).

Функції абзацу: 1) Логіко – смислова (виділення абзацу за змістом); 2) експресивно – емоційна 3) акцентно – видільна (виділення головного на думку автора).

Висловлювання (речення) є нижчою, закінченою за змістом одиницею тексту. Вища одиниця – **складне синтаксичне ціле** (М. Пospелов). Зустрічаються й інші, синонімічні наведеній, назви: *надфразна єдність*

(Л. Булаховський); *міжфразна єдність* (Н. Валгіна); *довгий період* (В. Виноградов); *велика синтаксична сполука* (І. Білодід); *прозаїчна строфа* (Г. Солганик); *складна синтаксична єдність* (М. Жовтобрюх).

Складне синтаксичне ціле (ССЦ) – це група простих чи складних речень, які об'єднані тісними логічним і

синтаксичним зв'язком і являють собою більш повний, порівняно з реченням розвиток думки. Найменша тема – це тема, обмежена одним ССЦ. Перехід від однієї мікротеми до іншої є межею ССЦ. ССЦ завжди монотематичне. У ССЦ структурно виділяють три частини: **зачин**, у якому окреслено тему ССЦ; **основна частина**, де розкривається тема, визначена в зачині; **кінцівка**, що завершує тему, підводить підсумок висловленого.

Ознаки ССЦ:

1. Речення об'єднані однією мікротемою, а також лексично, граматично, інтонаційно.
2. Характеризує один бік описуваного явища.
3. Зв'язок між реченнями контактний або дискантний

Засоби зв'язку в ССЦ:

- смисловий зв'язок (за змістом);
- синоніми (*Марічка, дівчина, героїня, вона*);
- повторення слів;
- слова з часовим і просторовим значенням (*там, тоді, пізніше*);
- вставні слова;
- слова однієї тематичної групи (*люб'язний, доброзичливий, веселий – риси характеру*);
- спільнокореневі слова;
- сполучники на початку речень
- риторичні запитання, оклики
- називні, неповні, непоширені речення
- дієслова одного виду і часу

Складне синтаксичне ціле — одиниця більша, ніж речення. Воно утворюється кількома реченнями: простими неускладненими, ускладненими, складними елементарними і багатоконпонентними.

Речення, які належать до складного синтаксично цілого, різні за своєю структурою і самостійні, вільно поєднуються одне з одним передусім змістом. Зв'язки між такими реченнями називають міжфразовими. Вони здійснюються за допомогою лексичної послідовності, а також спеціальних синтаксичних засобів.

Складному синтаксичному цілому властива єдність думки, вислову, теми, суб'єктивно-модального забарвлення. Це цілісне утворення, в якому зв'язок окремих речень зумовлюється ставленням мовця (автора) до

висловлюваного. Воно характеризується і специфічною ритмомелодійною оформленістю: паузи між окремими реченнями в ньому коротші, ніж паузи між блоками речень.

Засобами зв'язку компонентів складного синтаксичного цілого є передусім семантична пов'язаність речень, єдність їх змісту, а також лексичні, морфологічні, синтаксичні та ритмомелодійні засоби.

1. Лексичні засоби. Це повторення слів, уживання особових і вказівних займенників, займенникових прислівників тощо, наприклад.

2. Морфологічні засоби. Це співвідношення видо-часових і способових форм дієслів-присудків, наприклад.

3. Синтаксичні засоби. До них належать порядок слів і речень, паралелізм побудови окремих речень тощо, наприклад.

З огляду на спосіб зв'язку між реченнями розрізняють два структурні типи складних синтаксичних цілих: з ланцюжковим (послідовним) зв'язком компонентів і з паралельним зв'язком компонентів.

1. Складні синтаксичні цілі з ланцюжковим зв'язком компонентів. Найпоширеніші у мовленні. За такого зв'язку розгортання думки відбувається послідовно, кожне наступне речення доповнює попереднє; засобами зв'язку між реченнями є лексичні повтори, займенники, займенникові прислівники тощо. Найбільш самостійним є перше речення, наступні речення послідовно «чіпляються» одне за одне.

2. Складні синтаксичні цілі з паралельним зв'язком. Характеризуються тим, що між реченнями однорідного складу чи подібної будови зв'язки дуже близькі до тих, що наявні між частинами складносурядних і безсполучникових складних речень з однорідними частинами. Таким реченням властива відносна самостійність. Вони поєднуються передусім семантично, але певну роль відіграє і співвідношення видо-часових форм дієслів-присудків. Ними передаються незалежні одна від одної події, які відбуваються одночасно, наприклад. Паралелізм зв'язків ґрунтується на семантичних відношеннях переліку, зіставлення,

протиставлення, що часто супроводжуються структурним паралелізмом частин. Надфразні єдності з паралельним зв'язком компонентів використовуються передусім для опису одночасності чи послідовної змінюваності подій, явищ.

У межах одного складного синтаксичного цілого можуть поєднуватись ланцюжковий і паралельний зв'язки компонентів.

Мовні зв'язки між компонентами тексту

Зміст

1. Поняття міжфразового зв'язку в науковій літературі
2. Контактний і дистантний зв'язки між реченнями та складними синтаксичними цілими
3. Послідовний і паралельний способи зв'язку
4. Перспективний і ретроспективний напрям зв'язку
5. Мовні засоби міжфразового зв'язку в тексті, їх типи:
 - засоби, що забезпечують семантичну єдність, предметно-логічна сітка висловлювання;
 - засоби, які передають логічні відношення

Література

1. Валгина Н.С. Теория текста : учеб. пособ. / Н. С. Валгина. – М. : Логос, 2003. – 280 с.
2. Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования / И.Р. Гальперин ; [изд. 5-е, стереотипн.]. – М. : КомКнига, 2007. – 144 с.
3. Дигмай В.Н. Абзац, сложное синтаксическое целое, компоненты текста. Общее и различное / В. Н. Дигмай // Филол. науки. – 2002. – № 2. – С. 56 – 66.
4. Загнітко А.П. Лінгвістика тексту. Теорія і практиcum : наук.-навч. посіб. / А. П. Загнітко. – Донецьк : ДонНУ, 2006. – 289 с.
5. Кочан І. М. Лінгвістичний аналіз тексту : навч. посіб. / І. М. Кочан. – К. : Знання, 2008. – 423 с.
6. Мельничайко В.Я. Лінгвістика тексту в шкільному курсі української мови / В. Я. Мельничайко. – К. : Рад. школа, 1986. – 168 с.
7. Москальчук Г. Г. Структура текста как синергетический процесс / Г. Г. Москальчук. – М. : УРСС, 2003. – 296 с.
8. Орлова Л. В. Структура сверхфразового единства в научных текстах / Л. В. Орлова. – К. : Наук. думка, 1988. – 154 с.

9. Филиппов К. А. Лингвистика текста : курс лекций / К. А. Филиппов. – СПб. : Изд-во Санкт-Петербургского университета, 2003. – 336 с.

1. Поняття міжфразового зв'язку в науковій літературі

Поняття міжфразового зв'язку в науковій літературі.

Зв'язок між реченнями, ССЦ, главами та іншими частинами тексту, який організовує його змістову і структурну єдність, називають міжфразовим.

2. Контактний і дистантний зв'язки між реченнями та складними синтаксичними цілими

Міжфразові зв'язки бувають різних типів:

- Контактний, коли пов'язувані елементи розташовані поряд.
- Дистантний, коли пов'язувані елементи знаходяться на більшій чи меншій відстані один від одного.

3. Послідовний і паралельний способи зв'язку

Послідовний (ланцюжковий) спосіб міжфразового зв'язку полягає в тому, що певний елемент попереднього речення чи ССЦ стає вихідним пунктом у наступному й вимагає дальшого розгортання думки.

Паралельний спосіб міжфразового зв'язку, що полягає в цілковитій рівнозначності певних елементів у контексті мовної одиниці більш високого рівня. Ця рівнозначність, як правило, знаходить формальний вияв у структурній подібності.

Радіальний спосіб міжфразового зв'язку – такий, при якому кожне наступне речення (або ССЦ) не поєднується з попереднім – речення не пов'язані між собою, а однаково належать до зачину.

4. Перспективний і ретроспективний напрям зв'язку

Перспективний напрям зв'язку передбачає наявність у темі маркованих слів-зачинів, як-от: по-перше, по-друге, наприклад, уявімо, розкажу історію, послухайте тощо; указівки на час та місце подій. Ретроспективний напрям зв'язку (анафоричний) передбачає опору на вже сказане; маркерами

такого розгортання є знаки тоді, там, слова, що входять до тематичної групи «пам'ять» і подібне.

5. Мовні засоби міжфразового зв'язку в тексті, їхні типи:

- засоби, що забезпечують семантичну єдність, предметно-логічна сітка висловлювання;

- засоби, які передають логічні відношення.

Засоби міжфразового зв'язку – це мовні одиниці, які забезпечують єдність змісту тексту або виражають логічні зв'язки між частинами тексту.

Типи засобів зв'язку за сферою застосування:

- засоби зв'язку, що застосовують і для з'єднання частин складного речення, і для міжфразового зв'язку (сполучники, засоби еквівалентної заміни слів, співвідносність видо-часових форм дієслова, деякі вставні слова, неповні речення);

- власне міжфразові засоби зв'язку (лексичний повтор; члени речення та частини складного речення, що стосуються й наступних синтаксичних одиниць; окремі типи простого речення.

Типи засобів зв'язку за функцією:

- засоби, що забезпечують семантичну єдність тексту (лексичний повтор, займенники, прислівники, синоніми, перифрази, родові й видові назви слова, що мають словотвірну спорідненість, предметно-логічна сітка висловлювання тощо);

- засоби, що передають логічні відношення між частинами тексту (вставні слова, що вказують на послідовність, сполучники, частки, речення із загальним значенням, слова із просторовим чи часовим значенням тощо).

Серед мовних засобів, які створюють **предметно-логічну сітку** висловлювання, розрізняють:

- тематично близькі групи слів;

- протилежні за змістом слова, за допомогою яких створюються контрастні картини, забезпечується зіставлення двох різко відмінних тематичних ліній; дієслова, у вживанні яких важливий не тільки вибір самих слів, які мають передати послідовність дій, але й їх вищо-часові форми.

Різноманітність міжфразових зв'язків розглянемо на прикладі:

Амвросій Бучма - митець величезної духовної культури. Тому на головну роль у двосерійному фільмі «Тарас Шевченко», що знімався у 1926 році в Одесі, було запрошено саме його. Актор повинен був показати непохитну мужність і гідність Тараса Шевченка, ледь помітними, але точними деталями передавши найскладніші людські почуття.

Зовні Бучма дуже скидався на Шевченка. Коли ввімкнули юпітери й актор почав грати, всі завмерли: перед ними був справжній Тарас Григорович. Не можна було забути очей актора, живих і проникливих.

Треба було відтворити історичну обстановку тих часів – зйомки проводилися не тільки на кінофабриці. Творчу групу можна було побачити на Київщині, в Петербурзі, Нижньому Новгороді...

Мільйони людей побачили у фільмі Кобзаря таким, якого собі уявляли (За Ю. Косачем).

Між чотирма абзацами тексту (у цьому тексті абзаци збігаються із ССЦ) виразні смислові зв'язки: між першим і другим – контактний, ретроспективний, послідовний; між другим і третім – дистантний, ретроспективний, паралельний (третій абзац пов'язаний з першим); між третім і четвертим - дистантний, ретроспективний, паралельний (четвертий абзац пов'язаний з першим). До того ж дистантний зв'язок пронизує увесь текст, зв'язує початок і кінець висловлювання.

У межах кожного абзацу бачимо тісні зв'язки між реченнями: у межах першого – ланцюговий, у другому – ланцюговий між першим і другим реченням та паралельний між другим і третім; третій абзац складається з двох речень з послідовним видом зв'язку.

У перших двох абзацах ідеться про актора Амвросія Бучму. Ця тематична лінія забезпечується словами: Амвросій Бучма, митець, його, актор, Бучма, актор, справжній Тарас Шевченко, актор.

Наступні два абзаци поєднані з попередніми опосередковано: ідеться вже не про актора, а про всю знімальну групу, членом якої був і Амвросій Бучма.

Структура тексту, типи й стилі мовлення

План лекцій

1. Опис, розповідь, роздум як основні функціональні типи мовлення
2. Функціональні стилі
3. Жанри мовлення

Література

1. Валгина Н.С. Теория текста : учеб. пособ. / Н. С. Валгина. – М. : Логос, 2003. – 280 с.
2. Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования / И.Р. Гальперин ; [изд. 5-е, стереотипн.]. – М. : КомКнига, 2007. – 144 с.
3. Дигмай В.Н. Абзац, сложное синтаксическое целое, компоненты текста. Общее и различное / В. Н. Дигмай // Филол. науки. – 2002. – № 2. – С. 56 – 66.
4. Загнітко А.П. Лінгвістика тексту. Теорія і практиcum : наук.-навч. посіб. / А. П. Загнітко. – Донецьк : ДонНУ, 2006. – 289 с.
5. Кочан І. М. Лінгвістичний аналіз тексту : навч. посіб. / І. М. Кочан. – К. : Знання, 2008. – 423 с.
6. Мельничайко В.Я. Лінгвістика тексту в шкільному курсі української мови / В. Я. Мельничайко. – К. : Рад. школа, 1986. – 168 с.
7. Москальчук Г. Г. Структура текста как синергетический процесс / Г.Г. Москальчук. – М. : УРСС, 2003. – 296 с.
8. Орлова Л. В. Структура сверхфразового единства в научных текстах / Л. В. Орлова. – К. : Наук. думка, 1988. – 154 с.
9. Филиппов К. А. Лингвистика текста : курс лекций / К. А. Филиппов. – СПб. : Изд-во Санкт-Петербургского университета, 2003. – 336 с.

1. Опис, розповідь, роздум як основні функціональні типи мовлення

Тип мовлення є одним з вирішальних чинників, що визначають структуру тексту. Найважливішими типами монологічного викладу матеріалу є розповідь, опис і роздум (міркування). Тип мовлення зумовлений

комунікативними призначенням висловлювання. Якщо мовець ставить своїм завданням повідомити про послідовний розвиток певних подій, текст набуває форми розповіді. Якщо мета мовця - сформувати в адресата уявлення про якийсь об'єкт, його зовнішній вигляд, він створює опис. Маючи намір довести або заперечити якісь тези, розкрити зв'язки між явищами дійсності, мовець використовує роздум. Будь-яке комунікативне призначення тексту не може не позначитися на всій його структурі: кожне висловлювання мусить бути побудоване так, щоб зміст усіх речень представляв у підсумку опис одного предмета, розповідь про одну подію, обдумування однієї тези, тим самим забезпечував висвітлення теми й головної думки.

Типи мовлення – опис, розповідь, роздум – у сучасних лінгвістичних працях визначаються як функціонально-змістові види мовлення, які сформувались у мові для реалізації того чи іншого узагальненого, типізованого, змістового значення. Уся різноманітність змісту висловлювань може бути зведена до трьох видів:

- світ у статиці (висловлювання реалізується у формі опису);
- світ у динаміці (висловлювання реалізується у формі розповіді);
- світ у причиново-наслідкових зв'язках (висловлювання реалізується у формі роздуму).

В описі мовиться про одночасні ознаки предмета або дії, в розповіді - про послідовні в часі дії, у роздумі (міркуванні) – про причини якостей і явищ. Змістом опису й розповіді є навколишня дійсність, а роздуму – зв'язки між предметами і явищами, що виявляє людина.

Текст рідко буває однотипним, у ньому здебільшого поєднуються різні типи мовлення (типологічні фрагменти).

Основні типологічні фрагменти мовлення.

Для розповіді характерне розгортання певних подій у часі. Послідовність розповіді передбачає експозицію (ознайомлення з обстановкою, з персонажами), зав'язку (початок дії), розгортання подій,

кульмінацію (найбільш напружений момент), розв'язку (завершення змісту). Така послідовність викладу зберігається в будь-якій розповіді, витриманій у порядку хронологічного розвитку подій, зокрема й у розповідних фрагментах, що вставляються у більші за обсягом тексти.

Суттєвих відмінностей у послідовності викладу змісту в розповідних текстах художнього, ділового чи наукового стилів немає. Різниця виявляється в деталях: у художніх текстах висвітлюються лише важливі факти, у художніх наявні і подробиці, подані крізь призму суб'єктивного сприйняття автора чи героя твору; у нехудожніх стилях не завжди помітний момент найбільшого напруження в розгортанні подій; у художню розповідь здебільшого вводяться описи, роздуми, діалоги, що в текстах інших стилів спостерігається рідко.

Опис як тип мовлення побудований на інших засадах. Тут найголовніше в певній системі показати характерні ознаки описуваного об'єкта. Оскільки всі описувані риси належать об'єктові в один і той же час, на перший план виступають просторові відношення між компонентами висловлювання. У діловому описі важливо представити всебічну характеристику об'єктів чи предметів (повідомити про розмір, форму, кількість, колір тощо). Для художнього опису не все може бути суттєвим.

Твори-роздуми, у яких з'ясовується певна проблема, вимагають аналізу та класифікації фактів, добору аргументів для підтвердження або заперечення якоїсь думки. Це й визначає суть їх структури. Як правило, роздум починається з тези, з якогось положення, для доведення або спростування якого в подальшому використовуються всі можливі аргументи. Завершується твір-роздум висновками з проаналізованих фактів.

Так, роздуми зустрічаються у деяких документах (доповідна записка з пропозиціями і їх обґрунтуванням), у підручниках (геометрична теорема і її доведення) тощо. Описи як самостійні висловлювання належать здебільшого до ділового та наукового стилів (опис будови приладу для полегшення користування ним, опис загубленого предмета, опис приміщення, в якому

проживає сім'я, зовнішній вигляд людини, яку потрібно розшукати, опис певного виду рослин чи тварин в енциклопедичних виданнях чи наукових журналах). Стисла розповідь реалізується у формі звіту (ділового або наукового), газетної інформації.

Здебільшого той чи інший тип висловлювання (особливо роздум та опис) міститься у вигляді фрагмента тексту. У наукових текстах власне міркування поєднуються з описом процесів, повідомленням і роз'ясненням фактів. У публіцистичних та художніх текстах роздуми помітно пов'язуються з попередніми фрагментами. Опис, особливо в художньому тексті, підпорядковується значно ширшим ідейно-естетичним завданням.

Кожен тип мовлення допомагає авторові реалізувати поставлену мету з урахуванням ситуації спілкування, стилістичних особливостей мовних одиниць, що утворюють текст.

Опис предмета створюється, щоб схарактеризувати предмет (істоту чи неістоту), тобто повідомити про його ознаки. У текстових фрагментах цього типового змісту ознаки є новою інформацією, заради якої створюється висловлювання: «відоме» - назва самого предмета та його частин, а «нове» – ознаки.

Розвиток думки відбувається за рахунок того, що кожне наступне речення додає до сказаного нові ознаки. Підхід до виокремлення в предметі його сторін, деталей залежить від стильової належності тексту: у науковому стилі характеристика предмета повинна бути повною, а в художньому – акцент робиться тільки на найяскравіших деталях.

Опис місця (місцевості) – фрагмент із значенням «предмет і його місцезнаходження», де вказівка на місце є «новим». Зв'язок між інформацією в реченнях здійснюється за допомогою дієслів наявності. У науковому й діловому мовленні вони забезпечують точність висловлювання, а в художньому – ці дієслова повинні допомогти створити, змалювати предмет, тобто сприяти образності, емоційності висловлювання.

Опис стану природи (середовища), як і будь-який опис, передає статичну картину. У текстах цього типу мовлення звичайно називаються елементи навколишнього середовища, а в «новому» – ознаки, які виражають стан. Речення в текстах цього типу переважно поєднуються паралельно, а оскільки «відоме» часто буває те саме, воно може опускатись.

В описі стану людини «відоме» позначає особу, яка перебуває в певному стані, «нове» – почуття, відчуття особи, тобто її стан. Для опису стану людини характерний паралельний зв'язок речень.

Особливість розповіді як типу мовлення полягає в тому, що в ньому говориться про послідовні дії. Повідомлення про змінні дії – є «нове» в реченнях такого тексту, тобто тією головною інформацією, заради якої створюється текст. «Відоме» в реченнях розповіді містить інформацію про особу, час. У розповідях художнього й розмовного стилів речення зазвичай мають послідовний зв'язок, а в ділових і наукових розповідях – як послідовний, так і паралельний.

Змістом роздуму є зв'язки між предметами і явищами, які визначає людина. У науковому й діловому роздумі є дві частини: перша – теза, тобто твердження, яке треба довести або спростувати, у другій частині дається обґрунтування висловленої думки, наводяться аргументи, докази й приклади. У роздумах буває й третя частина - висновок. У науковому й діловому мовленні факти повідомляються, а в художньому – зображаються. Аргументами в художньому роздумі нерідко виступають факти, змальовувані події. Вступом до такого роздуму часто виступає загальна думка, відома сентенція, а то й подія. Завершує роздум висновок, іноді у вигляді побажання.

Різновидом роздуму є оцінка дійсності – це тип мовлення, у якому відображена не сама дійсність, а її сприйняття людиною. У «відомому» такого висловлювання називаються предмети, дії, стан, які оцінюються, а в «новому» повідомляється сама оцінка.

2. Функціональні стилі

Стиль – різновид мовлення з властивими йому лексичними, фразеологічними, морфолого-синтаксичними, орфоепічно-акцентуаційними засобами, використовуваний для здійснення однієї з функцій мови – спілкування, повідомлення, впливу. Кожен функціональний стиль має певний набір властивих лише йому ознак. Вони визначають своєрідність стилів, об'єднуючи в них різні підстили, що реалізуються у відповідних жанрах.

3. Жанри мовлення

Жанр (франц. genre – «рід, вид, жанр») – вид творів, який характеризується певними сюжетними та стилістичними ознаками, різновид.

В українській мові виділяють такі основні функціональні стилі.

Науковий стиль має такі підстили: власне науковий (жанри: монографія, стаття, наукова доповідь, повідомлення, тези); науково-популярний (книги, статті в неспеціальних журналах); науково-навчальний (підручники, лекції, бесіди тощо). Основна функція цього стилю повідомлення.

Сфера поширення – наукова діяльність, науково-технічний прогрес суспільства, освіта, навчання.

Стильові риси: інформативність, понятійність і предметність, об'єктивність, логічна послідовність, узагальненість, однозначність, точність, лаконічність, доказовість, переконливість, аналіз, синтез, аргументація, пояснення причинно-наслідкових відношень, висновки.

Основні мовні засоби: абстрактна лексика, велика кількість термінів, схем, таблиць, графіків, часто іншомовних слів, наукова фразеологія (стійкі термінологічні сполуки), цитати, посилання, однозначна лексика, безсуб'єктність, безособовість синтаксису, відсутність усього того, що вказувало б на особу автора, його уподобання (емоційно-експресивних синонімів, суфіксів, художніх тропів тощо).

В офіційно-діловому стилі розрізняють три жанри – дипломатичний, законодавчий, адміністративно-канцелярський, дослідники наголошують на поєднанні комунікативно-інформаційної функції ділового мовлення,

основної для оголошення, автобіографії, посвідчення, накладної, довідки, актів та ін., нормативно-регулювальної, що діє в законах, наказах, розпорядженнях, меморандумах і под., та функції спілкування, характерної для договорів, доручень, протоколів, квитанцій, резолюцій, угод тощо.

Основні ознаки ділової сфери комунікації: однозначність, точність, логічна завершеність висловлювання, що досягається вживанням дієприкметникових, дієприслівникових та інфінітивних зворотів; консервативність (наявні штампи, кліше, «професійні ідіоми»), що сприяє однаковому розумінню й тлумаченню документа, усталеність і однотипність форм певного документа, що дозволяє стандартизувати його виготовлення.

Стильовими ознаками офіційно-ділової мови виступають також: абстрактно-узагальнений та вольовий виклади, максимальна конкретизація матеріалу, що вирізняє офіційно-ділову мову від наукової та художньої.

Мовні засоби: активне функціонування книжних елементів, відсутність образних висловів, емоційно забарвлених слів і синтаксичних конструкцій, іншомовні лексика, численні абревіатури, що сприяє стислості текстів.

Публіцистичний стиль – це стиль суспільної комунікації, громадського життя. Розрізняють такі підстили цього стилю: власне публіцистичний (стиль засобів масової інформації – газети, часописи, радіо, телебачення, реклама); художньо-публіцистичний (памфлети, фейлетони, нариси, есе); науково-публіцистичний (критичні статті, аналітичні огляди, соціальні портрети). Публіцистика синтезує в собі частину функцій, мовних ознак та засобів художнього, ділового, наукового стилів.

Сфера поширення громадсько-політична, суспільно-культурна, виробнича діяльність, навчання. Основне призначення – вплинути на формування громадської думки, переконати в справедливості певної ідеї, спонукати до творчої діяльності.

Стильові риси: спрямованість на новизну, динамічність, інформативність, оцінка (політична, суспільна, морально-естетична) того, про що пишеться, синтез логізації та образності мовного вираження,

документально-фактологічна точність; поєднання стандарту й експресії, авторська пристрасть, простота і доступність, переконливість.

Публіцистичний стиль завжди виражає протистояння певних сил. Це його обов'язкове призначення й головна ознака.

Основні мовні засоби – сплав елементів наукового, офіційно-ділового та художнього стилів. З одного боку, суспільно-політична лексика, гасла, точні найменування подій, дат, учасників, місця, а з іншого боку, багатозначна образна лексика, що здатна привернути увагу читачів, вплинути на них; використання художніх засобів – тропів і фігур.

Розмовний стиль – це найдавніший стиль, тому що він започаткувався з виникненням мови і в ньому вона розвивалася на початкових своїх етапах. Основна функція – спілкування, обміну думками між двома чи кількома мовцями.

Сфера поширення: у розмовах на неофіційні теми в умовах непередбаченого, невимушеного спілкування.

Стильові риси. Розмовний стиль має дві суттєві риси, якими зумовлюється більшість його ознак: 1) він з'явився в усній формі й намагається її зберегти, хоча нині поширюється і в писемній формі (епістолярії, художні твори); 2) розмовний стиль має дуже широку сферу. Цей стиль відрізняється невимушеністю, неофіційністю стосунків, непередбаченістю мовлення, опорою на позамовну ситуацію (жести, міміку тощо).

Основні мовні засоби. Оскільки розмовний стиль «обслуговує» всіх громадян суспільства, усі верстви українського етносу в їх щоденних життєвих потребах, то він має надзвичайно розгалужену багату лексику. З-поміж інших стилів його виділяє те, що в ньому широко представлена лексика оцінної, емоційної, вольової конотації і особливо – лексика зниженої конотації (просторіччя, фамільярна, вульгарна лексика). Такі ознаки розмовного стилю, як лаконічність тексту, стислість структур, ведуть до широкого використання складних та субстантивованих іменників.

Художній стиль посідає особливе місце серед стилів, він активно з ними взаємодіє і впливає на їх формування та розвиток. З одного боку, у його текстах використовуються зі стилістичною метою елементи інших функціональних стилів. Це зумовлюється тим, що предметом образного зображення в художньому стилі є всі сфери людського життя - політична, правова, наукова та ін. З іншого боку, він постійно «постачає» мовні елементи в інші стилі.

У художнього стилю широка сфера використання: індивідуальна й колективна творча діяльність, література, різні види мистецтва, культура, освіта.

Основна функція художнього стилю - впливати засобами художнього слова через систему образів на розум, почуття і волю читачів, формувати ідейні переконання, моральні якості та естетичні смаки.

Стильові риси: образність, поетичність, конкретність, естетика мовлення, експресія.

Основні мовні засоби – багатство найрізноманітнішої лексики з переважанням слів конкретно-чуттєвого сприймання. Особливою прикметою художнього стилю є широке вживання дієслів різних граматичних форм. У текстах цього стилю можуть використовуватися всі функціональні типи мовлення (опис, розповідь, міркування) і всі можливі їх комбінації. У художньому стилі повною мірою представлені тропи та стилістичні фігури.

Художній стиль поділяється на підстилі за родами й жанрами літератури: епічні (епопея, роман, повість, оповідання, нарис), ліричні (поема, балада, пісня, поезія), драматичні (драма, комедія, трагедія, мелодрама, водевіль), комбіновані (ліро-епічний твір, драма-феєрія, усмішка тощо).

Практика показує, що найчастіше в кожному творі є й опис, і оповідання, і міркування. Жанрові особливості визначаються не тільки вибором теми, характером матеріалу для твору, але й способом викладу, ставленням автора до аналізованої події, явища, героя. Залежно від цих

чинників, навіть міні-твір про одного літературного героя може бути написаний у жанрі твору-характеристики з елементами критичного розбору, ліричної сповіді, літературного портрета, нарису із судженнями про героя художнього твору. Аналітичні варіанти твору найчастіше оформлюються в жанрі невеликої літературно-критичної статті, рецензії, літературного огляду. Твори на вільну тему можуть бути складені у формі розповіді, репортажу, замітки, спогадів, літературної подорожі, публіцистичної статті, щоденникових записів.

Твір-характеристика – найпоширеніший жанр. Він вимагає глибоких роздумів не тільки над системою образів, але й над окремим героєм. Твір повинен бути хвилюючим міркуванням про моральні ідеали, вчинки людей, стосунки між ними. Необхідно простежити еволюцію характеру в сюжетному розвитку, виділити те індивідуальне, неповторне, що характеризує особистість героя.

Твір - літературний портрет – один із творчих жанрів, який припускає вільне розкриття «портрета» людини (він дуже близький до художньої біографії). Емоційність викладу матеріалу в цьому жанрі підсилюється. Тут не обов'язкові посилання на критику, авторитетні джерела. Автор не повинен прагнути до суворої послідовності в розкритті портрета, а дати своє бачення, розуміння, значення цієї людини для себе, її роль у своєму житті. Дуже близькими до літературного портрета можуть бути твір-етюд і твір-есе.

Твір-етюд – це невеликий добуток критичного й іншого характеру, присвячений якому-небудь окремому питанню. Твір-етюд повинен стати ліричним монологом автора про те значне, що становить суть картини, події або роздуми про них.

Твір-есе – це жанр критики, публіцистики. Він повинен містити авторське первісне враження від прочитаного, загальне розуміння життя письменника, його добутку.

Твір-рецензія – це різновид критичної статті, глибоке висловлення про твір мистецтва (література, театр, кіно). У роботі потрібно дати аналіз,

судження, відгук про цей добуток. Текст має синтезувати в собі обґрунтовані, логічні судження із залученням яскравих епізодів, картин, міркувань і закінчитися висновком про своєрідність певного добутку.

Твір-огляд – критична стаття з неглибоким аналізом, де доречні звертання до різних текстів одного або кількох письменників.

Твір-нарис (або твір-розповідь) – один з важких жанрів, до якого звертаються найчастіше обдаровані, творчі автори. Він має одну характерну рису – публіцистичність викладу, тобто звертання до читача з міркуванням про свої переживання й почуття, викликані прочитаним твором. Нарис передбачає глибоке знання фактичного матеріалу, вимагає мистецтва розкриття теми в динаміці, повинен підвести читача до висновку про суспільну значущість того, про що розповідається в ньому.

Твір-щоденник – робота, в основу якої покладені особисті спостереження від побаченого, міркування від прочитаного. Оповідь повинна йти від першої особи. Велике місце у творі-щоденнику приділяється творчій фантазії й уяві. У композиції щоденника переважають уривчасті записи, датовані певним числом, місяцем, роком, вставні епізоди, зустрічі з людьми, міркування про події, факти. Від автора твору потрібне дотримання композиційних особливостей щоденника, а також щирість при викладі матеріалу.

Твір-лист – це звертання до однієї особи або групи осіб. Він може виражати прохання або поради щодо вирішення якихось проблем, може бути глибоким роздумом про долю якогось героя через сприйняття тих, хто його знає. Жанр листа дає можливість зрозуміти морально-етичні погляди автора, побачити його художній смак. Обов'язковою умовою твору-листа є запис адреси, звертання до адресата, підпис автора зі словами прощання.

Твір-інтерв'ю (діалог) виховує мистецтво спілкування, творчо збагачує особистість автора, учить його стриманості у відборі мовних засобів і вмінню аналітично мислити. Автор твору повинен чітко знати, про що він буде

писати, уміти користуватися діалогічною мовою, глибоко знати ту проблему, яку він висвітлює в інтерв'ю.

Лінгвістичний аналіз тексту

Зміст

1. Аналіз тексту як наукова проблема
2. Види аналізу тексту
3. Схеми лінгвістичного аналізу тексту

Література

1. Валгина Н.С. Теория текста : учеб. пособ. / Н. С. Валгина. – М. : Логос, 2003. – 280 с.
2. Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования / И.Р. Гальперин ; [изд. 5-е, стереотипн.]. – М. : КомКнига, 2007. – 144 с.
3. Дигмай В.Н. Абзац, сложное синтаксическое целое, компоненты текста. Общее и различное / В. Н. Дигмай // Филол. науки. – 2002. – № 2. – С. 56 – 66.
4. Загнітко А.П. Лінгвістика тексту. Теорія і практиcum : наук.-навч. посіб. / А. П. Загнітко. – Донецьк : ДонНУ, 2006. – 289 с.
5. Кочан І. М. Лінгвістичний аналіз тексту : навч. посіб. / І. М. Кочан. – К. : Знання, 2008. – 423 с.
6. Мельничайко В.Я. Лінгвістика тексту в шкільному курсі української мови / В. Я. Мельничайко. – К. : Рад. школа, 1986. – 168 с.
7. Москальчук Г. Г. Структура текста как синергетический процесс / Г. Г. Москальчук. – М. : УРСС, 2003. – 296 с.
8. Орлова Л. В. Структура сверхфразового единства в научных текстах / Л. В. Орлова. – К. : Наук. думка, 1988. – 154 с.
9. Филиппов К. А. Лингвистика текста : курс лекций / К. А. Филиппов. – СПб. : Изд-во Санкт-Петербургского университета, 2003. – 336 с.

1. Аналіз тексту як наукова проблема

Аналіз тексту в науковій літературі розглядається як мисленнева операція (розкладання цілого на частини з урахуванням індуктивного чи дедуктивного способу мислення); метод дослідження(вивчення певного

явища, формулювання наукових висновків); метод чи прийом навчання (під час опанування програмових питань), засіб навчання, виховання й впливу.

Лінгвістичний (мовний) аналіз у дослідницькому й методичному аспектах ґрунтується на таких теоретичних засадах, як: 1) основи загальної теорії пізнання; 2) лінгвістична основа; 3) методика застосування науково-дослідних прийомів.

У традиційно визнаних методах мовознавства (описовому, історичному, порівняльно-історичному, зіставному, структурному) аналіз функціонує в обох своїх формах (як мисленнєва операція та як практична дія). Найчастіше аналіз відносять до процедур дослідження. За допомогою лінгвістичного аналізу вивчають мовні одиниці – фонологічні, лексичні, морфологічні, синтаксичні та стилістичні - у їх взаємозв'язках і відношеннях на синхронному зрізі мови. Назву «лінгвістичний аналіз» має відповідна галузь лінгвістики. Основне завдання лінгвістичного аналізу – «вивчати мовний елемент не ізольовано від інших, а в його природному середовищі – мовній тканині тексту, побачити реалізованими функціональні можливості мовних одиниць різних рівнів на певних етапах сприйняття текстів – акустично-візуальному, уявно-понятійному, змістово-сюжетному, образно-естетичному».

Лінгвістичний аналіз передбачає єдність системи понять, категорій, законів мови, методів її пізнання та зв'язок з мовленнєвою діяльністю, а також забезпечує пізнання мови як системи систем. Він може виявлятися в усіх видах і аспектах загальнонаукового аналізу. В основі лінгвістичного аналізу лежать такі логічні прийоми й операції, як поділ об'єкта аналізу на його складові частини; визначення зв'язків між частинами; спостереження над складовими частинами, опис їх; характеристика окремих частин. За допомогою лінгвістичного аналізу у мові розрізняють: 1) інвентар мовних елементів (фонеми, морфеми, лексеми тощо); 2) регламент стосунків мовних елементів (їх зв'язки чи правила використання); 3) текст (сполучення мовних елементів за властивими певній мові правилами).

Саме в тексті виявляються й елементи мовного інвентарю й правила мовного регламенту. Текст розглядають як сукупність правил.

Дослідники Л. Бабенко та Ю. Казарін запропонували алгоритм лінгвістичного аналізу тексту: аналіз мовленнєвої структури художнього тексту, аналіз дикції, паралінгвістичних засобів, аналіз окремих категорій тексту (членування, зв'язності тощо), комунікативної організації тексту.

М. Крупа виокремлює основні етапи лінгвістичного аналізу художнього твору: 1) з'ясування загальної художньої ідеї твору; 2) аналіз мовних засобів усіх рівнів.

І. Кочан зазначає: «Аналіз мови художнього твору пов'язаний з характеристикою прийомів образно-естетичного використання автором мовних елементів різних рівнів»; «завдання лінгвістичного аналізу – показати ті мовні засоби, за допомогою яких подається ідейно-емоційний зміст літературного твору».

На думку Л. Рожило, лінгвістичний аналіз передбачає визначення своєрідності мови твору, встановлення зв'язків, що існують між словом і художнім образом, з'ясування основних підходів до аналізу.

Цікаві рекомендації щодо методичного аспекту аналізу тексту представлені в працях Л. Мацько, В. Мельничайка, М. Пентилюк, О. Семенов, Т. Симоненко та ін.

Основне завдання лінгвістичного аналізу - вивчити мовний елемент не ізольовано від інших, а в його природному середовищі – мовній тканині тексту, побачити реалізованими функціональні можливості мовних одиниць різних рівнів на певних етапах сприйняття текстів – акустично-візуальному, уявно-понятійному, змістово-сюжетному, образно-естетичному.

За допомогою лінгвістичного аналізу в мові розрізняють:

- інвентар мовних елементів (фонеми, морфеми, лексеми тощо);
- регламент відношень мовних елементів (їх зв'язки чи правила використання);

- текст (сполучення мовних елементів за властивими певній мові правилами).

Саме в тексті виявляються й мовний інвентар, і правила мовного регламенту.

Текст розглядають як сукупність правил.

Лінгвістика тексту як синтетична наука враховує мовні, позамовні, психолінгвістичні чинники, а також виділяє в тексті віднесеність до позамовної дійсності, смислову закінченість, смислову багатоплановість, комунікативну спрямованість, мовну, структурну й композиційну оформленість, жанрову належність.

Єдність змісту й форми – методологічна основа лінгвістичного аналізу тексту, який передбачає умовне виділення структурних елементів і не допускає порушень зв'язку його форми й змісту.

Лінгвістичний аналіз тексту:

- формальний, якщо аналіз мовних засобів різних рівнів здійснюють безвідносно до смислу цілого твору;
- смисловий, якщо аналізують мовні одиниці тексту в їх смислового наповненні з погляду функції цих одиниць у смисловій структурі тексту

2–3. Види аналізу тексту. Схеми лінгвістичного аналізу тексту

Широко вживані в навчальній практиці такі види мовного аналізу слова й цілого тексту, як фонетичний, морфемний, словотвірний, лексичний, орфоепічний, орфографічний, граматичний, стилістичний (аналіз мовних рівнів), їх різноманітні комбінації – лексико-стилістичний, граматико-стилістичний, лексико-граматичний тощо.

Схема мовного аналізу тексту – послідовні, системні кроки виконання аналітичних дій з текстом.

Схеми можуть відображати повний або частковий аналіз, власне лінгвістичний (аналіз мовних особливостей) і комплексний (характеристика

змісту й форми, урахування певних особливостей лінгвістичного й літературознавчого підходів).

Повний аналіз передбачає з'ясування всіх питань, пов'язаних із структурою й семантикою тексту, ситуацією його використання, особливостями комунікантів тощо. Єдиної схеми аналізу тексту не існує. Її обирають з урахуванням комунікативних настанов у певних ситуаціях, тому схема може бути спрощеною і повною.

Приклад схеми часткового аналізу тексту:

1. Тема й головна думка тексту.
2. Підтеми, мікротеми тексту.
3. Стиль і тип мовлення.
4. Поділ речень на фрагменти «дане» і «нове»

Схема повного аналізу тексту:

1. Заголовок, його функція.
2. Тема. Підтеми. Мікротеми.
3. Основна думка (ідея).
4. Зв'язність тексту: мовні засоби зв'язності та їх роль у тексті, предметно-логічна сітка.
5. Інформативність тексту: змістово-фактуальна, змістово-концептуальна та змістово-підтекстова.
6. Поділ тексту на складні синтаксичні цілі (ССЦ). Виділення автосемантичних речень. Співвідношення ССЦ і абзаців.
7. Способи, засоби зв'язку речень у ССЦ.
8. Визначення теми й реми в реченнях одного ССЦ.
9. Комунікативність тексту: функції тексту.
10. Класифікаційні характеристики тексту: а) тип мовлення; б) стиль, в) жанр тощо.

Зразок повного аналізу тексту:

Людські можливості Знаменитий учений-академік Отто Юлійович Шмідт у чотирнадцятирічному віці склав план свого життя. У ньому було

докладно записано, які книги він мусить прочитати, якими науками оволодіти, які проблеми розв'язати, як розвиватися фізично. Та коли він підрахував, скільки років знадобиться йому на виконання програми, то з'ясувалося: рівно дев'ятсот років! Шмідт скоротив програму – знову немислимий результат: п'ятсот років! Скоротив іще - вийшло сто п'ятдесят років. На цьому зупинився.

Розпланувавши своє життя до хвилини, працюючи на межі можливостей (Шмідт помер на шістдесят п'ятому році життя), виконав майже всю стоп'ятдесятирічну програму. За п'ятдесят років життя він прожив творчо сто п'ятдесят років, перекривши «норму» рівно втричі. Приклад Шмідта наштовхує на цікаву ідею: чи не можна припустити, що праця « на межі» – саме той спосіб, за допомогою якого можна виявити приховані людські резерви?

Життя безперервно ставить перед людиною ті чи інші перепони – такий уже його закон. Велич і могутність людини якраз у тому, щоб постійно й цілеспрямовано долати ті перепони, мобілізуючи й фізичні, й інтелектуальні, й емоційні резерви.

Недовантаження – річ надзвичайно небезпечна. Недовантажити мозок – не лише трішки сповільнити його розвиток, а й привчити до обмеженості мислення, до відмови від усього творчого. Прислухайтесь до цих слів. Сприйміть їх як серйозне попередження. Звичка до обмеженості мислення, відмова від усього творчого – ось що чекає людину, яка не привчила себе у шкільні роки працювати напружено, долаючи і звичку зайвий раз відпочити (За В. Пекелісом).

1. За семантичним підходом, заголовок вищенаведеного тексту – заголовок-тема, тому що він указує на предмет обговорення. За структурним підходом – це заголовок-міркування.

2. Тема тексту – людські можливості.

Підтеми:

1. Програма Ю. Шмідта.

2. Важливість не обмежувати мислення.

Мікротеми:

1. Складання програми Ю. Шмідтом.

2. Виконання програми.

3. Долання життєвих перепон.

4. Небезпечність недовантаження мозку.

3. Ідея тексту – заклик до постійної інтелектуальної роботи.

4. Серед засобів, що забезпечують єдність змісту, у тексті наявні: лексичний повтор (Шмідт, програма, рік, людина), щоб уникнути зайвих повторів, уживаються слова з дейктичною функцією (зокрема займенники він, у ньому, який), синоніми (академік – учений), родові й видові назви (Шмідт – учений). Яскраво проступає й предметно-логічна сітка висловлювання, яка об'єднує, перш за все, тематично близькі слова: учений, академік, план, книг, прочитати, розвиватися, виконання, можливості, норма, праця «на межі», людські резерви, мобілізуючи тощо. Протилежні за змістом слова, за допомогою яких створюється контраст, зустрічаються рідше, пор.: розвиток – обмеженість, сповільнити – мобілізувати. Першу підтему-розповідь традиційно «об'єднують» дієслова минулого часу, адже життя Ю. Шмідта вже давно перервалося. Друга підтема-роздум насичена дієсловами теперішнього часу, що створює ефект присутності.

Найуживаніші засоби, які виражають логічні відношення між частинами тексту, – сполучники, за допомогою яких мовець полегшує адресатові сприймання логіки викладу, послідовність розгортання змісту (та, і, чи тощо). Текстові їх функції цілком аналогічні до тих, що виявляються в з'єднанні однорідних членів речення та частин складносурядного речення.

5. У тексті яскраво представлена змістово-фактуальна інформація, що розкриває конкретні факти, які вже відбулися: Ю. Шмідт склав план свого життя, потім його скоротив до «реальних» показників, після чого творчо й

науково «прожив» сто п'ятдесят років, «перекривши» норму втричі. Така сукупність фрагментів представляє реально існуючі в минулому події.

Змістово-концептуальна інформація повідомляє читачеві про індивідуально-авторське бачення проблеми розвитку людини. Автор на прикладі життєвого плану Ю. Шмідта закликає напружено працювати, мобілізувати й фізичні, і інтелектуальні, і емоційні резерви, щоб не звикнути до обмеженості мислення й відмови від усього творчого.

6. Складні синтаксичні цілі тексту збігаються з його абзацами, що свідчить про «правильність» побудови тексту. Автосемантичні речення знаходяться на початку кожного ССЦ:

1) Знаменитий учений академік Отто Юлійович Шмідт у чотирнадцятирічному віці склав план свого життя.

2) Розпланувавши своє життя до хвилини, працюючи на межі можливостей, виконав майже всю стоп'ятдесятирічну програму.

3) Життя безперервно ставить перед людиною ті чи інші перепони - такий уже його закон.

4) Недовантаження – річ надзвичайно небезпечна.

Саме ці чотири речення відзначаються відносною самостійністю й несуть у собі найважливішу інформацію кожної мікротеми.

7. Речення в тексті поєднані й послідовним, і радіальним способом зв'язку зі значною перевагою першого. Проаналізуємо зв'язки першого ССЦ у вигляді схеми, позначивши речення цифрами за порядком їх розташування в тексті:

Як видно зі схеми, 2 й 3 речення пов'язані з 1 реченням радіальним зв'язком, а 3-4-5-6 - послідовним.

Вищеподана схема показує, що тексту притаманний контактний зв'язок речень (1-2, 3-4-5-6), але 1 і 3 речення пов'язані дистантно – через 2 речення.

1, 2 3, 4, 5, 6

У ССЦ тексту кожен наступний елемент висловлювання додається до попередніх, що свідчить про ретроспективні зв'язки в аналізованому творі.

8. Простежимо тема-рематичні відношення на прикладі другої мікротеми (тема записана звичайним курсивом, а рема – жирним):

Розпланувавши своє життя до хвилини, працюючи на межі можливостей (Шмідт помер на шістдесят п'ятому році життя), виконав майже всю стоп 'ятдесятирічну програму. За п'ятдесят років життя він прожив творчо сто п'ятдесят років, перекривши «норму» рівно втричі. Приклад Шмідта наштовхує на цікаву ідею: чи не можна припустити, що праця «на межі» – саме той спосіб, за допомогою якого можна виявити приховані людські резерви?

9. У тексті реалізовано усі основні функції:

а) комунікативна, адже текст є засобом спілкування;

б) функція впливу, оскільки автор впливає на почуття читача, закликаючи постійно працювати над собою й розвиватися (при цьому використано відповідні лексеми прислухайтесь, сприйміть; ужито риторичне питання: Чи не можна припустити, що праця «на межі» – саме той спосіб, за допомогою якого можна виявити приховані людські резерви? тощо); текст викликає у слухачів певне емоційне ставлення до проблеми самовдосконалення;

в) пізнавальна функція тексту виявляється в тому, що він є формою збереження й передачі знань (зокрема про деякі фрагменти життя ученого); роздуми й висновки самого автора про небезпечність недовантаження мозку й важливість роботи також є яскраво вираженою інформацією.

10. Класифікаційні характеристики:

а) за типом мовлення текст є роздумом (основна частина тексту) з елементами розповіді (перша мікротема й частина другої). Як і для будь-якого класичного роздуму, для тексту характерна постановка проблеми (питання, над яким замислюється автор), власне роздуми, аргументи й висновки, який робить письменник;

б) за стильовою належністю - це публіцистичний текст, на що вказують слова з абстрактним значенням, емоційно забарвлені слова, пристрасний, закличний тон мовлення.

Створення й редагування текстів

Зміст

1. Поняття про сприйняття, розуміння, відтворення і створення тексту
2. Розгортання й компресія тексту
3. Порядок роботи над твором
4. Основні вимоги до написання тексту
5. Поняття анотації й рецензії
6. Редагування текстів

Література

1. Валгина Н.С. Теория текста : учеб. пособ. / Н. С. Валгина. – М. : Логос, 2003. – 280 с.
2. Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования / И.Р. Гальперин ; [изд. 5-е, стереотипн.]. – М. : КомКнига, 2007. – 144 с.
3. Дигмай В.Н. Абзац, сложное синтаксическое целое, компоненты текста. Общее и различное / В. Н. Дигмай // Филол. науки. – 2002. – № 2. – С. 56 – 66.
4. Загнітко А.П. Лінгвістика тексту. Теорія і практиcum : наук.-навч. посіб. / А. П. Загнітко. – Донецьк : ДонНУ, 2006. – 289 с.
5. Кочан І. М. Лінгвістичний аналіз тексту : навч. посіб. / І. М. Кочан. – К. : Знання, 2008. – 423 с.
6. Мельничайко В.Я. Лінгвістика тексту в шкільному курсі української мови / В. Я. Мельничайко. – К. : Рад. школа, 1986. – 168 с.
7. Москальчук Г. Г. Структура текста как синергетический процесс / Г. Г. Москальчук. – М. : УРСС, 2003. – 296 с.
8. Орлова Л. В. Структура сверхфразового единства в научных текстах / Л. В. Орлова. – К. : Наук. думка, 1988. – 154 с.
9. Филиппов К. А. Лингвистика текста : курс лекций / К. А. Филиппов. – СПб. : Изд-во Санкт-Петербургского университета, 2003. – 336 с.

1. Поняття про сприйняття, розуміння, відтворення і створення тексту

Сприйняття, розуміння, відтворення і створення тексту здійснюється у процесі мовленнєвої діяльності людини, яка сприймає текст, оперуючи поняттями, формування яких відбувається поступово: від утворення образів неоформлених, неупорядкованих, синкретичних зчеплень окремих предметів, потім – понять-комплексів (асоціативних, колекційних, ланцюгових) і до справжніх понять. Уперше звернувся до наукового дослідження мовленнєвої діяльності людини на психічній основі В. Гумбольдт.

Створення й сприйняття мовлення – взаємопов'язані та взаємозумовлені процеси, складовими яких є операції аналізу й відбору адекватних задуму мовних одиниць. Створення висловлювання зумовлене мотивом, що породжує певну думку, вона оформлюється, опосередковуючись у внутрішньому слові, потім у значеннях зовнішніх слів і матеріалізується в словах, що функціонують у тексті. Сприйняття усного висловлювання починається роботою слухових аналізаторів, писемний текст засвоюється на основі зорового сприймання літер, що слід розглядати «як перший момент запуску зв'язків мовленнєвого рушійного аналізатора».

Сприйняття висловлювання залежить від розуміння загального контексту: явного (експліцитного) – того, що можна безпосередньо спостерігати, і прихованого (імпліцитного) – мотивів, мети, прагнень, особистісних якостей мовців.

Розуміння полягає в установленні адресатом смислу тексту, усвідомленні ним авторських текстових стратегій, інтенцій.

2. Розгортання й компресія тексту

Розгортання тексту – механізм текстотворення, що полягає в приєднанні компонентів до реалізованої інформації, у генеруванні інформації; це розширення тексту, збільшення його параметрів.

Компресія тексту (лат. compressio – «стискання») – це згортання параметрів тексту, зокрема звуження номінативного поля, якщо йдеться про рема-тематичні відношення в реченні.

Форми звуження тексту:

План – порядок розміщення частин якого-небудь викладу, його композиція. Планом тексту вважають внутрішньотекстові об'єднання елементів текстової інформації, зумовлені інтересами учасників спілкування, характером предмета мовлення і правилами мовленнєвої комунікації. Розрізняють:

- фоновий (релятивний) план містить таку інформацію для реципієнта (адресата), що попередньо повідомляє про хід розкриття теми або супроводжує розгортанню змісту тексту;

- сюжетний (референтний) план передбачає характеристику предмета мовлення;

- авторський план - авторські відступи, оцінки, характеристики.

Конспект (лат. conspectus – «огляд») – стислий письмовий виклад змісту чого-небудь (лекції, промови, статті).

Тези (гр. thesis – «положення, твердження») – коротко сформульовані основні положення доповіді, лекції, повідомлення.

3. Порядок роботи над текстом

Працювати над твором необхідно не за прямою послідовністю частин, а інакше.

1. Робота над темою тексту. Тема твору звичайно надає досить широкі можливості його авторові, однак потрібно бути обережним: є ймовірність, що за поверхневими міркуваннями нічого стояти не буде, і тема твору виявиться нерозкритою. Тому на цьому етапі необхідно розбити тему на кілька питань і вибрати з неї таке, на яке можна дати просту й аргументовану відповідь.

2. Після того, як тема сформульована, необхідно дати однозначну відповідь на питання твору. Цю відповідь слід пам'ятати, адже їй підпорядковано зміст основної частини.

3. Після написання основної частини твору варто звернутися до вступу. Вступ повинен бути розбитий на дві частини. Перша частина – актуальність теми, значимість її для автора твору, асоціації, ремінісценції, алюзії тощо. Друга частина – найбільш важлива: у ній варто мотивувати звучення теми, аргументувати свій вибір.

4. Останній етап – написання висновку. У ньому необхідно підбити підсумок основної частини, зробити висновки й вийти на більший рівень абстракції й генералізації, зв'язавши коло розглянутих вами питань із літературним процесом або історією літератури в цілому тощо.

4. Основні вимоги до написання твору

1. Відповідність темі. Автор має осмислити зміст кожного поняття, що входить у заголовок, з'ясувати коло питань, які варто висвітлити.

2. Змістовність і лаконічність, глибина й повнота розкриття теми. Змістовність твору досягається насамперед глибоким аналізом його ідейно-художньої своєрідності, умінням оперувати літературознавчими поняттями, використовувати літературну критику, історичні свідчення й факти.

3. Доказовість висловленої думки, аргументованість висунутого положення. Твір повинен бути цілеспрямованим, пронизаним головною думкою, якій підкорюються всі інші судження. Робота без основної тези й необхідних доказів перетворюється у виклад випадково збережених у пам'яті уривчастих відомостей про якогось героя або подію.

4. План і логічність, послідовність викладу. Від добре складеного плану залежать глибина й змістовність твору. Кожне нове положення, висунуте автором твору, повинне бути наслідком попереднього, закономірно й природно впливати з нього. Твір, написаний за чітким планом, відрізняє струнка композиція, домірність частин, цілісність викладу.

5. Самостійність мислення. У творі повинно бути відбите власне «я» автора, його думка, знання прочитаного й здатність кваліфіковано аналізувати добуток. Самостійність – це невід'ємна риса твору, однак автор повинен уміти судити самостійно про добуток з позицій істин, уже відомих у

літературознавстві, і викладати ці судження своїми словами, так, як він їх розуміє й оцінює.

6. Оригінальність, стильова єдність і виразність оповіді. Твір повинен відрізнятися сукупністю певних мовних засобів, що обумовлюється жанром роботи, власним відношенням автора до того, про що він пише, рівнем загального й мовного розвитку.

7. Незалежно від жанру, типу письмової роботи, індивідуальної манери оповіді, варто пам'ятати про загальні вимоги до твору:

- правильність і чистота (граматична правильність мови, відповідність літературним нормам);

- стислість (підбір слів, що передають саме ті думки, які автор хотів висловити; відсутність у реченні зайвих слів);

- виразність (доступність для розуміння, досконалість мови, відсутність вигадливих слів і зворотів, помилкового пафосу, стандартних висловлювань, словесних штамів, канцеляризмів тощо).

5. Поняття анотації й рецензії

До довідково-інформаційних документів, що характеризують текст, відносять анотацію й рецензію.

Анотація – коротка характеристика змісту книги, статті, рукописного тексту тощо. У ній наводяться найважливіші питання роботи. Анотація допомагає при доборі й вивченні літератури з будь-якого питання, скорочує час на ознайомлення зі змістом праці. У кінці анотації називаються категорії читачів, для яких рекомендовано анотовану книгу.

Рецензія – це критичний відгук (аналіз і оцінка) на художній твір, наукову працю тощо. Реквізити рецензії:

1. Назва виду документа.

2. Заголовок (який містить назву рецензованої роботи, прізвище та ініціали її автора, рік публікації, назву видавництва).

3. Текст, що складається з двох частин: короткий виклад змісту роботи; висновки, зауваження, оцінки автора рецензії.

4. Підпис та посада особи, яка рецензувала роботу.

5. Дата.

Якщо потрібно, підпис в рецензії засвідчують печаткою або спеціальним штампом.

6. Редагування текстів

Редагування текстів – це перевірка й виправлення тексту відповідно до літературних вимог, структури тексту тощо.

Щоб відредагувати текст, необхідно уважно його прочитати, домагаючись повного розуміння всього змісту. Таке розуміння досягається у процесі кількаразового читання тексту приблизно за таким планом:

1. Тема виступу, що розподіляється на підтеми і мікротеми.
2. Авторський задум.
3. Жанр виступу.
4. Тип мовлення: розповідь, опис, роздум.
5. Стиль, його різновид.
6. Особливості семантичної і структурної організації.
7. Риторичні фігури, тропи.
8. Міжфразні зв'язки.
9. Дотримання правописних норм.
10. Засоби виразності тексту.

Окрім аналізу тексту на предмет його відповідності темі, авторському задуму, правописним і стилістичним нормам, вимогам щодо будови, мовного оформлення, особливостей обраного жанру, типу мовлення тощо, необхідно також брати до уваги, наскільки цей текст враховує конкретного адресата, обстановку та інші чинники, за яких передбачається прочитання тексту.

ПРАКТИЧНІ ЗАНЯТТЯ

Тема: СТРУКТУРИЗАЦІЯ ТЕКСТУ ЯК НАУКА Й НАВЧАЛЬНА ДИСЦИПЛІНА

Мета: розглянути структуру тексту як науку і навчальну дисципліну; з'ясувати зв'язок структуризації тексту з іншими навчальними дисциплінами; визначити актуальність та важливість застосування знань з дисципліни у практичній діяльності документознавця.

План

1. Становлення структуризації тексту як науки
2. Предмет, мета, методи дослідження
3. Зв'язок структуризації тексту з іншими науками
4. Структуризація тексту як навчальна дисципліна

I. Опитування з теоретичного матеріалу, засвоєного під час лекційного заняття.

II. Виконання практичних тренувальних вправ.

1. Прочитайте висловлювання. Чи можна вважати таку тематичну добірку речень текстом? Обґрунтуйте свою думку.

1. Друг - це людина, яка знає про вас все – і все одно любить вас (Дж. Аулер). 2. Дружба - це коли можна раптово приїхати до людини й поселитися в неї (Д. Самойлов). 3. Безкорислива дружба можлива тільки між людьми з однаковим прибутком (П. Гетті). 4. Чим багатші твої друзі, тим дорожче це тобі обходиться (Е. Марбурі). 5. Друзі допомагають нам жити і заважають працювати (Т. Котарбинський).

2. Напишіть твір, епіграфом до якого слугували б слова де Монтеня: «Людині потрібно два роки, щоб навчитися говорити, і шістдесят років, щоб навчитися тримати язик за зубами».

Література: 1, 5, 7, 15

Тема: ТЕКСТ ЯК ОБ'ЄКТ ЛІНГВІСТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ. ТЕКСТ І ДИСКУРС

Мета: розглянути категорію тексту як наукове поняття; визначити функції та основні категорії тексту; виробити навички опрацювання текстів за основними законами текстотворення; усвідомити дефініції «текст» і «дискурс»

План

1.Текст як наукове поняття

2. Функції тексту.

3.Основні категорії тексту

4.Закони текстотворення

5.Класифікація текстів

6.Текст і дискурс

I. Опитування з теоретичного матеріалу, засвоєного під час лекційного заняття.

II. Виконання практичних тренувальних вправ.

1. Опрацюйте рекомендовану літературу. Підготуйтеся до висвітлення контрольних питань.

2. Проаналізуйте й порівняйте визначення тексту, подані в різних лексикографічних джерелах. Зверніть увагу на повноту ознак, своєрідність знайдених дефініцій.

3. Проаналізуйте й порівняйте визначення дискурсу, подані в різних джерелах.

4. Дайте відповіді на запитання:

- Які тексти називаються креолізованими?
- Де вони застосовуються?
- Доберіть приклади текстів з повною і з частковою креолізацією.

5. Простежте, яким чином реалізовано категорії тексту в поданих прикладах:

I. Ділові листи – надзвичайно поширений, практичний спосіб комунікації. З погляду етикету вони значно менше, ніж телефонні дзвінки, втручаються у розпорядок дня працюючого.

Як правило, ділові листи пишуться на бланках організації / компанії, для яких варто вибрати папір найвищої якості, яку дозволяє бюджет установи. Не варто використовувати офіційні бланки для персональних листів, у такий спосіб ви можете внести непорозуміння, що буде виявом непрофесіоналізму.

Більшість ділових листів пишуться з наміром спонукати адресата на певну відповідь. Виходячи з цього, намагайтеся, щоб написане вами було ефективним, чітким, наполегливим, але при цьому звучало доброзичливо й ні в якому разі не містило помилок (Н. Тимошенко).

II. Клімат України досить суворий, і теплий одяг нашому населенню завжди був потрібний не менше як на шість, а то й на сім місяців у році. Ось чому в Україні хутро завжди було найулюбленішим матеріалом для виготовлення верхнього теплого одягу як для чоловіків, так і для жінок. Колись наші предки вживали для одягу хутро з диких та свійських тварин. Із свійських найбільше використовувались вівці, а з диких – ведмеді, лисиці та вовки, а на узгір'ї Карпатських гір – олені. На оздобу теплого верхнього одягу завжди використовувались хутра дрібних диких тварин, як ось: куниць, соболів, горностаїв, бобрів та білок. Зі старих літературних пам'яток відомо, що вже в IX-XII століттях слов'янські племена платили данину князям куничим і білячим хутром (О. Воропай).

6. Визначте, які різновиди інформації переважають у поданих текстах. Чим це зумовлено? Установіть основні функції в кожному з поданих текстів.

I. Розрізнити значення слів, установити їх точну семантику допомагає тлумачний словник. Відбиваючи сучасні лексичні норми, словник кваліфікує слова, словоформи щодо їх уживаності, тобто вказує на застарілі, рідковживані, діалектні слова, а також на їх розмовне чи книжне стилістичне

забарвлення. Проте не всі конкретні випадки слововживання, сполучуваності слів охоплює наявний у словнику матеріал. Природно, що мовна практика ставить щоразу нові питання, бо в мові постійно відбуваються лексико-семантичні й стилістичні зміни; народжуються нові значення слів та відтінки цих значень, виникають нові поняття-терміни, стають термінами загальноживаних слів, змінюється співвідношення між активною й пасивною лексикою, з'являються нові усталені (фразеологізовані) сполуки, особливо в книжних стилях (З підручника).

II. Державною мовою в Україні є українська мова. Держава забезпечує всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України. В Україні гарантується вільний розвиток, використання й захист російської, інших мов національних меншин України. Держава сприяє вивченню мов міжнародного спілкування. Застосування мов в Україні гарантується Конституцією України та визначається законом (Конституція України, ст.10).

III. Мені відкрилась істина печальна:

життя зникає, як ріка Почайна.

Через віки, а то й через роки,

ріка вже стала спогадом ріки.

І тільки верби знатимуть старі:

киян хрестили в ній, а не в Дніпрі (Л. Костенко).

IV. За даними психологічних досліджень, в Україні останнім часом відбувається зміна цінностей (куди поділися такі цінності, як дружба, патріотизм, колективізм та ін.). Пріоритетними стають інші - більш приватні, індивідуалістичні. Більшість людей орієнтуються на ті цінності, які є важливими для облаштування власного життя. Ті ж, які є важливими для суспільства та держави, їх цікавлять менше. Найчастіше можна почути таке: «А що я від цього матиму?». Сьогодні відбувається відчуження людини від суспільства, від інших людей, у деяких домінує бажання отримувати прибутки будь-якою ціною, за рахунок інших. Але те, що маєш, з собою не

забереш, а в житті людині хочеться залишити свій слід. Його залишають, як правило, ті, хто віддає себе і свою працю для інших (Г. Чайка).

7. Запропонуйте текстологічну характеристику висловлювання: доведіть, що це текст; визначте його категорії, функції.

Література дає нам колосальний, великий і глибокий досвід життя. Вона робить людину інтелігентною, розвиває не тільки почуття краси, а й розуміння життя, усіх його складностей, служить провідником в інші епохи і до інших народів, розкриває перед нами серця людей. Одне слово, робить вас мудрими. Проте все це дається тільки тоді, коли ви читаєте, занурюючись у всі подробиці. Адже найголовніше часто ховається саме в дрібницях. А таке читання можливе лише тоді, коли ви читаєте із задоволенням, не тому, що той чи інший твір потрібно прочитати, а тому, що він вам подобається – ви відчули, що автору є що сказати, є чим з вами поділитися, і він уміє це зробити. Якщо перший раз прочитали твір не уважно - прочитайте вдруге, утретє. У людини повинні бути улюблені твори, до яких вона звертається неодноразово, які знає в подробицях, може пригадати за сумних обставин чи то для підняття настрою, чи то для розрядки обстановки, то посмішити, то просто висловити своє ставлення до того, що відбувається з вами чи з кимось іншим. Умійте читати не тільки для відповідей на заняттях і не тільки тому, що ту чи іншу річ читають зараз усі - вона модна. Умійте читати з інтересом і не поспішаючи. Чому телевізор частково витісняє тепер книжки? Та тому, що телевізор змушує вас не поспішаючи передивитись якусь передачу, сісти зручно, щоб вам нічого не заважало, він вас відволікає від турбот, він диктує - як дивитися і що дивитися. Але намагайтеся вибрати книжку за своїм смаком, сядьте з книжкою зручніше, і ви зрозумієте, що є багато книжок, без яких не можна жити, які важливіші і цікавіші від багатьох передач. Я не кажу: перестаньте дивитися телевізор. Проте я кажу: дивіться вибірково. Витрачайте свій час на те, що варте цих витрат. Читайте якомога більше і читайте дуже вибірково. Визначайте самі свій вибір, керуючись тим, якого значення набула вибрана вами книжка в історії людської культури, щоб стати

класичною. Це означає, що в ній щось є істотне. А може, це істотне для культури людства виявиться істотним і для вас.

Класичний твір - той, що витримав випробування часом. З ним ви не змарнуєте свій час. Проте класика не може відповісти на всі питання сьогодення. Тому потрібно читати й сучасну літературу. Не накидайтеся тільки на кожну модну книжку. Не будьте метушливі. Через метушливість людина безглуздо витрачає найбільший і найкоштовніший капітал, яким вона володіє, - свій час (За Д. Лихачовим).

8. Охарактеризуйте текст за всіма відомими вам класифікаціями.

ІНФОРМАЦІЙНА ДОВІДКА

Перші дослідження невербальних засобів комунікації стосувалися функціонування паралінгвістичних компонентів в усному мовленні. Однак останнім часом увагу дослідників дедалі більше привертає увагу не лише паралінгвістика усного тексту, а й графічна семантика писемного тексту, що пояснюється насамперед «стрімким зростанням візуальної інформації у сучасній комунікації». Тому зараз активно розробляється проблема інструментарію невербальних засобів писемних текстів. Це й створило, передовсім, основу для виникнення нової характеристики тексту з позиції наявності у ньому несловесних елементів – креолізованості.

Креолізовані тексти – це тексти, фактура яких складається з двох частин: вербальної та невербальної (що належить до інших знакових систем, ніж природна мова). Цілком очевидно, що текст, реалізований у віртуальній формі, не має можливості вдаватися винятково до засобів, що традиційно виділяються (фотографія, малюнок, таблиця, схема, шрифт, кольори, друкарські знаки тощо), тому змушений виробляти свої власні, специфічні засоби й максимально повно використовувати їхні образотворчі властивості. Так, наприклад, в одному з листів електронної пошти спостерігається наявність додатку – фотографії, що допомагає адресату максимально наблизитись до головної ідеї листа, краще зрозуміти його автора.

Паралінгвістичні засоби оформлення електронного тексту можуть мати таку класифікацію:

1) іконічні (графічні): фотографії, малюнки, таблиці, формули, символи.

2) аудіальні (звукові): музичні, мовні фрагменти.

3) мультимедійні (інтеграція графіки, звуку, динаміки).

Є підстави стверджувати, що у віртуальному тексті поняття невербального засобу розширюється та набуває нових змістових компонентів. До завдань, які повинні виконувати невербальні компоненти (залучення уваги, утримання уваги, організація спілкування), долучаються додаткові, специфічні для електронного тексту, а саме: організація особливого типу спілкування – віртуального, опосередкованого, отримання зворотної реакції, формування умов, сприятливих для здійснення інформаційного впливу та комунікації. Очевидно, що всі засоби, які використовуються для створення електронного листа, безпосередньо або опосередковано виявляють спрямованість на досягнення цієї мети.

Використання паралінгвістичних засобів дозволяє збільшити число каналів сприйняття, за якими інформація передається адресатові, що сприяє ефективнішому її засвоєнню. Адресатові не лише надається якась додаткова інформація, а відбувається ефективніше залучення суб'єкта сприйняття інформації до індивідуально-авторської картини світу, до його комунікативного простору, до системи авторського мислення та, відповідно, до системи тексту, який сприймається. При цьому адресант зберігає функцію контролю за процесом декодування інформації, розставляючи акценти таким чином, щоб спрямувати сприйняття та розуміння тексту адресатом у задуманому напрямку.

В одному із листів адресант додає до тексту фотографію та музичний фрагмент. Це створює можливості для підвищення емоційного навантаження пропонованого матеріалу та збільшує число каналів сприйняття. Запропонований текст, графічне зображення та музичний фрагмент

сприймаються адресатом як цілісна структура без виділення з неї окремих елементів. Зв'язок таких елементів забезпечує глибше й повніше розуміння інформації, і тим самим сприяє досягненню адресатом комунікативної мети.

Графічна інформація необхідна для адекватної передачі емоційного сегменту повідомлення. Під час писемної комунікації втрачається інтонація, міміка та жести, адресант не деталізує описи, які властиві звичайному писемному мовленню. Тому роль компенсаторних механізмів, які зумовлюють розуміння та економію зусиль адресата, виконують «смайлики» - графічні символи, які утворюються в текстовому режимі на звичайній клавіатурі.

«Смайлики» визначаються як своєрідне співвіднесення почуттів та графічних знаків на моніторі. Їх можна вставляти у повідомлення та в деякі чати ICQ. Вони значно допомагають краще передати емоції, тому їх також називають емотиконами. Існують цілі списки таких «смайликів», які відображають різноманітні відтінки переживань. Символи такого роду відображають емоції, які відчуває користувач, щоб компенсувати недолік емоційної насиченості спілкування, що передаються невербально. Це говорить про реалоцентризм віртуального спілкування, тобто про тенденцію відшкодовувати витрати віртуального спілкування. Зазвичай, емотикони йдуть за реченнями або знаками пунктуації. Емотикони підказують адресату листа, що адресант, виділяючи це слово чи речення, хоче зробити ремарку.

Похідними від звичних нам «смайликів» стали «японські смайлики». Вони відображають емоції на обличчі людини і допомагають краще зрозуміти повідомлення. Сьогодні їхнє використання стало своєрідним мистецтвом. Це закодована мова, якою можна написати повідомлення без жодного слова. Японські смайлики з'явилися зовсім нещодавно, але прогресують з небаченою швидкістю, їх почали інтенсивно використовувати далеко за межами їхньої історичної батьківщини. Загалом, вони є дублерами у передачі різноманітних емоцій. Існують, навіть, цілі списки «японських смайликів».

На нашу думку, велику кількість «смайликів» може використовувати лише той адресант, який сам досить непогано володіє ними та впевнений у тому, що адресат розуміє їх. Це двобічний процес, в якому мають брати участь двоє Інтернет-співрозмовників, кожен з яких має розуміти так звану кодовану мову – мову «смайликів».

До інших графічних засобів належить також виокремлення певних слів, речень та частин тексту за допомогою зміни шрифту або написання їх великими літерами. Наприклад, в одному з листів електронної пошти ми спостерігаємо таке явище: адресант виділяє частину речення, написавши її лише великими літерами і має на меті акцентування уваги отримувача саме на цій частині речення:

Виділяють ще один спосіб передавання мовного змісту - смислова важливість інформації підкреслюється повторенням однієї і тієї самої графеми. Це так званий «іконічний принцип», сутність якого полягає в тому, що чим більше місця у свідомості адресанта займає інформація, тим більше зорового простору має займати ця сама інформація. Відповідно, якщо ця інформація займає графічно більше простору, на неї звертається більше уваги: SOOOOOOOOOOOOL!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!! (14), WHAAAAAAT? (15).

Як підсумок зауважимо, що в текстах електронної пошти, поряд із вербальними засобами комунікації, дедалі більшого поширення набувають і графічні засоби, які відіграють важливу роль під час використання сучасних електронних засобів масової комунікації. Серед подальших перспектив нашого дослідження вбачається необхідність виявлення й опису особливостей використання графічних засобів у текстах інших Інтернет-сервісів.

ВИДИ ІНФОРМАЦІЇ

Відповідно Закону України «Про інформацію» № 1642-III (1642-14) від 06.04.2000 р. інформацію розмежовують на:

- *статистичну* – це офіційна документована державна інформація, що дає кількісну характеристику подій і явищ, які відбуваються в економічній, соціальній, культурній та інших галузях життя України;

- *масову* – привселюдно поширювана друкована й аудіовізуальна інформація;

- *державних органів і органів місцевого та регіонального самоврядування* – офіційна документована інформація, яка створюється у процесі поточної діяльності законодавчої, виконавчої і судової влади, органів самоврядування;

- *інформацію про особу* – це сукупність документованих або привселюдно повідомлених відомостей про особу;

- *довідково-енциклопедичного характеру* – систематизовані, документовані або привселюдно оголошені зведення про суспільне, державне життя і навколишнє природне середовище;

- *соціологічну* – документовані або привселюдно повідомлені відомості про ставлення окремих громадян і соціальних груп до суспільних подій і явищ, процесів, фактів;

- *науково-технічну* – документовані чи привселюдно оголошені зведення про вітчизняні та закордонні досягнення науки, техніки, виробництва, отримані в ході науково-дослідної, дослідно-конструкторської, проектно-технологічної, виробничої та суспільної діяльності.

Література: 1, 7–11, 15–16

Тема: СЕМАНТИЧНА ОРГАНІЗАЦІЯ ТЕКСТУ

Мета: вивчити основні семантичні ознаки тексту; чітко вирізняти структурні елементи текстів за уміти застосовувати це під час створення документів

План

- 1. Основні семантичні ознаки тексту**
- 2. Заголовок тексту**
- 3. Тема, мікротема, підтема тексту, основна думка тексту**
- 4. Поняття контексту**
- 5. Поняття про актуальне (комунікативне) членування речень у тексті**

I. Опитування з теоретичного матеріалу, засвоєного під час лекційного заняття.

II. Виконання практичних тренувальних вправ.

1. Опрацюйте рекомендовану літературу. Підготуйтеся до висвітлення контрольних питань.

2. Згадайте основні семантичні ознаки тексту й визначте, який із поданих варіантів становить текст. Обґрунтуйте думку.

а) Українська мова в світі. Повір у Слово. Секрети української мови. Як народжується слово. Барви української мови.

б) Слово – найтонше доторкання до серця, воно може стати й ніжною запашною квіткою, і живою водою, що повертає віру в добро, і гострим ножем, і розжареним залізом, і брудом. Мудре й добре слово дає радість, нерозумне і зле, необдумане й нетактовне – приносить біду (В. Сухомлинський).

в) Мова й мовлення, звуки і букви, слово й словосполучення, речення й текст, стиль і жанр.

г) Як добрий чорний хліб для їжі і як прозора джерельна вода для життя, так нам потрібне пристрасне, вихоплене з-під громів і з-під самого

сонця слово, зіткане з мужності і ніжності, з перехресних тривоги і хрещатого цвіту надій (М. Стельмах).

3. Прочитайте речення. Назвіть у них тему й рему.

До класу ввійшов учитель (відповідь на запитання «Хто увійшов до класу?»).

Учитель до класу ввійшов (відповідь на запитання «Що зробив учитель?»).

Актуальне членування речення служить одним із засобів зв'язку речень у тексті. Існує два основних типи співвідношення тем у сусідніх реченнях:

1) послідовний (темою наступного речення є рема попереднього):

В аудиторію ввійшов декан. Він сказав, що в суботу відбудеться конкурс читців. Читці повинні підготувати на конкурс три твори - вірш, байку, прозовий уривок. Твори мають бути високохудожніми й актуальними;

2) паралельний (одна й та сама тема повторюється в декількох реченнях):

Квіти цвіли всюди. Вони вишивали дивні візерунки на схилах Кримських гір. Вони п'янили своїм густим ароматом на приморських бульварах. Вони чарували своїми різнобарвними кольорами в парках і скверах. Квіти, квіти, квіти.

4. Виконайте завдання:

1. Прочитайте текст. Запишіть його тему і мікротему.

ВСЕСВІТНЯ ПАВУТИНА

Сучасний світ пропонує безліч шляхів для отримання необхідної інформації. Можна, наприклад, провести декілька годин у бібліотеці, шукаючи та опрацьовуючи необхідну літературу. Є також чимало магазинів, у яких можна легко придбати ту чи іншу книжку та періодичне видання. Не варто забувати і про засоби масової інформації, які відіграють важливу роль у задоволенні «інформаційного голоду» читачів... Сьогодні щораз більша кількість населення нашої планети надає перевагу отриманню потрібної інформації за допомогою комп'ютера.

Які переваги Інтернету? В Інтернеті можна знайти майже все: ознайомитися з останніми новинами у світі, послухати нещодавно випущений диск улюбленого виконавця, прочитати потрібну книжку, переглянути в системі «он лайн» («прямого ефіру») концерт чи прес-конференцію, обговорити будь-яку тему на форумі, підіслати та отримати за лічені секунди електронного листа, купити певний товар та здійснити безліч інших важливих і цікавих операцій.

В мережі діє безліч пошукових систем, які за введеним Вами ключовим словом чи фразою подають список адрес, за якими можна знайти потрібну інформацію. Глобальна мережа Інтернет уможлиблює однаковий доступ до інформації щодо освіти, науки, культурного розвитку, мистецтва, господарської діяльності тощо і для окремої особи, і для всього людства. В Інтернеті всі можуть повідомити про свої зацікавлення, знання та вміння, щоб з ними ознайомився весь світ (За Г. Боднар).

II. Визначте відоме і нове в реченнях першого та другого абзаців.

III. Випишіть із першого та другого абзаців речення, які містять теми, мікротеми висловлювання.

5. Прочитайте продовження тексту про Інтернет. Які ознаки будови й змісту першого речення вказують на те, що ці продовження попереднього висловлювання? Як треба змінити початкове речення, щоб текст сприймався як нове повідомлення, без зв'язку з попереднім висловлюванням?

У ПАСТЦІ ІНТЕРНЕТУ

З усіма своїми перевагами Інтернет усе ж не ідеальний. Блукаючи численними шляхами всесвітньої павутини, можна натрапити на безліч перешкод і пасток — на все те, що «засмічує» нашу голову. Почнемо з програм-вірусів. їх називають «троянськими кіньми», або «троянами». Ця вдало дібрана назва асоціюється з подіями Троянської війни.

Опинившись у Вашому комп'ютері, шкідлива програма збирає відомості, які зберігаються в ньому, і посилає їх у «потрібне місце», тобто

хакерам. Але віруси — далеко не єдина проблема. Шукаючи потрібну інформацію, ми змушені переглядати десятки, а то й сотні сайтів, які пропонують нам пошукові системи. Це забирає багато часу та коштів. На жаль, у всесвітній павутині часто з'являється інформація нецензурного змісту, а нав'язлива реклама спрямована на те, щоб привабити нашу увагу, а отже — забрати дорогоцінний час.

Принад в Інтернеті безліч: музика, відео, чати, ігри та ін. Усе це і причиняє появу негативного явища — залежності від Інтернету. Щоб запобігти залежності від Інтернету або ж позбутися її, необхідно:

1. Проаналізувати доцільність роботи в Інтернеті.
2. Не використовувати Інтернет з метою розваги.
3. Установити обмеження в часі для роботи в мережі.
4. Спланувати «маршрут» пошуку тієї чи іншої інформації.
5. Намагатися час від часу кілька днів не працювати в Інтернеті.
6. Замість роботи в Інтернеті зайнятися іншими, не менш корисними справами, більше спілкуватися з друзями і знайомими.

Попри всі наслідки, які спричинює Інтернет, він усе ж існуватиме, адже давно засвідчив свої переваги. Формування розумного користувача, який активно та продуктивно використовуватиме всі переваги новітніх технологій, – важливе завдання, яке треба розв'язувати українському суспільству вже сьогодні (За Г. Боднар).

– який різновид актуального членування речень використано у виділеному абзаці? Відповідь обґрунтуйте.

Література: 1, 7–11, 15–16

Тема: СТРУКТУРНА ОРГАНІЗАЦІЯ ТЕКСТУ

Мета: ознайомитися з основними поняттями структурної організації тексту; з'ясувати поняття автосемантичного речення; виробити навички практичного застосування різних типів речення у документній діяльності

План

1. Речення й текст

2. Поняття про автосемантичне речення

3. Складне синтаксичне ціле

4. Розмежування складного синтаксичного цілого й абзацу

I. Опитування з теоретичного матеріалу, засвоєного під час лекційного заняття.

II. Виконання практичних тренувальних вправ.

1. Опрацюйте рекомендовану літературу. Підготуйтеся до висвітлення контрольних питань.

2. Визначте, з якими мовними одиницями співвідносяться тексти:

I. «Людина доти й людина, доки не втратила здатність бачити, крім потворностей життя, і його красу» (О. Гончар).

II. «Лише велика мета породжує великі характери» (О. Довженко).

III. Монологічне мовлення – це мовлення, коли говорить одна особа, а решта слухає, сприймає її мову. Це мовлення не розраховане на безпосередню словесну реакцію слухача. Прикладами монологічного мовлення є розповідь, міркування, сповідь мовця, його роздум. Може втілюватися в доповіді, лекції, виступах на зборах, під час пояснення нового матеріалу. Це відносно розгорнутий різновид мовлення (А. Токарська).

IV. Від останніх снігів до перших зелених листочків на деревах – ось який він, квітень. Пахощі відігрітої сонцем землі й веселий гомін птахів, ще не одягнені в зелене вбрання ліси й блакитний килим пролісків. Усе це робить квітень найчарівнішим місяцем року. Після березня з його погодними несподіванками квітнєве тепло прибуває з кожним днем. Тому так поспішають з'являтися у весняному килимі перші квіти. Блакитна переліска,

гусина цибуля... Не випадково в Україні в назві місяця – квітень – відбилася його головна відзнака – поява перших квітів. Мине небагато днів, і ось вже білими хмаринками з'являться в низинах квітучі зарості черемхи, а разом з ними й чарівний аромат: медовий і терпкий, запашний і святковий

(Г. Труфанов).

3. Доповніть схему прикладами:

Речення = Текст

ССЦ = Текст

Текст = Текст

4. Подумайте, чи можна в поданих ССЦ виокремити структурні одиниці: зачин, основну частину, кінцівку. Позначте автосемантичні речення.

I. Українська народна поезія – це велика народна література, яка своїми ідейно-змістовими і мистецькими здобутками стоїть на рівні літератур світу. Світова громадськість ствердила, що суспільно-філософські та соціальні ідеї, висловлені в українських піснях та думах, також відповідають рівневі передових поглядів європейських мислителів. Те, що висловлювали в своїх наукових трактатах учені інших народів, висловив український народ у своїх думах та піснях і в деяких випадках хронологічно раніше й оригінальніше (Г. Нудьга).

II. Манери – це спосіб тримати себе, зовнішня форма поведінки з іншими людьми, це вжиті у мові вислови, тон, інтонація, жести, характерні для людини. Коли кажуть про гарні манери, то відзначають її скромність, стриманість, тактовну поведінку, уміння контролювати свої вчинки. Виділяють також манери, які викликають довіру: вихованість, відкритість, передбачуваність поведінки, спокійну жестикуляцію. Завдяки гарним манерам людина стає такою, яку визнають інші. Більше того, кажуть, що хороші манери однієї людини заражають інших, підвищують культуру спілкування оточення. Коли говорять про погані манери, то мають на увазі: звичку людини голосно розмовляти, нецензурні вирази, розв'язні жести,

грубощі, невміння стримувати своє роздратування та ін. Манери начебто візуально окреслюють людину й відіграють важливу роль в її самопрезентації (Г. Чайка).

5. Прочитайте текст. Знайдіть автосемантичні речення. Доповніть додатковими реченнями ті ССЦ, які формально збігаються з автосемантичними реченнями.

Для того щоб спілкування у віртуальному просторі не принижувало людину, а, навпаки, сприяло її особистісному зростанню необхідно дотримуватися загальноприйнятих етичних вимог, правил мережевого етикету. З появою Інтернету в наше життя навіть увійшло таке поняття, як етикет. Сформовано деякі правила мережевого етикету:

1. Пам'ятайте, що Ви розмовляєте з людиною.
2. Не робіть іншим те, чого не хочете отримати від них самі.
3. Поставте себе на місце людини, з якою розмовляєте. Відстоюйте свої погляди, але не ображайте тих, хто навколо Вас.
4. Не забувайте про головний принцип мережевого етикету: в мережі знаходяться реальні люди. Будьте терплячі й чемні.
5. Дотримуйтесь тих самих стандартів поведінки, що й у реальному житті.
6. Пам'ятайте, що Ви перебуваєте у віртуальному просторі.
7. Поважайте час і можливості інших.
8. Не втручайтеся в конфлікти й не припускайте їх.
9. Не зловживайте своїми можливостями.
10. Поважайте право на приватне листування.

Інтернет іноді порівнюють з морем, у якому можна втопитися, тобто захопитися тим, що тобі запропонували. Тільки сильна особистість, спілкуючись у всесвітній павутині, користуючись потрібною інформацією, зростає в особистісному плані (З журналу).

6. Складіть текст з 6-7 речень, кожне з яких було б автосемантичним. У текстах якого стилю часто зустрічаємо таку структурну організацію?

7. Подумайте, у текстах якого функціонального стилю абзац і ССЦ не збігаються? Чим, на вашу думку, це зумовлено? Наведіть зразок такого тексту.

8. Прочитайте тексти. Перекладіть українською мовою. Визначте мікротеми. Поділіть тексти на ССЦ і абзаци. Як вони співвідносяться? Визначте автосемантичні речення.

I. У истоков славянской письменности стояли братья Кирилл и Мефодий. Родились они в семье знатного воина в городке Салун (ныне Салоники). Старший, Мефодий, - в 815 году, младший, Константин, - в 827 году. Со временем в монашестве младший принимает имя Кирилл, с которым он и вошел в историю. Учился Кирилл в Константинополе, при дворе императора. Оба брата были одними из самых образованных людей того времени. При их активном участии при церквях открываются православные школы. Для них Кирилл и Мефодий переводят на славянские языки церковные книги. Писали они и собственные произведения, к текстам которых позднее не раз обращались писатели и ученые Европы. Кирилл создал один из двух давних славянских алфавитов – глаголицу. В честь творца его назвали потом кириллицей. Эта азбука заложила основы и стала могучим толчком в развитии письменности, просвещения, науки и культуры на славянской земле (Из кн. «Эмоции, этикет»).

II. Не выходите на улицу небрежно одетым. Перед тем, как выйти из дома, посмотрите в зеркало: в порядке ли ваша одежда. Если вы проходите близко друг от друга, приветствие часто сопровождается словами: «Здравствуйте», «Приветствую вас». Старшему поклонитесь. Рукопожатие не должно быть слишком крепким, чтобы не причинить боли. На улице мужчина (кроме военных в форме) должен находиться слева от женщины. Старайтесь вовремя приходите на назначенную встречу. Не допускайте,

чтобы вас ожидали, из-за вас нервничали. После окончания спектакля не кричите «бис»: по-итальянски это означает, что вы просите повторить все действие сначала. Лучше выражайте свои эмоции возгласом «браво», что выражает похвалу исполнителям (В. Обручев).

Доберіть три заголовки до тексту: заголовок-тему, заголовок-рему й заголовок-асоціацію.

Визначте, яка з основних функцій переважає у вищеподаному тексті.

9. Прочитайте тексти. Знайдіть класичні абзаци, визначте їх тип.

I. Ніщо так не переживається людиною, як неповага до неї та травмування її почуття людської гідності. Водночас зворотний зв'язок, у якому фіксуються увага до людини та її позитивних якостей, має великий позитивний потенціал. Ще у XVIII ст. французький мораліст Ф. Ларошфуко писав: «Краса, розум, сміливість під впливом похвали розквітають, вдосконалюються і досягають такого блиску, якого б ніколи не досягли, якби залишились непоміченими». Таким чином, лідерами менеджери стають тоді, коли особистим прикладом і поведінкою демонструють ставлення до діла та людей. Тим самим вони стверджують цінності організації та підтримують високий рівень культури спілкування і взаємодії. Це – знання, вміння й навички спілкуватися та взаємодіяти з іншими людьми, розуміти та оцінювати їх, передбачати їхню поведінку, впливати на них та ще багато чого іншого. І, по-друге, менеджер (особливо керівник, лідер) має великий особистісний вплив на рівень культури в організації. Якщо він спілкується з людьми на гуманістичному рівні, то, як правило, рівень культури спілкування, а отже, і корпоративної культури в організації буде високим (Г. Чайка).

II. У звичаєвому праві українців існувало правило: якщо мажа або гарба дорогою виходила з ладу, то для їхнього ремонту можна було зрубати дерево. Але якщо візник склав стовбур зрубаного дерева зверху воза і так їхав селом, то відповідав за самочинну порубку. Якщо в дорозі потрібно було

терміново нагодувати коней, то можна було навіть взяти оберемок чужого сіна. Взагалі у селян було особливе ставлення до худоби, яку запрягали у віз. Як тяглову силу часто використовували волів. Протягом століть ці невибагливі тварини тягнули крізь степовий обшир чумацькі вози (В. Супруненко).

III. Природа й людина – то нерозривне ціле. Природа оберігає й остерігає людину від злих помислів, вчинків, робить її благородною і щедрою, здоровою і навіть мудрою. Обдивіться пильно навколо себе, і багато гарного ви побачите поряд. Ось на озері плавають парами лебеді. Коли ви до них прийдете з добротою, то й вони вам віддячать добром. Принесіть їм білі лілеї, і розумні птахи не забудуть вас ніколи. Коли відлітатимуть у теплі краї, то обов'язково зроблять коло над тим місцем, де ви їх обдарували лілеями.

А ось ви спостерігаєте приліт журавлів. Скільки тривожної радості в їхньому високому курликанні! Несуть вони вісточку весни, але й непокояться: як зустрінуть їх люди? Журавлів у народі правдиво називають веселиками, бо на крилах своїх вони приносять радість оновлення. У селі Дзвонковому на Київщині край лісу стоїть дуб. Гордий велетень. Старий уже, навіть кора посивіла. На нього схилилася висока ялина. Певно, у бурю вітер надломив її. Так би й загинула вона, та могутній дуб підтримав її, обійняв сильними руками... (Л. Павленко).

Література: 2–7, 9, 12, 14

Тема: МОВНІ ЗВ'ЯЗКИ МІЖ КОМПОНЕНТАМИ ТЕКСТУ

Мета: визначити та усвідомити поняття міжфразового зв'язку; вивчити типи зв'язків між реченнями та складним синтаксичним цілим; виробити навички роботи з різними типами зв'язку

План

- 1. Поняття міжфразового зв'язку в науковій літературі**
 - 2. Контактний і дистантний зв'язки між реченнями та складними синтаксичними цілими**
 - 3. Послідовний і паралельний способи зв'язку**
 - 4. Перспективний і ретроспективний напрям зв'язку**
 - 5. Мовні засоби міжфразового зв'язку в тексті, їх типи:**
 - засоби, що забезпечують семантичну єдність, предметно-логічна сітка висловлювання;
 - засоби, які передають логічні відношення
- I. Опитування з теоретичного матеріалу, засвоєного під час лекційного заняття.**
- II. Виконання практичних тренувальних вправ.**
- 1. Опрацюйте рекомендовану літературу. Підготуйтеся до висвітлення контрольних питань.*
 - 2. Прочитайте текст, переписіть. Підкресліть однією рискою фрази, що приєднано до попередніх контактних зв'язком, а двома – ті, що приєднані дистантним зв'язком.*

НАДЗВИЧАЙНО ЦІННА КУЛЬТУРА

Картопля – найважливіша овочева культура. Вона є одним із основних джерел вітамінів, і передусім вітаміну С. Особливо багаті на нього свіжозібрані бульби; після двомісячного зберігання кількість вітаміну зменшується майже вдвічі. Бульби картоплі містять крохмаль, цукор, білок, мінеральні солі, тому її називають другим хлібом. За умов тривалого зберігання та при промерзанні частина крохмалю розкладається на цукри, і

картопля набуває неприємного солодкуватого смаку. Під час зберігання на світлі бульби зеленіють, у них утворюється отруйна речовина - соланін.

Батьківщина картоплі – Південна Америка; там і нині вона росте у дикому стані. Стародавні індіанці культивували картоплю близько чотирнадцяти тисяч років тому. В XVI столітті її завезли в Італію іспанці, звідти вона поширилась по різних країнах. У Росію картоплю завіз Петро I у першій половині XVIII століття. Картопля – цінний продукт харчування. Тепер у всі пори року вона на нашому столі як продукт номер один. Сотні смачних і поживних страв можна приготувати з цього розповсюдженого і незамінного коренеплоду. Бульба корисна і смачна в будь-якому вигляді: її варять і печуть у шкірці (мундирі), або очищеною смажать, або готують різноманітні перші, другі та солодкі страви. Широке застосування має картопля в сільському господарстві: протягом цілого року є цінним кормом для худоби, птиці, свиней. З бульб картоплі виготовляють крохмаль, спирт, молочну кислоту, ацетон (В. Кравець).

3. Прочитайте тексти. Визначте способи зв'язку речень у межах ССЦ.

I. Слово «школа» є в усіх слов'янських мовах. Було воно ще в давньоруській мові, про що свідчить літопис 1388 року. У давньогрецькій мові було слово «схоле», від якого походить і наше «школа». От тільки буквально значення його у греків було іншим: спочатку «затримка», потім «заняття у вільний час», далі «читання». І тільки пізніше – «Тема», сучасне – «школа». З'явилися там школи десь у VI столітті до нашої ери. Училися в них хлопчики з вільних родин. Спочатку вони відвідували школу, де навчали читати, писати й рахувати. Потім – школу, де їх навчали співів, музики, поезії. Ще пізніше, в інших школах, здійснювалося фізичне виховання й загартування: тут готували майбутніх воїнів. Усі ці школи були приватними.

Наша середньовічна школа теж була багатоступеневою: спочатку елементарна школа, потім граматична, далі школа риторів. Училися тут

також лише діти привілейованих верств. У Київській русі перші школи з'явилися в кінці X століття (О. Стрижак).

II. Русалки – це богині земної води. Вони живуть у морі, в ріках, у криницях і ставках. У річках, а найбільше у Дніпрі, русалки живуть цілими громадами. Русалки дуже гарні на обличчі, з русими або зеленими косами з осоки, з зеленими або чорними очима. Вони розпускають по плечах розкішні довгі коси аж до самих колін. Русалки цілий рік живуть у воді, виходять з води на землю весною, в чистий четвер, і гуляють в зелених вінках по землі до осені. Вони розбігаються по луках, лісах, долинах і полях, найбільше люблять гуляти на берегах річок, між вербами, а також на зелених нивах, в житах та в пшеницях. Їх бачать ясної місячної ночі. Виринувши з води, русалки чіпляються на вербах, гойдаються на гіллі, бігають по траві, неначе вітер, хвилюючи зелену траву й жита, кличуть людей (І. Нечуй-Левицький).

4. Прочитайте текст. Визначте, яким способом поєднані речення в тексті. Обґрунтуйте думку. Запишіть продовження тексту, зберігаючи спосіб поєднання речень у ССЦ.

Пізнім вечором Олекса з Іваном стояли у глибині розлогого саду над берегом гірської річки. Річка шумить, плюскотить і щось цікаве розповідає берегам і камінню. Сад у безруху прислухається до розповіді. Перепел б'є десь у золотистих дзвіночках захвату. Обидва мовчазно слухають, ніби прагнуть збагнути цю непорушну правду, якою дихає сад (І. Голубовський).

5. Напишіть міні-твір, епіграфом до якого могли б стати слова А. Лігона «Ніщо так міцно не запам'ятовують учні, як помилки своїх учителів» або Б.Шоу «Хто знає все, тому ще багато чому необхідно вчитися». Простежте спосіб поєднання речень у тексті і визначте, який з них є домінуючим.

6. Складіть невеликі за обсягом тексти, застосовуючи паралельний зв'язок з повтором слів. З'ясуйте доцільність уживання такого різновиду паралельного зв'язку.

Зразок: Сніг падав кілька днів. Він ішов удень. Він сипався вночі. Він не переставав ні на хвилину. Усе було покрите пухкою білою ковдрою.

7. Подумайте, яку б розповідь з Вашого власного життя можна було почати словами: Це сталося кілька років тому... На який напрям зв'язку «вказує» такий початок?

8. У поданому тексті визначте й проаналізуйте всі види міжфразних зв'язків (і речень у межах ССЦ, і ССЦ у межах цілого тексту).

НАЙВИЩИЙ ЗАКОН СПРАВЕДЛИВОСТІ

У кожної людини є доля. Є вона у землі, у народу, нації, держави. Над кожним із нас тяжіє Найвищий Закон Справедливості, однаковий і в Космосі, і на Землі. Суть його в тому, що кожен зрештою одержує по заслугі. Тобто, чинячи добро чи зло, ми потрапляємо під певні закони, що діють бумерангом. У своєму житті людина неначе рухається по спіралі, де на кожному новому витку пожинає результати того, що вчинила на попередньому. Є мовби велика реєстрова книга, де «записано» все. Згадаймо біблійний сюжет про Ангела-Хранителя, який заносить до книги Небесного суду все, що людина скоїла на своєму віку доброго чи поганого. Тяжкі провини предків можуть вплинути і на долю нащадків. Добродіяння ж роблять славу родоводу. Поки вина предків не буде спокутувана корисними вчинками нащадків, страждатиме родове дерево. Або, як каже народ, «увесь рід нещасливий». Нещасливі родини й роди, - то гіркі плоди з тої ниви, яку засівали злом далекі чи близькі прабатьки. Тому у кожного має бути розвиненим внутрішній контролер – совість. Треба утримувати себе від поганих учинків, лихих намірів. Зло довго не забувається і породжує зло. Добро помножує добро, торує шлях справедливості, до якої прагнуть у всі віки люди (К. Мотрич).

9. Прочитайте тексти. Випишіть мовні засоби, що забезпечують семантичну єдність тексту. Які з них використані найбільше?

I. Як у давнину людина відчувала плин часу і як увічнювала це в слові? Про те, що людина дуже давно збагнула своє існування в часі, свідчать найдавніші календарі, які дійшли до нас.

Слово «календар» з'явилося у Давньому Римі. Там «календами» називали перший день кожного місяця. Усі розрахунки у римлян пов'язувалися з цими першими числами місяця. У ці дні сплачувалися борги, виконувалися зобов'язання й робилися різні розрахунки. Тоді греки ще не прийняли римського календаря. Тому вислів «відкласти до грецьких календ» означав «до безконечності». За першими числами місяця жерці вели рахунок часу, а «календаріумом» звалася «книга боргів». У нас слово «календар» з'явилося у XVII столітті. Очевидно, прийшло через польську мову. Проте наявність у мові слів «коляда», «колядка», «колядування», які сягають корінням дохристиянських часів, свідчать про те, що слово «календи» вперше було запозичене усним шляхом з латинської мови в дуже давні часи (О. Стрижак).

II. Цікаво, що всі назви півня і в українській, і в інших мовах прославляють його вокальні здібності. Українське «півень» походить від слова «співати». Захоплення співом півня чується і в латинському «галлу», і у французькому «шантеклер», тобто «співець вранішньої зорі». А все тому, що солов'я людина чула лише навесні, лише в лісі, лише увечері або вранці, а півня можна було чути в усі чотири пори року, вдень і вночі, майже точно через годину. Як відомо, куряча армія окупувала сьогодні всю земну кулю, крім Антарктики, налічує вона 240 видів живих і 70 вимерлих. І «півень», і «курка» - слова слов'янські, не запозичені. Але найцікавіше те, що народи Європи називали цих птахів за однією ознакою, хоч і засобами своєї мови. Вихідна ознака «співати» має спільний для всіх корінь (О. Стрижак).

10. Прочитайте речення. Доведіть неправильність використання займенників при послідовному зв'язку речень. Запишіть, виправивши помилки.

1. Перед нами бузок. Він стоїть у кошику. Він сплетений з лози.

2. Ми з матір'ю ходили на виставку квітів. Вона дуже гарна.
3. Тут росли береза й осика. Нею не можна було не любоватися.
4. Актор читав вірш. Ми слухали його вперше.
5. Брат приніс улюблену книгу й газету. Мені сподобалась її обкладинка.

11. Перепишіть текст, увиразнюючи його різноманітністю мовних засобів, що забезпечують семантичну єдність тексту.

ОСОБЛИВОСТІ СЛОВ'ЯНСЬКОГО ОДЯГУ

Ми дізналися, що свита так само, як і кожух, є дуже давнім одягом. Уже в XI столітті свита була поширена серед усіх прошарків княжої України-Русі. Найдовші та найширші свити носили на Харківщині та Дніпропетровщині. Найкоротші та найвужчі свити – на Поліссі. Щодо Галичини, то населення північчя Карпат має довгі свити, а карпатське навпаки: весь одяг має короткий. Колір свит також не скрізь однаковий. На Поліссі та на Лемківщині носять сірі свити. Уся середня і південна смуга України знають тільки чорну барву селянської свити, тобто природний колір овечої вовни чорних овець. У Галичині фарбували колись свої свити в червоний колір. Запинають свиту справа наліво. Застібають з лівого боку на шкіряний гудзик. Свита – це найстародавніший і найпоширеніший верхній одяг українських селян (Зі студ. твору).

12. Перепишіть. Підкресліть слова, що входять до предметно-понятійної мережі висловлювання.

I. 32-річного помічника офіціанта із Брукліна звинувачують у злочині, який уже встигли охрестити «найбільшим шахрайством в історії Інтернету». Згідно з інформацією, опублікованою в газеті, Абрам Абдала підозрюється в розкраданні через Інтернет мільйонів доларів з рахунків відомих людей, топ-менеджерів великих корпорацій. Загалом жертвами злочинця стали 200 осіб зі списку найбагатших людей Америки. Від дій кібершахрая постраждали: Стівен Спілберг, Джордж Лукас, Гаррі Еллісон, Майкл Блумберг та багато інших. У своїх махінаціях, що тривали півроку, злочинець використав WAP-

телефони та віртуальну голосову пошту, а також інформацію кур'єрської служби. Йому вдалося обманути банки, інвестиційні корпорації та брокерські контори, які мали доступ до номерні кредитних рахунків потерпілих. Серед потерпілих такі відомі компанії, як Goldman Sachs, Bear Stearns, Merrill Lynch (З газети).

II. Серед запозичених слів є такі, вживання яких зовсім не викликане необхідністю точніше висловити думку. Це слова, які з вузького, професійного вжитку перейшли в загальномовну стихію, поповнивши ряди слів-двійників. Такі іншомовні двійники не збагачують мови, а навпаки - збіднюють її. Вони утруднюють спілкування і псують враження від сказаного. Ось приклад найчастіше вживаних іншомовних двійників і їх українські відповідники (в загальнонародній, неспеціальній мові): адекватний – рівний, відповідний, однаковий; рентабельний - вигідний, доцільний, прибутковий; стимулювати - заохочувати, спонукати до дії, давати поштовх; домінувати - переважати, панувати, головувати; лімітувати - обмежувати; ігнорувати – зневажати, не брати до уваги, навмисне не помічати. У діловому стилі вживання наведених запозичених слів виправдане. Такі слова позбавлені образності, переносних значень, відтінків, а це якраз і потрібно для цього способу мовлення. І зовсім інша річ, коли у звичайних побутових розмовах починають говорити: «У кіно не піду, бо мене лімітує час: ще треба прибрати хату» (А. Коваль).

13. Складіть текст, до предметно-понятійної мережі якого входили б такі мовні одиниці: свобода, закон, гідність, обов'язок, відповідальність, слова, нездатний, вільний, залежний, дозволити, думати, говорити.

14. Доберіть і запишіть 15-20 слів, які б увійшли до предметно-логічної мережі текстів на теми:

1. «Враження від навчання в університеті»;
2. «Моя найдорожча людина»;
3. «Традиції нашого краю».

15. Прочитайте тексти. Випишіть мовні засоби, що передають логічні відношення. Визначте їх функції в тексті.

I. Між мовною убогістю і багатослів'ям прямий зв'язок. Чим менший у людини запас слів, тим більше їх піде на висловлювання зовсім простенької думки. Уміння чітко мислити, багата уява, достатній запас слів дають змогу стисло й небагатослівно говорити. Розвивати в собі чуття слова найкраще за допомогою читання. Для декого читання – процес обтяжливий. Книжка товста, сторінок багато, очі по сторінках повзають, мов сонні мухи, а до кінця ще так далеко... Отже, треба навчитися читати швидше. По-перше, зосередься на тому, що читаєш, відганяй від себе всі інші думки, не розмовляй під час читання, не кидай оком на телеекран, не відволікайся на сторонні справи. По-друге, навчись сприймати написане лише зором, без промовляння про себе кожного слова. Читання помітно прискориться. По-третє, читати треба не окремі слова, а намагатися одразу охопити зором словосполучення, фрази. З часом можна навчитися схоплювати одразу цілий абзац тексту. Уявляєте, скільки тоді можна встигнути всього прочитати? (А. Коваль).

II. Людина стає великою тоді, коли вона ліпше за інших розуміє потреби свого часу. Поки вона спрямовує всі суспільні сили на здійснення цих потреб, за нею всі йдуть, охоче пропонують свої послуги, допомагають діяти для загального добра. Але часто людина на цьому не зупиняється й починає здійснювати вже свої власні плани. Вони, цілком можливо, видаються їй і мудрими, і грандіозними, але, на превеликий жаль, не базуються на справжньому стані речей. Скажімо, хто стане заперечувати, що кукурудза - прекрасний злак? Або що горох – надзвичайно корисна рослина? Але спробуйте засіяти кукурудзою й горохом усю країну – що матимете?

Завжди знаходяться люди, готові підскакувати при кожній нагоді: ах, як це прекрасно! Ах, як грандіозно! Ах, яка мудрість! Але народ ніколи довго не може жити в розлуці з істиною. Він нікому не дозволить зловживати його

терпінням. Неминучі зміни, цей закономірний наслідок зусиль цілого народу, усувають з дороги все (П. Загребельний).

16. Складіть міні-твір, кожне речення якого мало б формальний засіб вираження логічних відношень. Зробіть висновок про роль сполучників і вставних слів в організації тексту.

Тема: СТРУКТУРА ТЕКСТУ, ТИПИ Й СТИЛІ МОВЛЕННЯ

Мета: розглянути основні функціональні типи мовлення; виробити навички застосування у практичній діяльності різних функціональних стилів та жанрів мовлення

План

1. Опис, розповідь, роздум як основні функціональні типи мовлення

2. Функціональні стилі

3. Жанри мовлення

I. Опитування з теоретичного матеріалу, засвоєного під час лекційного заняття

II. Виконання практичних тренувальних вправ

1. Опрацюйте рекомендовану літературу. Підготуйтеся до висвітлення контрольних питань.

2. Визначте тип, стиль, жанр поданих текстів. Підкресліть мовні засоби, які «визначають» стильову належність тексту.

Текст №1

Виголошення доповіді потребує серйозної підготовки. Перший крок у підготовці – накреслити мету та завдання виступу, визначити коло охоплених питань. Насамперед заздалегідь слід сформулювати предмет та тему виступу (можливо, усе це вже визначили організатори зборів). Другий крок - добір допоміжної інформації. Вона може бути отримана з двох джерел: 1) теоретичні джерела - це можуть бути статті в періодичних виданнях, книги та окремі публікації, що стосуються теми, енциклопедичні, термінологічні та галузеві словники; 2) усні розмови з обізнаними з проблемою людьми. Висвітлювані питання мають ґрунтуватися на найновіших дослідженнях та наукових публікаціях (якщо це науковий виступ), на останніх виступах у пресі, на радіо та телебаченні як прихильників, так і опонентів (якщо це політичний виступ), на аналізі та посиленнях на протоколи попередніх засідань (якщо це громадські збори). Добираючи інформацію, необхідно

пам'ятати, що повідомлення буде теоретично обґрунтованим та актуальним лише за умови наявності промовистих прикладів (З журналу).

Текст №2

Шевчук С. В.

Українське ділове мовлення : Навч. посібник / С. В. Шевчук. – К. : Вища школа, 1997. – 271 с.

Посібник містить відомості про стилі сучасної української мови, зокрема офіційно-діловий. Наведено класифікацію ділових паперів та вимоги до їх складання, зразки оформлення різних видів документів, а також пов'язаний з темою теоретичний матеріал із сучасної української мови. Система вправ і завдань має на меті як набуття студентами навичок складання різних ділових паперів, так і закріплення знань з мови.

Для студентів вищих закладів освіти, а також для учнів ліцеїв, гімназій, вчителів шкіл. Стане у пригоді працівникам організацій і установ.

Текст №3

Державними символами України є Державний Прапор України, Державний Герб України і Державний Гімн України. Державний Прапор України – стяг із двох рівновеликих горизонтальних смуг синього й жовтого кольорів. Великий Державний Герб України встановлюється з урахуванням малого Державного Герба України та герба Війська Запорізького законом, що приймається не менш як двома третинами від конституційного складу Верховної Ради України. Головним елементом великого Державного Герба України є Знак Княжої Держави Володимира Великого (малий Державний Герб України). Державний Гімн України - національний гімн на музику М.Вербицького зі словами, затвердженими законом, що приймається не менш як двома третинами від конституційного складу Верховної Ради України. Столицею України є місто Київ (З Конституції України).

Текст № 4

Степ вражає своїм безмежжям, блиском, сліпучістю. І все тут пахне. Пахне особливими пахощами степового різнотрав'я, гарячим лоєм отари, батьковим чабанським духом та відкритою навстіж сухою кошарою.

Спочиває степ, сизіє, бузковіє, гасне, набираючись прохолоди після денної сліпучої спеки. Вечірня зірка, далека невідома красуня, алмазно світить з неба. Місяць зійшов, прадавнє козацьке сонце. Тиша, тиша, мов на дні океану. Океан місячної ночі розливається навкруги. І глибину тиші не зменшує ні сюрчання коника десь у траві, ні шелест тополиного вершечка. Як можна не любити цей зоряний степ уночі! Десь пісня тане далека, наче крізь сон. Повітря чисте, запашне. А над тобою простір, всіяний зорями. Світлою порошею курить Чумацький Шлях - шлях твоїх пращурів, що проходили тут чумаками в чорних дігтярних сорочках... (О. Гончар).

Текст № 5

Уперше в житті вирішив я творити добрі діла. Дивлячись на ластівок, я подумав: «От коли б повипадали з кубла ластовенята! Я зараз же нагодував би їх мухами й хлібом, аби тільки ластівка бачила, на які діла я здатний, і розказала Ісусу Христу». Але ластовенята не падали. «Що ж його робить?» – думав я, залишивши ластівок. Тоді вирішив йти на вулицю шанувати великих людей. Дід казав, що за це прощається багато всіляких гріхів на тім світі. Піду знімати перед ними шапку й казати «здрасуйте». Шапка якраз валялась у човні. Це була старенька дідова шапка. Тепер уже нема таких шапок. Вона була товста і своїм виглядом нагадувала мідний казан. І важка теж була, як добрий казанок. Спочатку вона довго лежала в сінях. Кішка виводила в ній кошенят, тому й пахла вона вже не дідом, а котами. Проте розбиратись було ніколи. Аби було що зняти з голови для пошани. Я надів шапку по самий рот і вийшов за ворота... (О. Довженко).

3. Прочитайте. Визначте тип текстів. Складіть і введіть у тексти елементи інших типів мовлення. Як від цього зміниться зміст висловлювання?

I. Червневий вечір. Берег Дніпра. На безхмарному темному небі засвічуються яскравими вогниками зорі. Вони чудернацькими візерунками прикрашають небесне полотно. Раптом одна з них полетіла по бездонному морю сузір'їв. Від місяця на воду стелиться світла доріжка. Вітерець ледь-ледь колише комиші, що хиляться на сон. Ледве чутно приплив маленьких хвиль. Вони легенько накочуються на дрібні камінці біля берега... Тиша...

II. Уся наша планета оповита невидимими шляхами, що ними мандрують слова. Адже всі народи в усі часи навчалися один в одного, навчаються й сьогодні. Греки-елліни їздили по науку в Єгипет, знаючи, що в книгах єгипетських жерців заховано багато скарбів людської мудрості. Досягши власного розквіту культури, греки стали вчителями для римлян. А потім стародавній рим став осередком освіти. Зокрема, сюди приїздили вчитися германці. Від них знання поширювалися по свій Європі (А. Коваль).

III. Людина стає великою тоді, коли вона ліпше за інших розуміє потреби свого часу. Поки вона спрямовує всі суспільні сили на здійснення цих потреб, за нею всі йдуть, охоче пропонують свої послуги, допомагають діяти для загального добра. Але часто такий чоловік на цьому не зупиняється й починає здійснювати вже свої власні плани. Вони, цілком можливо, видаються йому і мудрими, і грандіозними, але, на превеликий жаль, не базуються на справжньому стані речей. Скажімо, хто стане заперечувати, що кукурудза - прекрасний злак? Або що горох – надзвичайно корисна рослина? Але спробуйте засіяти кукурудзою й горохом усю країну – що матимете?

Завжди знаходяться люди, готові підскакувати при кожній нагоді: ах, як це прекрасно! Ах, як грандіозно! Ах, яка мудрість! Але народ ніколи довго не може жити в розлуці з істиною. Він нікому не дозволить зловживати його терпінням. Неминучі зміни, цей закономірний наслідок зусиль цілого народу, усувають з дороги все (П. Загребельний).

4. Прочитайте автобіографію В. Симоненка й охарактеризуйте жанрово-ситуативний стиль її як службового документа.

Я, Симоненко Василь Андрійович, народився 8 січня 1935 року в селі Біївці Полтавської області Лубенського району в сім'ї колгоспника.

Батько мій – Симоненко Андрій Леонтович; мати – Щербань Ганна Федорівна.

У період тимчасової окупації я разом з матір'ю жив на окупованій території. Ніхто з рідних з окупаційною владою не співробітничав.

У 1942 році поступив до 1-го класу Біївської початкової школи.

У 1947 році поступив у 6-й клас Тарандинцівської середньої школи, де й закінчив 10 класів весною 1952 року. У цьому ж році поступив на перший курс факультету журналістики Київського державного університету імені Т. Г. Шевченка, де й навчаюся до цього часу.

Зараз мати працює в колгоспі. Про батька точних відомостей не маю. Знаю тільки, що в перші післявоєнні роки він був військовослужбовцем.

Член ВЛКСМ із 1950 року.

9.11.1957. Вас. Симоненко

5. Проаналізуйте тканину наведеної нижче літературної (поетичної) автобіографії В. Симоненка. Установіть, чим відрізняється мовлення літературної автобіографії від мовлення автобіографії службової?

О. Каліхевичу (Автобіографія поета)

Я в мареннях не раз вершини слави

Сягав і досягнуть ніяк не міг

Замість вінків лаврових, для забави

Мені череп'я кидали до ніг.

Я світ не раз збирався здивувати

І заслужити славу співака, -

Але не зміг Пегаса осідлати

І осідлав простого ішака.

І на Парнас барився заповзято,

Ллючи потоки поетичних слів,

Та через сили непомірну втрату
Я під Парнасом у калюжу сів.
Тепер стою похмурий край дороги,
В душі давно погас юнацький жар,
Я слави не бажаю вже, їй-богу,
Мені потрібний тільки гонорар (В. Симоненко).

6. Згадайте, а потім запишіть, що ви дізналися про типи, стилі й жанри мовлення. Яким типом мовлення ви скористаєтеся? Чому?

7. Складіть текст-опис, у якому б речення пов'язувалися тільки паралельним зв'язком.

8. Прочитайте тексти. Визначте їх тип, стиль. Доведіть на цих прикладах, що тип тексту певною мірою визначається його структурою.

ДОЩ У СТЕПУ

Минали дні, а дощів не було. Удень не лише сонце – усе небо, здавалось, палило, дихало спекою. Линяючи, втрачаючи свій природний колір, воно по кільканадцять годин горіло над головою – цинкове, білясте, смертельне. А нижче грандіозної білястої чаші, кругом на обрїях, висіли нерухомі бруднуваті стіни пилюки, вісники далеких чорних бур... Степ дедалі втрачав свої яскраві барви, свою весняну моложаву свіжість. Зелень поступово притьмарювалась, де-не-де вже почали проступати на ній приляккі, іржаві плями. Повітря було наскрізь сухе, не випадала навіть роса на світанку, а хліба, здається, з останніх сил трималися за життя. На них боляче було дивитись... А в той час, як надворі все вигоряло, барометр уже третій день показував дощ. І раптом у другій половині дня наступило, нарешті, омріяне, довгождане. Усе почалося просто: з-за обрїю тихо виткнувся ріжечок ледве помітної синьої хмари. Залитий сонцем степ одразу принишк, затаїв подих, мовби чекаючи, що з того вийде. А ріжечок тим часом уперто виганявся вгору, розростався вшир, поступово перетворюючись у тучу, у темно-синій гірський хребет, що незабаром уже закрив собою величезний сектор неба. І ось раптом хребет розломився, вогняна тріщина

прокотилась упоперек нього, до самого низу. Загриміло - і полегшено зітхнув степ, і радісніше стало навкруги. Усе прийшло в рух. Поки в грандіозній лабораторії неба відбувався розкішний процес наростання грози, поки все там переверталось, будувалося й стугоніло, тим часом долом потемнілим мчали табуни вихорів, захвилювалися зелені лісосмуги, заметушилися птахи в повітрі (О. Гончар).

ДИВОВИЖНА ЛЮДИНА

Альберту Швейцеру було тридцять років, коли він був відомим професором Страсбурзького університету, філософом і музикантом, чиї органні концерти збирали юрми шанувальників в усіх європейських столицях. Його дослідження про Йоганна Себастьяна Баха вважалося класичним. Друзі пророкували йому блискучу кар'єру в будь-якій царині науки чи мистецтва, яку він собі обере. Та раптом у свої тридцять років Швейцер почав усе спочатку: він став студентом медичного факультету. Люди, знайомі з його філософськими творами, здогадались: учений, одержимий ідеєю добра, обрав найгуманнішу в світі професію лікаря. Одні схвалювали це рішення, інші вважали його надмірним. Адже, мовляв, професор завжди був ладний зарадити біді товариша, не шкодував грошей для бідних. «Чого ж іще треба?» - питали вони. І як би здивувалися ці люди, коли б дізналися, що причиною такого кроку стала невеличка замітка в журналі, де мовилося, що в далекому селищі Ламберені, розташованому в центрі Екваторіальної Африки, потрібен лікар. Та здивування було б ще більшим, якби вони знали, що цей намір з'явився давно, мало не в дитинстві, і що замітка в журналі лише визначила план дій...

(М. Бріман).

Література: 2–5, 9–11, 15

Тема: ЛІНГВІСТИЧНИЙ АНАЛІЗ ТЕКСТУ

Мета: з'ясувати сутність та особливості лінгвістичного аналізу текстів різних мовних стилів; акцентувати увагу на своєрідності використання типів аналізу в офіційно-діловому стилі та в управлінській документації; удосконалити навички застосування схем лінгвістичного аналізу

План

1. Аналіз тексту як наукова проблема

2. Види аналізу тексту

3. Схеми лінгвістичного аналізу тексту

I. Опитування з теоретичного матеріалу, засвоєного під час лекційного заняття.

II. Виконання практичних тренувальних вправ.

1. Опрацюйте рекомендовану літературу. Підготуйтеся до висвітлення контрольних питань.

2. Виконайте частковий лінгвістичний аналіз текстів: визначте співвідношення в них ССЦ і абзаців. Зробіть висновок про залежність особливостей структури тексту від типу й стилю мовлення.

Факс – це спосіб передачі різних за змістом документів за допомогою телекомунікативного зв'язку та принтера.

Обов'язкові реквізити факсу такі:

1. Місце відправлення.
2. Адресат.
3. Телефон місця відправлення.
4. Дата відправлення.

Вони подаються англійською мовою або українські слова записуються латинськими літерами. Текст факсу пишеться без скорочень.

Факс - це поширений, але менш доступний спосіб передачі інформації, ніж телефон або телеграф. Тому одне й те саме місце відправлення (місце призначення) може бути адресою різних авторів (адресатів). У цьому полягає особливість реквізитів факсу (З кн. «Сучасні ділові папери»).

Придумайте й запишіть продовження другого тексту. Доберіть до нього заголовок, охарактеризуйте його.

3. Знайдіть у газетних текстах 3 приклади невідповідності ССЦ і абзаців. З'ясуйте, наскільки, на ваш погляд, виправдана така невідповідність.

4. Установіть, зразками яких стилів і жанрів є кожен наведений текст. Охарактеризуйте різноманітність мовних засобів кожного тексту.

I. Поділ мови на стилі є наслідком її історичного розвитку: у процесі становлення й розквіту літературної мови частина її засобів набуває виразного стилістичного забарвлення, закріплюється за певною сферою спілкування.

Для виконання різноманітних функцій у мові історично склались і оформились окремі різновиди, які характеризуються наявністю у кожному з них лексичних, фразеологічних і, частково, граматичних засобів, переважно використовуваних у певній суспільній сфері функціонування мови. Ці різновиди здобули назву функціональних стилів.

II. Аргентинський палеонтолог Йорге Калово заявив, що його команда науковців знайшла залишки найбільшого динозавра з усіх коли-небудь знайдених у світі. Виявлена вченими частина хребта древньої рептилії належала травоїдному динозавру виду ящуроногі. На думку вчених, динозавр, який жив приблизно 87 млн. років тому, важив майже сто тонн, його зріст був 15 м, а довжина - 39 м. Досі найбільшим з усіх знайдених рептилій вважався динозавр Зауропод, який жив 100 млн. років тому і залишки якого також знайдені в Аргентині.

III. Осінь 1978 року була напрочуд гарна, поетична, вся в золотих шатах, що сяяли в сонячному промінні. Протягом вересня і жовтня не випало ні краплинки дощу, вітер не з'являвся між деревами, які спроквола опускали на брук яскраво-жовте і червонясте листя.

Хлопець любив осінню пору, якщо землю не спотворювала надокучлива сльота. Думки кружляли навколо навчального матеріалу, що тримав його прикутим до столу й піаніно. Він надавав заняттям першорядного значення, був зібраний внутрішньо, цілеспрямований і енергійний. Всі його справи склалися якнайкраще (З кн. «Культура мовлення»).

5. *Прослухайте останні новини на будь-якому українському телевізійному каналі. Визначте комунікативні функції мовлення. Складіть схему часткового мовного аналізу тексту й виконайте цей аналіз.*

6. *Виконайте повний лінгвістичний аналіз нижчеподаних текстів.*

I. Що значить бути вихованим? Багато років тому відомий англійський філософ Джон Локк (1632—1704), говорячи про почуття міри, прищеплене ще з дитинства, твердив, що в погано вихованої людини сміливість обертається грубістю, простота – неотесаністю, добродушність – улесливістю. Вихованість допомагає людині на кожному кроці її життя. Десь допоможе не бути аж надто балакучим, а десь - не мовчати весь вечір у товаристві. Вона підкаже не турбувати інших через дрібниці, а ще – не скупитися на подяку чи похвалу.

Невихована людина вважає, наприклад, що той, хто її обслуговує, перебуває в залежному становищі, а тому з ним можна не рахуватися, звернутися на ти, наговорити грубощів (А. Коваль).

II. Про займенник «ви» Як відомо, займенник «ви» вживається у нашій мові при звертанні до кількох осіб - це його пряме значення. Але він може бути вжитий і для словесного вираження пошани при звертанні до одного співрозмовника. Це - так звана пошанна множина. При користуванні пошаною множиною часом виникають сумніви: як сказати: «Ви принесли» чи «Ви принесла»? Адже тут дію виконує одна особа, хоча звертаються до неї в множині. «Ви принесла» – неправильно. Звичайно присудок

узгоджується з підметом у числі, тому й повинен тут стояти у множині. Правильно буде: «Вчора Ви обіцяли принести мені книжку».

Якщо присудок виражений не дієсловом, а прикметником, то він може стояти як у множині, так і в однині. Отже, може бути і «Ви щасливий» і «Ви щасливі». Проте висловлення буде більш стриманим і ввічливим, якщо присудок стоятиме у множині.

Пошанна множина в українській мові найчастіше виражається другою особою. Пишеться вона тільки з великої букви (А. Коваль).

III. Рідна хата

Прадавня українська оселя, як правило, була однокамерною і опалювалась «по-чорному». Дим з печі виходив безпосередньо в помешкання і піднімався до стелі. Це зумовлювалося кількома причинами: в такий спосіб краще зберігалось тепло, проводилася своєрідна дезінфекція помешкання. Приміщення час од часу провітрювали. Невеличкий отвір, що пізніше перетворився на вікна, регулювався засувною дощечкою. При потребі її можна було відкрити, щоб надходило свіже повітря й світло.

Житлові умови в давніх однокамерних житлах були, м'яко кажучи, не з кращих. Люди нерідко хворіли на легені, запалення очей тощо. Тому з часом мусили з'явитися вивідні димоходи в сіни, а згодом і комини. Та, проте, основний тип житла довгий час залишався традиційним. У цьому можуть переконатися численні відвідувачі музеїв народної архітектури та побуту в Києві, Переяславі-Хмельницькому, Львові та Ужгороді (В. Скуратівський).

7. Доберіть текст для орфоепічного аналізу. Підготуйтеся до виразного читання цього тексту.

Література: 1, 7–11, 15–16

Тема: СТВОРЕННЯ Й РЕДАГУВАННЯ ТЕКСТІВ

Мета: вивчити основні поняття щодо редагування текстів; виробити навички застосування основних вимог, різних типів правок у редагуванні текстів в офіційно-діловому стилі; досконало редагувати тексти

План

1. Поняття про сприйняття, розуміння, відтворення і створення тексту

2. Розгортання й компресія тексту

3. Порядок роботи над твором

4. Основні вимоги до написання тексту

5. Поняття анотації й рецензії

6. Редагування текстів

I. Опитування з теоретичного матеріалу, засвоєного під час лекційного заняття.

II. Виконання практичних тренувальних вправ.

1. Опрацюйте рекомендовану літературу. Підготуйтеся до висвітлення контрольних питань.

2. Ознайомтеся з поданою інформацією.

О. Гойхман розрізняє такі стадії сприйняття (читання чи слухання) тексту:

1) перехід з акустичного чи графічного коду на код внутрішньої мови;

2) розшифрування синтаксичних структур, граматичних форм;

3) розуміння загального плану висловлення;

4) розуміння задумів і мотивів висловлення;

5) оцінка отриманої інформації (змісту висловлення, його ідеї, позиції мовця тощо);

6) розуміння вибору форми і мовних засобів.

Прокоментуйте їх.

3. Покажіть на прикладі нижчеподаного тексту, як ви розумієте поняття розгортання й компресії тексту.

Коли минало три з половиною тижні Великого посту, кожна господиня замішувала прісне або учинене тісто, по можливості з пшеничного борошна, і випікала хлібчики у формі хрестів. А оскільки це відбувалося в середу в середині посту, то цей день називали «середохресна середа». Такі хрести, за повір'ям, мали магічне значення. Їх клали в засіки з посівним зерном, і коли господарі їхали сіяти, то брали із собою. Декілька закопували на розі ниви, щоб земля добре родила, а інші з'їдали. Не забували і про волів, яким відламували по шматочку, щоб були дужі та здорові. Так у народній свідомості перепліталися дохристиянські уявлення (жертва матері-землі) і християнські символи (хрест і середопістя). (За А. Тучапською).

Підберіть заголовок до тексту, охарактеризуйте його.

4. Відомо, що дієслово – носій динамічної ознаки, за висловом французького лінгвіста Л. Теньєра, «режисер усієї вербальної фрази».

Використовуючи лише дієслова, можна дуже багато розповісти, наприклад: Зустрілися. Загорілися. Одружилися. Роздивилися. Посварилися. Побилися. Розлучилися. Розгорніть цей текст так, щоб він став повноцінним. Виділіть автосемантичні речення.

Складіть свій приклад «історії», використовуючи тільки дієслова.

5. Прочитайте. Запишіть переклад українською мовою. Складіть план до записаного тексту. Визначте тему тексту, підтеми й мікротеми (якщо це можливо).

Слово «етикет», которое вошло в жизнь людей в XVIII веке, в переводе с французского означает церемониал, то есть определённый порядок придворного быта. В эпоху расцвета королевской власти говорили, что законы этикета связывают монархов сильнее, чем законы конституций. Порой необходимость их соблюдения ставилась выше человеческой жизни.

Один из таких случаев, имевший место при дворе Филиппа II, описан в «Мемуарах об испанском дворе». Королева, которая захотела показать знати, что она хорошо держится на лошади, села на строптивного андалузского коня.

Конь взвился на дыбы. Королева упала, её нога застряла в стремях. Конь помчался, волоча всадницу за собой.

Это случилось под стенами дворца. Король видел всё с балкона, площадь было полна знати, но никто не решался помочь королеве: никому нельзя было дотрагиваться до ноги её величества. Наконец, двое придворных всё же решились остановить скачущего коня. Вытащив из-под него полуживую королеву, они тут же скрылись, боясь королевского гнева: их поступок мог быть воспринят как недопустимая дерзость (Из кн. «Эмоции, этикет...»).

Чи наявний в тексті перспективний напрям міжфразного зв'язку?

6. Напишіть доповідь на одну з тем:

- «Культура фахового мовлення»;
- «Кодекс мовленнєвої поведінки студента-документознавця»;
- «Етика спілкування студента й викладача».

На основі побудованого тексту запишіть його основні тези.

7. Законспекуйте одну статтю, проблематика якої стосувалася б вашої спеціальності. Сформулюйте тему й головну ідею тексту.

8. Напишіть анотації:

- на останню прочитану Вами книгу;
- на улюблений журнал;
- на одну з прослуханих лекцій

9. Напишіть рецензію (за планом, поданим у теоретичних відомостях):

- на промову будь-якого відомого українського діяча;
- на доповідь, виголошену вашим однокурсником;
- на останню лекцію, прослухану вами;
- на будь-яку статтю лінгвістичного змісту.

10. Відомо, що довершеним текст можна вважати лише тоді, коли належним чином вдосконалені навіть дрібні деталі. Мікеланджело

висловився ще вимогливіше: «До досконалості ведуть подробиці, а досконалість є те, в чому дрібниць немає». Прокоментуйте думку Мікеланджело.

11. Прочитайте текст виступу й відредагуйте його. Виправлений варіант запишіть.

ЛЮДИНА, НА ЯКУ Я ХОЧУ БУТИ СХОЖИМ

Шановні друзі! Хочу сказати кілька слів про людину, яка для мене є взірцем. Це мій брат, який старший мене на три роки. Він успішно закінчив середню, а також музикальну школи. Окрім того, він початкуючий поет і вже надрукував кілька віршів, охоче малює масляними фарбами.

Між нами давно встановилися дружні відносини, і ми любимо у вільний час поговорити по душах, помандрувати по вулицям Києва, помилуватися оточуючим світом на схилах Дніпра.

Проте це буває не так часто, бо брат чистолубивий і багато працює над собою. Він підписує багато газет і журналів і засиджується над книжками й періодикою допізна, подовгу грає на піаніно, не любить, коли я відволікаю його по будь-якому приводу. Ще відзначу, що брат не живе на чужий рахунок, випрошуючи кошти у батьків, а заробляє, даючи уроки музики.

Брат мріє пройти по конкурсу в консерваторію і стати композитором.

Я пишаюся своїм братом і хочу бути подібним на нього.

12. Прочитайте текст і проаналізуйте його за планом рецензії.

Шановне товариство! Непростим, тернистим є багатівіковий шлях людства. Люди завжди прагнули інтенсифікації науково-технічного прогресу, сліпо вважаючи, що тільки він є найвищою мірою бажаного. Тепер, в умовах екологічної катастрофи, усім очевидно, як вони помилялися.

Основна помилка західної цивілізації полягає в тому, що, захопившись науково-технічним прогресом, абсолютизуючи матеріалістичну науку, вона занедбала духовний розвиток особистості. У результаті людина втратила віру в абсолютні загальнолюдські цінності, zdegradувала морально. Окремі держави, обстоюючи лише національні інтереси, двічі у ХХ столітті

втягували людство у криваві світові війни. На місці Російської імперії постав жорстокий диктаторський режим більшовиків, що винищив десятки мільйонів невинних людей. Особливо великих втрат зазнали українці, яких масово знищували у штучно організованих голодоморах, війнах, концтаборах, в'язницях.

Ми маємо врахувати досвід пращурів, якщо хочемо знайти належне місце у гармонії всесвітнього розвитку.

На сьогоднішній день Україна зазнає моральної деградації. Показником цього є внутрішній стан нашої молоді. Кидається в вічі, що багато юнаків та дівчат байдуже ставляться до минулого і не дбають про майбутнє України. Внаслідок цього збільшилась кількість молоді, яка активно вживає алкоголь, наркотичні речовини, цілодобово грає в одноманітні комп'ютерні ігри... Оцінивши такий духовний стан молоді, ми можемо передбачити песимістичний прогноз на майбутнє.

Ще не пізно все виправити! Треба тільки скерувати молодь у потрібний напрямок, створити належні умови для реалізації фізичного, духовного та інтелектуального потенціалу, бо молодь - рушійна сила майбутнього, надія на краще (Степан Д.).

Зіставте свої висновки з редакторськими.

Висновок редактора. Тема виступу – актуальна проблема пошуку шляхів виходу людства загалом і України зокрема з екологічної і духовної кризи. Авторський задум, очевидно, полягає у спробі зробити свій внесок у відвернення цієї біди. Найімовірніше цей задум може реалізуватися у виступі на класних чи загальношкільних зборах. Провідний тип мовлення – роздум, стиль мовлення - публіцистичний.

Проте намір автора тексту досить віддалений від прогнозованого результату, тому що підготовлений виступ і за змістом, і за мовним оформленням не є досконалим. Передусім слід відзначити, що хоч зміст тексту в цілому правильно відтворює суть суспільної кризи й напрямок розв'язання означеної проблеми, але основні положення змісту логічно або не

пов'язані, або ж пов'язані слабо. Окрім того, є певні неточності, повтори, а спосіб розв'язання проблеми фактично відсутній, бо не визначено, хто ж має скеровувати молодь у потрібному напрямку і створювати відповідні умови для її самореалізації і чому до цього часу всього цього не зроблено. Вимога щодо необхідності розв'язання суспільної кризи, виражена словом «треба», звучить надто абстрактно й нікого ні до чого не зобов'язує і навіть не закликає.

Основний прорахунок автора тексту полягає в тому, що його адресат не визначений, через що й ефективність такого виступу наближається до нуля. Навіть якщо припустити, що його адресат – школярі, то виникає запитання, чому автор не звертається до них безпосередньо, не закликає брати участь у розв'язанні проблеми, а сподівається невідомо на кого.

Мова тексту невиразна, трапляються стилістичні й граматичні помилки. Отже, текст виступу потребує ґрунтовного доопрацювання.

Відредагуйте текст виступу відповідно до зауважень редактора й запишіть його.

Література: 2–6, 12, 14

Джерела і література

1. Валгина Н. С. Теория текста : учеб. пособ. / Н. С. Валгина. – М. : Логос, 2003. – 280 с.
2. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования / И.Р. Гальперин; [изд. 5-е, стереотипн.]. – М. : КомКнига, 2007. – 144 с.
3. Д'яков А.С. Основи термінотворення / А.С.Д'яков, Т.Р.Кияк, З.Б.Куделько. Основи термінотворення. – К.: Academia, 2000. – 218 с.
4. Дигмай В. Н. Абзац, сложное синтаксическое целое, компоненты текста. Общее и различное / В. Н. Дигмай // Филол. науки. – 2002. – № 2. – С. 56–66.
5. Загнітко А. П. Лінгвістика тексту. Теорія і практикум : наук.-навч. посіб. / А. П. Загнітко. – Донецьк : ДонНУ, 2006. – 289 с.
6. Ковальчук В.В. Основи наукових досліджень : навч.посіб. / В.В. Ковальчук, Л.М.Моїсеєв. – К. : Професіонал, 2007. – 240 с.
7. Кочан І. М. Лінгвістичний аналіз тексту : навч. посіб. / І. М. Кочан. – К.: Знання, 2008. – 423 с.
8. Мацько Л.І. Культура української фахової мови : навч. посіб / Л.І. Мацько, Л.В. Кравець. – К. : Академія, 2007. – 360 с.
9. Мельничайко В. Я. Лінгвістика тексту в шкільному курсі української мови / В.Я. Мельничайко. – К. : Рад. школа, 1986. – 168 с.
10. Москальчук Г. Г. Структура текста как синергетический процесс / Г. Г. Москальчук. – М. : УРСС, 2003. – 296 с.
11. Орлова Л. В. Структура сверхфразового единства в научных текстах / Л. В. Орлова. – К. : Наук. думка, 1988. – 154 с.
12. Семенов О. М. Культура наукової української мови : навч. посіб. / О. М. Семенов. – К. : ВЦ «Академія», 2010. – 216 с.
13. Сурмін Ю. П. Наукові тексти : специфіка, підготовка та презентація : навч.-метод. посіб. – К. : НАДУ, 2011. – 184 с.
14. Український правопис. – К. : Наук. думка, 2007. – 288 с.

15. Филиппов К. А. Лингвистика текста : курс лекций / К. А. Филиппов. – СПб. : Изд-во Санкт-Петербургского университета, 2003. – 336 с.
16. Філіпенко А.С. Основи наукових досліджень: Конспект лекцій : посібник для студ. вищ. навч. закл. – К.: Академвидав, 2004. – 208 с.